

βιβλιοθήκη

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ & ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΕΝΑΣ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

ΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

Σταύρου Βασιλική

Παπαστρατάκου Ζαφειρία

Τσανίρα Στυλλιανή

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Παπαδημητρίου Θάνος

Επικούρος Καθηγητής

Πτυχιακή εργασία για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.

ΠΑΤΡΑ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1999

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

2840

Η επιτροπή για την έγκριση της Πτυχιακής Εργασίας

Παπαδημητρίου Αθανάσιος
Επίκουρος Καθηγητής

Δρ. Γιαννικάκης Ηλίας P.H.D.
Καθηγητής

Αποστολοπούλου Όλγα
Επιστημονικός Συνεργάτης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	5
------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
----------	---

ΣΚΟΠΟΣ	7
--------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

A	1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	8
---	--------------------------------	---

	2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ	26
--	----------------------------	----

B	ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ	32
---	-----------	----

	1. ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ	32
--	--	----

	2. ΘΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ	35
--	-----------------------------------	----

	I. Κοινωνικοποίηση	35
--	--------------------	----

	II. Ενημέρωση – Πληροφόρηση	39
--	-----------------------------	----

	III. Εκπαιδευτική Τηλεόραση	40
--	-----------------------------	----

	IV. Ψυχαγωγία	43
--	---------------	----

	3. ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ	46
--	-------------------------------------	----

	I. Ομοιογενοποίηση	46
--	--------------------	----

	II. Προβολή Σκηνών Βίας – Εγκληματικότητας	48
--	--	----

	III. Μιμητισμός – Ξενομανία	50
--	-----------------------------	----

	IV. Αμβλυνση Πνευματικής Ικανότητας Ατόμου	53
--	--	----

Γ	ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ – ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	56
---	-------------------------------------	----

	I. Αναπτυξιακά Χαρακτηριστικά της Παιδικής	56
--	--	----

Ηλικίας – Επιθετικότητα

	II. Βία και Παιδί – Ψυχοπαθολογία της Βίας	66
--	--	----

III. Επιθετική Συμπεριφορά και Τηλεόραση	71
IV. Τηλεόραση και Αγωγή	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	95
------------	----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ	95
--------------------------------------	----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	95
----------	----

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	96
--------------	----

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ	97
------------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	99
--------------	----

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	102
------------	-----

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ	103
-------------	-----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η παρούσα μελέτη σκοπό είχε την διαπίστωση, της επίδρασης της τηλεόρασης, στην ανάπτυξη επιθετικότητας των παιδιών σχολικής ηλικίας. Ανώτερος στόχος ήταν, μέσω της συστηματικής μελέτης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας να διερευνηθούν οι απόψεις για το αν όντως η τηλεόραση συμβάλλει σημαντικά στην επιθετικότητα των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Η εργασία αυτή στηρίζεται σε βιβλιογραφική μελέτη που πραγματοποιήθηκε μετά από πολύμηνη συλλογή στοιχείων μέσα από την Ελληνόγλωσσα και Ξενόγλωσσα βιβλιογραφία.

Στην συνέχεια παρατίθενται τρία βασικά κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την εισαγωγή καθώς και το σκοπό της μελέτης.

Το δεύτερο κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις υπό μελέτη ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στην ανάπτυξη της έννοιας της 'τηλεόραση'. Η δεύτερη υπό μελέτη ενότητα περιλαμβάνει στοιχεία για την θετική και αρνητική προσφορά της τηλεόρασης. Η Τρίτη υπό μελέτη ενότητα αναφέρεται στην διερεύνηση και στην επίδραση αυτής στην ανάπτυξη των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Τέλος το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα και τις εισηγήσεις - προτάσεις, όπως αυτά προκύπτουν μέσα από την μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τηλεόραση αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα επιτεύγματα του τεχνολογικού πολιτισμού. Υποστηρίζεται, ότι έχει επιβάλει έναν νέο τύπο επικοινωνίας που αυξάνει το ρεαλιστικό, το δυναμικό και το συναισθηματικό στοιχείο της πληροφόρησης. Κυριότερο είναι πως επιτρέπει μία άμεση αλλά ζωντανή επαφή με την πραγματικότητα. (Βρύζας, 1997, σελ. 11)

Χρησιμοποιεί μια νέα οπτικοακουστική γλώσσα που προσφέρει την δυνατότητα για εγγραφή και διατήρηση των μηνυμάτων καθώς και την απεριόριστο πολλαπλασιασμό αυτών. Παρουσιάζεται έτσι, μια ιδανική σύνθεση των πιο εξελιγμένων οπτικοακουστικών τεχνικών που ο ρόλος τους είναι πολύ σημαντικός στην μετάδοση των μηνυμάτων.

Η τηλεόραση αποτελεί για το παιδί, ένα νέο χωρόχρονο, μια νέα πραγματικότητα, χωρίς όμως να αποτελεί φυσικό αντίγραφο της. Στο κόσμο της καθημερινότητας εισάγεται ένα παράξενο στοιχείο όπου το κάθε παιδί μπορεί να αναγνωρίζει κάτι από τον εαυτό του μέσα στους τρόπους και την συμπεριφορά ακόμη και του πιο παράδοξου ήρωα.

Με την ταχύτητα όμως εξέλιξη της τεχνολογίας τόσο τα σημερινά παιδιά όσο και οι άνθρωποι γενικότερα βάλλονται καθημερινά από χιλιάδες υποσυνείδητα μηνύματα. Αυτός ακριβώς είναι και ο στόχος της τηλεόρασης, αν σκεφτεί κανείς ότι "χιλιάδες, εκατομμύρια πολίτες σκέπτονται, αισθάνονται, μαθαίνουν και ενεργούν με τον ίδιο τρόπο".

Σύμφωνα, λοιπόν, με πολλούς κοινωνιολόγους η τηλεόραση συμβάλλει σ' αυτό που ονομάζουν «μαζική κουλτούρα», δηλαδή αυτή ακριβώς την ομοιογενοποίηση, αποπροσωπιοποίηση και την ισοπέδωση κάθε αξίας.

Τέλος, στην εργασία αυτή θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε στην επίδραση της τηλεόρασης στην ανάπτυξη της επιθετικότητας των παιδιών σχολικής ηλικίας.

B. ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι μέσω της μελέτης των βασικών ψυχολογικών προτύπων η αναζήτηση των αίτιων της επιθετικότητας και η συσχέτιση τους με την θεωρία – ιδεολογία της τηλεόρασης κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Με βάση τα δεδομένα της Ελληνόγλωσσας και Ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας, απώτερος στόχος ήταν η διερεύνηση της σχέσης Επιθετικότητας – Τηλεόρασης και η διαμόρφωση προσωπικής στάσης, σχετικά με την επίδραση της τηλεόρασης στην προσωπικότητα και συμπεριφορά των παιδιών σχολικής ηλικίας.

Τέλος, επιχειρήται μια προσπάθεια για παράθεση προτάσεων, που θα συμβάλλουν στην αποτελεσματική χρήση της τηλεόρασης.

A1.1: Η έννοια της επιθετικότητας

«Δαμάσαμε τα στοιχεία της φύσης, κατανικήσαμε και εξοντώσαμε τα αρπακτικά θηρία που κάποτε μας απειλούσανε. Τώρα είμαστε οι ίδιοι για τους εαυτούς οι πιο μεγάλοι εχθροί, εάν δεν κατορθώσουμε να χαλιναγωγήσουμε την επιθετικότητά μας»

(Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 16)

Οι έννοιες «επίθεση» και «επιθετικότητα» προέρχονται από την λατινική λέξη «Aggredi» που σημαίνει αρχικά πλησιάζω κάποιο πρόσωπο ή πράγμα με ορισμένο σκοπό» (Τσαρδάκης, 1983, σελ. 17). Ο όρος «Agrassion» (επιθετικότητα) προέρχεται από το λατινικό ρήμα «ad-oredior» που σημαίνει «προσέρχομαι βαδίζοντας» (Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, Herder, Τόμος δεύτερος, σελ. 624).

Σύμφωνα με την παραπάνω ετυμολογική προσέγγιση της λέξεως επιθετικότητας, αυτό το πλησίασμα, αυτή δηλαδή η κίνηση προς ένα πρόσωπο ή πράγμα, μπορεί να είναι φιλικό και ειρηνικό με την έννοια «απευθύνομαι σε κάποιον». Μπορεί όμως το πλησίασμα αυτό να είναι και εχθρικό, με την έννοια που έχει το «επιτίθεμαι, εισβάλλω, επιτίθεμαι αιφνιδιαστικά».

Στην καθημερινή χρήση στον όρο «επιθετικότητα» εννοιολογικά υποχωρεί το ειρηνικό και φιλικό στοιχείο και επικρατεί περισσότερο το νόημα, μιας εχθρικής επιθετικής πράξης ενός προσώπου ή ζώου, εναντίον ενός άλλου προσώπου ή ζώου, ή εναντίον ενός αντικειμένου. (Βουϊδάσκης, 1983, σελ. 18,19).

Στις έννοιες «επίθεση» και «επιθετικότητα» μπορεί κανείς να επισημάνει τη διαφορά τους ως προς το γεγονός ότι η πρώτη (η επίθεση) χαρακτηρίζει μια επιθετική συμπεριφορά (ενέργεια) ενώ η δεύτερη (η επιθετικότητα) μια ετοιμότητα για επίθεση (τάση). (Τσαρδάκης, 1983, σελ.17).

Κατά τον Lorenz K. όμως η διαφορά αυτή για επιθετική συμπεριφορά (ενέργεια) ή αντίθετα για τάση προς επίθεση στην βιβλιογραφία δεν χρησιμοποιείται και οι δύο όροι έχουν κοινή ετυμολογική σημασία. (Lorenz, 1978 σελ. 152).

Εξαιτίας της πολυπλοκότητας της έννοιας «επιθετικότητα» είναι δύσκολο να δοθεί με ακρίβεια ένας και μοναδικός ορισμός της. Καμία θεωρία της επιθετικότητας δεν μπορεί να εξηγήσει όλες τις μορφές επιθετικής συμπεριφοράς και για αυτό το λόγο οι διάφοροι ορισμοί, αποκλίνουν σημαντικά μεταξύ τους. Παρακάτω θα γίνει μια προσπάθεια να παραθέσουμε μερικούς από αυτούς, ώστε να μπορέσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο να προσεγγίσουμε την σημασία του όρου «επιθετικότητα».

Ο Αμερικανός ψυχολόγος John Dollard και οι συνεργάτες του ορίζουν την επιθετικότητα ως μια ενέργεια της οποίας στόχος αντίδρασης είναι ο τραυματισμός ενός οργανισμού (ή υποκατάστατου - οργανισμού). Ή διαφορετικά «επιθετικότητα» χαρακτηρίζεται κάθε συμπεριφορά, της οποίας τελικός σκοπός είναι ο τραυματισμός του προσώπου, εναντίον του οποίου αυτή κατευθύνεται. (Τσαρδάκης, 1983, σελ.18).

Κατά τον Αμερικανό ψυχολόγο Albert Bandura, «επιθετικότητα» χαρακτηρίζεται κάθε τρόπος συμπεριφοράς ο οποίος στοχεύει στην προσωπική ζημιά ή καταστροφή

περιουσίας. Η ζημιά αυτή μπορεί να είναι είτε ψυχική, στη μορφή της προσβολής και ταπείνωσης, είτε φυσική με τη μορφή σωματικού τραυματισμού. (Τσαρδάκης, 1983, σελ 20).

Σύμφωνα με το F. Merz, η επιθετικότητα συγκεντρώνει εκείνους τους τρόπους συμπεριφοράς, με τους οποίους στοχεύετε η άμεση ή έμμεση βλάβη ενός ατόμου και τις περισσότερες φορές ενός συντρόφου του είδους. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ.20).

Ο A. Becker, δίνει έναν πιο εκτενέστερο ορισμό της επιθετικότητας θεωρώντας τα εσωτερικά και εξωτερικά γεγονότα τα οποία προκαλούν βλάβη στα αντικείμενα που δέχτηκαν την επίθεση. Επίσης ο Becker κάνει μία διάκριση των επιθετικών κατευθύνσεων. Η επιθετικότητα παρουσιάζει δύο αντίθετες βασικές κατευθύνσεις. Από τη μια μεριά την πρωτογενή κατεύθυνση εναντίον εξωτερικών αντικειμένων και από την άλλη μια δευτερογενή κατεύθυνση εναντίον του ίδιου του προσώπου. (Βρύζας, 19 σελ. 74).

Ο Γερμανός, Alexander Mitscherlich, βλέποντας την έννοια της επιθετικότητας μέσα από το πρίσμα της ψυχαναλυτικής άποψης την ορίζει σαν «μια ζωτική βασική δύναμη, έναν ορμικό εξοπλισμό, που παθαίνει στην κοινωνική πραγματικότητα τις πιο πολλαπλές μεταβολές». Ή με άλλα λόγια είναι μια «πρωταρχική βασική ικανότητα», ως έναν ανθρώπινο «εξοπλισμό ορμών», ο οποίος τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου υπηρετεί την ικανοποίηση της λίμπιντο (Τσαρδάκης, 1983, σελ. 18).

Ο H. Kunz, θεωρεί ότι η επιθετικότητα στοχεύει στην επέκταση της παραμόρφωσης και τελικά στην ολοκληρωτική καταστροφή (άψυχων και έμψυχων) αντικειμένων. (Τσαρδάκης, 1983, σελ 20)

Τέλος, ο E. Furntratt, με την έννοια επιθετική συμπεριφορά χαρακτηρίζει όλους τους τρόπους συμπεριφοράς ατόμων ή ομάδων οι οποίοι προξενούν βλάβη σε άλλους,

τους προξενούν άγχος και αγωνία, ή τους υποτάσσουν με τη βία. Οι επιθετικοί τρόποι συμπεριφοράς μπορεί να κατευθύνονται ακόμη, και εναντίον άψυχων αντικειμένων ή και αρκετές φορές εναντίον του ίδιου του προσώπου που φέρεται επιθετικά. [Βιννικότ, 1976, σελ. 15).

Από τους παραπάνω ορισμούς σχετικά με την έννοια της επιθετικότητας φαίνεται ότι οι γνώμες και οι απόψεις είναι πολλές και ποικίλες. Αν γενικά επιχειρούσε κανείς να δώσει έναν και μοναδικό ορισμό μέσα από τους παραπάνω ορισμούς θα έλεγε πως επιθετικότητα σημαίνει μια ενέργεια ή τάση κατευθυνόμενη προς τα έξω με εμφανή σκοπό και στόχο την καταστροφικότητα.

Και ενώ ο καθορισμός της έννοιας «επιθετικότητα» διατηρεί την δυσκολία ως προς την προσέγγιση της, εξαιτίας των πολλών και διαφορετικών απόψεων που επικρατούν, δύο άλλες έννοιες που φαίνεται να σχετίζονται άμεσα με την επιθετικότητα κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστούν αν και δεν φαίνεται να υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των ειδικών, ως προς την εννοιολογική τους προσέγγιση.

(Α) Η ΟΡΜΗ

Σύμφωνα, με τη θεωρία των Ορμών, οι πράξεις ενός οργανισμού δεν γίνονται τυχαία, αλλά οφείλονται σε κάποιες εσωτερικές καταστάσεις. Με τον όρο «εσωτερικές καταστάσεις» εννοούμε τρόπους συμπεριφοράς που έχουν σκοπό να ενεργοποιήσουν τον οργανισμό να ικανοποιήσει μία ανάγκη του. Επίσης η έννοια «ορμή» εκτός των άλλων, περιλαμβάνει έναν έμφυτο μηχανισμό δράσης, ο οποίος γίνεται αντιληπτός τόσο με τη φυσιολογική όσο και με την ψυχολογική παρατήρηση. Γίνεται κατά κάποιο τρόπο αντιληπτός ως ψυχοσωματικό φαινόμενο. (Βουϊδάσκης, 1983, σελ. 17).

(B) ΤΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ

Η έννοια του «ενστίκτου» χαρακτηρίζει μορφές συμπεριφοράς που είναι πολύπλοκες, στερεότυπα επαναλαμβανόμενες, που δεν επηρεάζονται από τη μάθηση και την άσκηση και τις συναντάμε σε κάθε μέλος του ζωικού βασιλείου. (Herbert, 1992, σελ. 25).

Κατά τον N. Tinbergen, το ένστικτο είναι ένας ιεραρχικά οργανωμένος νευρικός μηχανισμός που εκδηλώνεται τόσο σε εσωτερικά όσο και σε εξωτερικά ερεθίσματα που μπορεί να είναι είτε προειδοποιητικά, λυτρωτικά ή κατευθυνόμενα και να απαντά να αντιδρά με καλά συντονισμένες για τη διατήρηση της ζωής και του είδους κινήσεις. Η διαφορά μεταξύ του ενστίκτου του ανθρώπου και του ζώου είναι ότι το ζωικό ένστικτο δεν παρουσιάζει καμία σκόπιμη και από ευφυΐα κατευθυνόμενη προσπάθεια, αλλά εκδηλώνεται με βάση ορισμένους ερεθισμούς-κλειδιά που οδηγούν σε κάποια συγκεκριμένη αντίδραση, ενώ αντίθετα το ανθρώπινο ένστικτο μπορεί να συνοδεύεται από λογική σκέψη και εμπειρία. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 17-18).

A.1.2. 01 ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

(I) Έκδηλη – Λανθάνουσα

Έκδηλη μορφή επιθετικότητας είναι εκείνη που μετατρέπεται σε συμπεριφορά και υπάρχει η δυνατότητα να παρατηρηθεί ενώ λανθάνουσα είναι εκείνη η μορφή που εμφανίζεται μόνο στην περιοχή του συνειδητού και του ασυνείδητου. Η διαφορά έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι η έκδηλη είναι ορατή μπορεί δηλαδή να παρατηρηθεί ενώ η λανθάνουσα δεν μπορεί, είναι δηλαδή, αόρατη. (Daco, 1970 σελ. 148).

(II) Άμεση – Έμμεση

Η άμεση μορφή επιθετικότητας στρέφεται απευθείας προς το αντικείμενο που στοχεύει να προξενήσει κάποια βλάβη ενώ η έμμεση μορφή μετατοπίζεται από το αρχικό αντικείμενο σε κάποιο υποκατάστατο. Η διαφορά λοιπόν βρίσκεται στο αντικείμενο προς το οποίο κατευθύνεται η επιθετική ενέργεια. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 22).

(III) Εξωστρεφής – Ενδοστρεφής

Η εξωστρεφής μορφή επιθετικότητας, στρέφεται προς τον έξω κόσμο, προς το περιβάλλον ενώ η ενδοστρεφής μορφή στρέφεται προς το ίδιο το πρόσωπο δηλαδή, ως αυτοεπιθετικότητα. (Χασάπης 1970, σελ. 142).

(IV) Φυσική – Ψυχική

Η φυσική επιθετικότητα εκδηλώνεται σε πράξη δηλαδή στοχεύει να προξενήσει κάποια σωματική βλάβη σε ένα πρόσωπο ή ζώο, ενώ η ψυχική εμφανίζεται με συμβολική

και μεσολαβητική μορφή, δηλαδή, έχει κυρίως προβληματικό χαρακτήρα. Η διαφορά των δύο αυτών μορφών επιθετικότητας βρίσκεται στον τρόπο εκδήλωσης της επιθετικότητας ως προς τη συμπεριφορά. (Βουϊδάσκης, 1983, σελ. 22).

(V) Εκφραστική – Συντελεστική

Η εκφραστική επιθετικότητα γίνεται η ίδια αυτοσκοπός (επιθετικότητα για την επιθετικότητα) και συνοδεύεται άμεσα με οξυθυμικές ενδοπροσωπικές διεγέρσεις ενώ αντίθετα η συντελεστική επιθετικότητα είναι μια μορφή που χρησιμοποιείται μόνο σαν μέσο για την πραγματοποίηση ενός συγκεκριμένου σκοπού έξω από την επιθετική ενέργεια. (Βουϊδάσκης, 1983, σελ. 22)

(VI) Κοινωνική – Αντικοινωνική

Η κοινωνική μορφή επιθετικότητας είναι εχθρικές πράξεις που γίνονται αποδεκτές μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμό στο πλαίσιο των κοινωνικών κανόνων και αξιών. Στην αντικοινωνική επιθετικότητα συμπεριλαμβάνονται όλες εκείνες οι πράξεις, που γίνονται ταμπού και καθιερώνονται αρνητικά με νόμιμους και ηθικούς κανόνες του κοινωνικού συστήματος.

Οι δύο αυτές μορφές ανθρώπινης επιθετικότητας μέσα από την διαφορετικότητά τους και τον σαφή διαχωρισμό τους προϋποθέτουν περισσότερο την αποδοχή του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Τα κοινωνικά κριτήρια δηλαδή παίζουν σημαντικότερο ρόλο από τα ψυχολογικά. (Τσαρδάκης 1983, σελ.34).

Εκείνες οι μορφές επιθετικότητας, που δεν έχουν την πρόθεση να βλάψουν ή να τραυματίσουν τον άλλο (π.χ. τα ατυχήματα), δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν ως επιθετικές μορφές. Επίσης, εκείνες οι μορφές επιθετικής συμπεριφοράς, που έχουν

πρόθεση και σκοπό αυτοάμυνας, (π.χ. η αντίσταση και η άρνηση εκτέλεσης διαταγής, που αποτελούν μορφή κοινωνικής επιθετικότητας, όπως και η αφαίρεση ζωής, κατά την διάρκεια πολέμου) Θα πρέπει να αποκλειστούν από την κατηγορία των επιθετικών πράξεων. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 23) .

Σύμφωνα με τα παραπάνω προσπαθήσαμε να γίνει μια προσέγγιση για το τι είναι επιθετικότητα. Ωστόσο εκείνο που προκαλεί κάποιο πρόβλημα είναι τι προκαλεί βασικά έναν άνθρωπο να φέρεται επιθετικά, την αιτία δηλαδή της επιθετικότητας.

Συνοπτικά, αναφέρουμε πως για την ερμηνεία της προέλευσης της επιθετικότητας έχουν ασχοληθεί πάρα πολύ επιστήμονες που ανάγονται σε δύο μεγάλες Σχολές της Ψυχολογίας.

Η πρώτη σχολή, υποστηρίζει πως τα αίτια της επιθετικότητας είναι έμφυτα και ενδογενή. Η επιθετική δηλαδή συμπεριφορά είναι ορμικό ή ενστικτικό προϊόν που λίγο επηρεάζεται από τους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Ενώ η δεύτερη σχολή θεωρεί τα αίτια της επιθετικότητας εξωγενή και τονίζει το σημαντικό ρόλο των περιβαλλοντικών παραγόντων, της αγωγής, της μάθησης και της εμπειρίας για την γένεση της.

Τα σπουδαιότερα θεωρητικά πρότυπα ερμηνείας της επιθετικότητας.

(I) Η επιθετικότητα προϊόν ενδογενών - έμφυτων αιτιών.

1) Η θεωρία της ψυχολογίας του βάθους του A. Adler.

Ο A. Adler είναι ο πρώτος ψυχολόγος του βάθους που ασχολήθηκε με την επιθετικότητα. Ο Adler πίστευε πως το πιο άποφασιστικό στη ζωή ενός παιδιού είναι η

θέση που παίρνει απέναντι στα προβλήματα της ζωής. Γενικότερα, δηλαδή η τοποθέτηση του ατόμου απέναντι στην ίδια την ζωή και στα προβλήματα που αντιμετωπίζει κατά τον Adler περιέχει πάντα κάτι το επιθετικό, πράγμα που θεωρείται κάτι σαν προσπάθεια για κατάκτηση και επιβολή.

Αυτό σύμφωνα πάντα με τον Adler, μπορεί να παρατηρηθεί, αμέσως σχεδόν, μετά τη γέννηση ενός παιδιού που για να πετύχει την ικανοποίηση κάποιων ορμών προσπαθεί μέσω από κλάματα, φωνές, δαγκώματα κλπ. Μια στάση, δηλαδή, προς τον έξω κόσμο που μπορεί να χαρακτηριστεί ως εχθρική. Αυτό το εχθρικό γνώρισμα οδήγησε τον Adler, στην αποδοχή της ύπαρξης μιας επιθετικής ορμής στο παιδί και κατ' επέκταση στον άνθρωπο. (Βουϊδάσκης 1983, σελ. 25) .

Η ατομική ψυχολογία σχετικά με την επιθετικότητα στηρίζεται βασικά στις έννοιες του «κοινωνικού συναισθήματος», «συναισθήματα κατωτερότητας» και της «επιδίωξης κύρους». Μέσω αυτών των εννοιών και ο Adler, στηρίζει την θεωρία του για την επιθετικότητα. Τέλος, μια ακόμη άποψη του Adler είναι ότι δεν υπάρχει καμία απόδειξη που να αποδεικνύει ότι οι ιδιότητες του χαρακτήρα και η ενδοανθρώπινη επιθετική συμπεριφορά μεταβιβάζονται κληρονομικά. (Παρασκευόπουλος 1988, σελ. 55). Ο Adler, παρουσίασε κατ' αρχήν την επιθετικότητα σαν μια ενεργητική δύναμη που πρέπει να εξασφαλίσει την επιβίωση του οργανισμού. Ωστόσο θεωρεί πως η επιθετικότητα δεν είναι καθαυτή μια ορμή, αλλά μια αντίδραση του οργανισμού, που έχει διαμορφωθεί, σ' όλη την πορεία της ζωής του. Θεώρησε κυρίως την επιθετικότητα σαν μια συμπεριφορά που μπορεί να αποκτηθεί. Η επιθετική συμπεριφορά δεν έχει αίτια εγγενή που προϋπήρχαν βιολογικά αλλά μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο σαν σύμπτωμα ψυχικών ανωμαλιών. Όλα αυτά, σύμφωνα πάντα με τον Adler θα πρέπει να αναζητηθεί η αιτία τους στα αρνητικά βιώματα της παιδικής ηλικίας.(Βουϊδάσκης, 1983, σελ. 29).

2) Η ψυχαναλυτική θεωρία του S. Freud

Ο S. Freud, εκείνο που επισήμανε αρχικά ήταν, ότι οι κινήσεις των αισθημάτων που παρατήρησε ιδιαίτερα στους νευρωτικούς είχαν κάποιες τάσεις προς το κακό. Σε ένα βιβλίο του, συγκεκριμένα στο «Τοτέμ και Ταμπού» αναφέρει πως δεν συναντάμε πράξεις, αλλά μόνο κινήσεις αισθημάτων που έχουν κάποια τάση προς το κακό και των οποίων έχει εμποδιστεί η εκτέλεση.

Ο S. Freud, έκανε την διαπίστωση πως υπάρχει στενή σχέση μεταξύ της αποσεξουαλικοποίησης των ορμών και της εμφάνισης, της επιθετικότητας. Με την αυξανόμενη αποσεξουαλικοποίηση των ορμών μέσα σε ένα σύστημα αξιών απελευθερώνονται καταστρεπτικές (επιθετικές) τάσεις, που μπορούν να το οδηγήσουν στην πιθανή κατάρπωση του. Εάν, όμως επιτρέψει το σύστημα αξιών την πιο ισχυρή εξέλιξη της σεξουαλικότητας, πάλι δημιουργείται μια επιθετική στάση που επιδρά επίσης του ίδιου του εαυτού του. Μόνο με συνεχή αγώνα μεταξύ καταπίεσης και ορμών και ανταρσίας μπορεί το σύστημα να μείνει σταθερό μεταξύ της σεξουαλικότητας και της επιθετικότητας. [Χασάπη 1970, σελ. 131] .

Ο S. Freud, πίστευε σχετικά με την προέλευση της σεξουαλικότητας πως το σεξουαλικό ένστικτο γεννιέται μαζί με τον άνθρωπο, και έτσι από την βρεφική ηλικία υπάρχουν σεξουαλικές επιθυμίες. Βασισμένος, σ' αυτό ξεκίνησε να διασαφηνίσει τις επιθετικές τάσεις στην παιδική σεξουαλικότητα. Σ' όλα σχεδόν τα στάδια της οργάνωσης της σεξουαλικότητας απέδωσε σαδιστικές και επιθετικές τάσεις. Π.χ. κατά την στοματική φάση, επιτυγχάνεται η ηδονή με τη λήψη της τροφής και το δάγκωμα καθώς και με την επαφή του μητρικού στήθους με το στοματικό δέρμα του παιδιού. Ακόμα, και στην περίοδο που υπάρχει αναπτυγμένη σεξουαλικότητα, παραδέχεται ο S. Freud ότι

υπάρχουν στοιχεία επιθετικότητας. Σύμφωνα πάντα με την άποψη του Freud αυτή την κυριαρχική τάση, τη δύναμη με την οποία εμφανίζεται η σεξουαλική ορμή στην ψυχική ζωή την ονομάζουμε «Libido». (Leaute, 1994, σελ. 70).

Ο S. Freud, πέρα από τη Θεωρία του σχετικά με την σεξουαλική ορμή και την επιθετικότητα, αποδέχεται και άλλη μια επιθετική ορμή την «ορμή του θανάτου». Παρατήρησε αρχικά στους νευρωτικούς ότι βασανίζονταν πάρα πολύ με απειλητικά όνειρα για τη ζωή τους ύστερα από κάποιο ατύχημα ή σε συνταξιούχους. Επίσης, οι καταστρεπτικές συνέπειες του Α' παγκοσμίου πολέμου έκαναν τον S. Freud να αποδεχτεί μια ιδιαίτερη καταστρεπτική ορμή. Άλλος ένας σοβαρός λόγος για την αποδοχή μιας «ορμής θανάτου» βασίζεται στη συντηρητική φύση των ορμών που έχουν την τάση να ξαναγυρίζουν πίσω στον οργανισμό σε μια μορφή αδράνειας, χωρίς ενέργεια και ανόργανης ύλης, και επομένως στο θάνατο. Αυτό οδήγησε τον S. Freud στο σοβαρό ισχυρισμό πως σκοπός κάθε ζωής είναι ο ίδιος ο θάνατος. Η «ορμή του Θανάτου λοιπόν δρα από την άλλη μεριά της ορμής της ηδονής. (Βουϊδάσκη, 1983 σελ. 31, 32). Έτσι λοιπόν ο S. Freud, παραδέχεται δύο είδη ορμών: εκείνες που διατηρούν τη ζωή, τις ερωτικές, και εκείνες που προσπαθούν να τη σκοτώσουν, τις καταστρεπτικές ή επιθετικές. Μέσω αυτής της δυαδικής θεωρίας ο S. Freud υποστήριξε πως η επιθετικότητα προέρχεται από την ορμή του θανάτου. (Wolfgangi 1994, σελ. 263)

3) Η ΝΕΟ ΕΝΣΤΙΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

α) Η ψυχολογία των ενστίκτων

Στις αρχές του αιώνα μας, έγινε μια προσπάθεια από πολλούς ψυχολόγους ώστε να ερμηνεύσουν ακόμη και την πιο πολύπλοκη ανθρώπινη συμπεριφορά με βάση τα

έμφυτα ανθρώπινα ένστικτα. "Ένας από αυτούς υπήρξε ο Άγγλος ψυχολόγος W. Mc Dougall. Σύμφωνα λοιπόν με αυτόν το ένστικτο είναι η κληρονομική ή η έμφυτη ψυχολογική τάση, που ωθεί τον οργανισμό να αντιληφθεί και να προσέξει ένα ορισμένο αντικείμενο, να βρεθεί σε κατάλληλη συναισθηματική κατάσταση και να προχωρήσει σε δράση. Ο W. Mc Dougall, διακρίνει δεκαεννιά διαφορετικά ένστικτα που ενεργοποιούνται από τους περιβαλλοντικούς ερεθισμούς.

Το ένστικτο όμως της επιθετικότητας διακρίνεται από τα άλλα ένστικτα στο ότι αυτό δεν προέρχεται από τους ερεθισμούς του περιβάλλοντος αλλά από τη ματαίωση, την οποία ο W. Mc Dougall ορίζει ως παρεμπόδιση δραστηριοτήτων που προκαλείται από άλλα ένστικτα. (Στορ, 1979, σελ. 28-29).

β) Ηθολογία και ανθρώπινη συμπεριφορά

Ηθολογία είναι ο επιστημονικός κλάδος που ερευνά την έμφυτη συμπεριφορά ανθρώπων και ζώων. Ο K. Lorenz και ο I. Eibl-Eibesfeld είναι οι κυριότεροι εκπρόσωποι της ηθολογίας, που προσπάθησαν να ερευνήσουν το πρόβλημα της επιθετικότητας.

Ο Eibesfeld πραγματεύεται την επιθετικότητα σαν ένα ένστικτο, αλλά αρχίζει τον ορισμό του από την εμφάνιση της συμπεριφοράς, χαρακτηρίζει σαν επιθετική συμπεριφορά εκείνη που σε μια σύγκρουση οδηγεί σε υπεκφυγή και σε εγκατάλειψη του αγώνα, μερικές φορές σε φυσικό - σωματικό τραυματισμό σε μέλος του ίδιου του είδους. Ο Eibesfeld θεωρεί επίσης την επιθετικότητα σα μια αντίδραση, που προκαλείται από εξωτερικές συνθήκες μιας κατάστασης ή από εσωτερικούς ερεθισμούς, ορμονικούς, ενδοκρινές ή από νευρολογικά δεδομένα.

Έτσι λοιπόν καταλήγει ο Eibesfeld ότι η επιθετικότητα συναντάται παντού αφού είναι συνδεδεμένα με τη φύση του ανθρώπου. (Βουϊδάσκης, 1983, σελ. 38, 39, 40).

γ) Η νεοενστικτική Θεωρία του K. Lorenz

Ο K. Lorenz ορίζει την επιθετικότητα σαν εκείνο το αγωνιστικό ένστικτο που υπάρχει στα άγρια ζώα και στον άνθρωπο που έχει σαν στόχο του τα μέλη του ίδιου είδους. Σκοπός της επιθετικότητας και των άλλων ενστίκτων σε φυσιολογικές συνθήκες είναι η επιβίωση του ατόμου ή του είδους. Παραδέχεται τέσσερα είδη «μεγάλων ενστίκτων»: το σεξουαλικό, το επιθετικό, το ένστικτο της φυγής και το ένστικτο της πείνας.

Σύμφωνα με τον K. Lorenz, η επιθετικότητα είναι δυνατόν να ανασταλεί ή να παρεμποδιστεί με διάφορους τρόπους. Η δραστηριότητα μιας άλλης ορμής ή ενός άλλου ενστίκτου μπορεί να μειώσει την επιθετικότητα.

Τα συμπεράσματα που έβγαλε ο K. Lorenz κατά τα πειράματα στα ζώα σχετικά με την επιθετικότητα, τα μεταβίβασε και στον άνθρωπο και παραδέχτηκε και σ' αυτόν την ύπαρξη ενός επιθετικού ενστίκτου. Την μόνη διαφορά που εννοεί στον άνθρωπο είναι αυτή της εννοιολογικής σκέψης και της ικανότητας του λόγου, που τον σήκωσαν σε ένα επίπεδο υψηλότερο από όλα τα ζώα. (Lorenz, 1978, σελ. 165).

(II) Η επιθετικότητα προϊόν εξωγενών - πολιτιστικών αιτιών

1. Η θεωρία της επιθετικότητας που προέρχεται από τη ματαιώση.

(α) Η σχέση μεταξύ ματαιώσης και επιθετικότητας

Ο S. Freud, ο Adler, και πολλοί άλλοι διατύπωσαν την άποψη πως η επιθετικότητα θα μπορούσε να γίνει κατανοητή σαν αντίδραση στην ματαιώση. Ματαιώση σημαίνει τόσο απάρνηση, άρνηση αποποίηση, όσο επίσης και επιβράδυνση ή (συνειδητή) απογοήτευση και σύμφωνα με τη θεωρία που αποδίδει σ' αυτή τα αίτια της επιθετικότητας, σημαίνει παρεμπόδιση ικανοποίησης πρωταρχικών ανθρώπινων ορμών. (Βουϊδάσκης, 1983, σελ.43).

Ο S. Freud πίστευε πως η επιθετικότητα είναι μια συνέπεια της άρνησης της ηδονικής αρχής και διαπιστώνει μια καθολική σχέση αιτίας στις ενδοανθρώπινες σχέσεις μεταξύ επιθετικότητας και ματαιώσης. Και αυτό γιατί πιστεύει πως η επιθετικότητα είναι μια άμεση ή έμμεση αντίδραση σε μια ματαιώση που έχει βιωθεί. (Βιννικότ, 1976, σελ. 269).

Όπως φάνηκε παραπάνω η ματαιώση είναι μια παρεμπόδιση της ικανοποίησης των πρωταρχικών αναγκών του ανθρώπου. Η ματαιώση δηλαδή μπορεί να εξηγηθεί εάν υποθέσει κανείς ότι μια ανάγκη που προκλήθηκε από κάποιο κίνητρο δεν εξαλείφθηκε αλλά διακόπηκε ή παρεμποδίστηκε. Ο J. Dollard χρησιμοποιεί στην θέση του κινήτρου τον όρο «υποκινήτης» με την ίδια σημασία. Η ισχύς λοιπόν της υποκίνησης για επιθετικότητα είναι μια λειτουργία του βαθμού της ματαιώσης. Δηλαδή, όσο πιο ισχυρή είναι η βασική υποκίνηση (η ανάγκη και η τάση για ικανοποίηση της ανάγκης) τόσο πιο

ισχυρός θα είναι ο βαθμός της επιθετικότητας που προέρχεται από αυτή εάν παρεμποδιστεί και διακοπεί. (Βιννικότ, 1976, σελ. 12).

Ο άνθρωπος μαθαίνει κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης του να προσαρμόζεται σε κανόνες και να βάζει σε πειθαρχία την επιθετικότητα που προέρχεται μετά από ένα βίωμα μιας ματαίωσης. Το βασικό μειονέκτημα σύμφωνα με τον J. Dollard είναι ότι αναστολή της επιθετικότητας όταν αυτή συμβαίνει συνέχεια να διαμορφώσει μετά μια πιο πολύ ισχυρή επιθετικότητα.(Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 45).

β. Η Θεωρία της επιθετικότητας που προέρχεται από την μάθηση.

Οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποι και υποστηρικτές της θεωρίας, που υποστηρίζει πως η επιθετικότητα είναι αποτέλεσμα της μάθησης, είναι ο A. Bandura και R. Walters. Μέσα από πολλές έρευνες προσπάθησαν να αποδείξουν τη μεγάλη σημασία του υποδείγματος, του προτύπου για τη μάθηση διαφόρων τρόπων συμπεριφοράς και ιδιαίτερα της επιθετικής.

Ο A. Bandura και ο R. Walters, χρησιμοποίησαν στα πειράματά τους κυρίως παιδιά. Σε αυτά εκτέθηκαν γνήσια ή ψεύτικα και φανταστικά επιθετικά πρότυπα συμπεριφοράς. Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα πως στον παρατηρητή ενός προτύπου συμπεριφοράς θα εμφανιστεί μια από τις τρεις παρακάτω διαφορετικές επιδράσεις που διακρίνονται μεταξύ τους ανάλογα με τον αριθμό την ποικιλία και την ένταση των επιθετικών αντιδράσεων.

1. Ο παρατηρητής αποκτά εντελώς νέα πρότυπα συμπεριφοράς που ονομάζεται «Model Effect» (Αποτέλεσμα προτύπου).

2. Πρότυπα συμπεριφοράς που προϋπήρχαν ή είχαν ανασταλεί ενισχύονται στον παρατηρητή ή αναστέλλονται. «Hemmungs-und Enthemmungs - Effect (απελευθερωμένο από αναστολή αποτέλεσμα).

3. Οι παρατηρήσεις επαναφέρουν παρόμοια αντίδραση που είχε μαθευτεί προηγουμένως. «Eliciting Effect» (προκαλούμενο αποτέλεσμα).(Wolfgang, 1994, σελ. 279)

Οι A. Bandura, D. Ross, S.A. Ross, επιχείρησαν το 1961 ένα πείραμα με παιδιά παιδικού σταθμού που τα χώρισαν σε δύο ομάδες. Στην πρώτη ομάδα έδειξε ένας ενήλικας ασυνήθιστες μορφές σωματικής και ψεύτικης επιθετικότητας εναντίον μιας μεγάλης πλαστικής κούκλας. Στην δεύτερη ομάδα έδειξε μια πολύ ήσυχη συμπεριφορά χωρίς να χρησιμοποιήσει καθόλου επιθετικά μέσα και όργανα. Τα παιδιά της πρώτης ομάδας έδειξαν αμέσως την ίδια επιθετική συμπεριφορά. Αντίθετα τα παιδιά της δεύτερης ομάδας δεν παρουσίασαν καμία επιθετική συμπεριφορά.(Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 50).

Οι A. Bandura, D. Ross, S.A. Ross επέκτειναν ακόμη την έρευνα σε επιθετικά πρότυπα που έδειξαν σε κινηματογραφικά φιλμ. Σε ένα πείραμα, που περιλάμβανε μαζί με την ομάδα αναφοράς πέντε ομάδες, σύγκριναν την επίδραση γνήσιων ζωντανών προτύπων με το αποτέλεσμα της επιθετικότητας σε σκηνές. Τα πειραματικά παιδιά κατάλαβαν εύκολα τις σκηνές και μετά την παρουσίαση μεταφέρθηκαν σε άλλη πειραματική κατάσταση, για να διαπιστωθεί το μέγεθος της επιθετικότητας που απέκτησαν ή δεν απέκτησαν με την μίμηση.

Οι τρεις ομάδες παρουσίασαν μετά το πείραμα σημαντικές επιθετικές τάσεις από την ομάδα αναφοράς των παιδιών που δεν είχαν δει κανένα επιθετικό ή άλλο πρότυπο. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ. 51).

Όλα αυτά, τα πειράματα συγκλίνουν στο συμπέρασμα πως η επιθετική συμπεριφορά είναι κάτι το οποίο μαθαίνεται και επιδρά στο παιδί μέσω της μίμησης. Ακόμη και η αυστηρή διαπαιδαγώγηση των γονιών και η τιμωρητική στάση απέναντι στα παιδιά έχει διαπιστωθεί πως προξενεί επιθετική συμπεριφορά αφού τα παιδιά μιμούνται τα πρότυπα των γονέων. (Wolfgang, 1994, σελ. 284)

**ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ
ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ**

I. ΒΙΟΛΟΓΙΚΑ

Έμφυτα - Ενδογενή

Th.Hobbes (1588 - 1679)

Hommo hominis lupus»

(Ο άνθρωπος για τον άνθρωπο λύκο)

1. Ορμή

Ψυχανάλυση

(Ψυχολογικά - ορμικά - Θεωρητικά)

(A. Adler, S. Freud, Φροϋδιστές)

2. Ένστικτο

Ερεύνα συμπεριφοράς

(Οργανικά - ενστικτικά – Θεωρητικά)

(I. Eibl-Eibesfeld, K. Lorenz κ.ά)

II. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ

Επίκτητα - Εξωγενή

J.J. Rousseau (1712 - 1778)

Retour a Ia nature

(Επιστροφή στη φύση)

1. Ματαιίωση

(J. Dollard, N.E. Miller)

(L. Berkowitz, L.M. Doob κ.ά)

2. Μάθηση

A. Bandura, R. Walters

(J. P. Schott, H. Selg κ.ά)

A2. Η έννοια της τηλεόρασης και ο ορισμός της

Μπορούμε να κάνουμε λόγο ότι ορισμένα φαινόμενα του αιώνα μας επιδρούν περισσότερο στη ζωή των ανθρώπων από ότι μερικά άλλα. Ένα λοιπόν από τα εκπληκτικά αυτά φαινόμενα είναι και η τηλεόραση. Απασχολεί τον άνθρωπο γι' αυτό και παίρνει την διάσταση του φαινομένου, σε όλα τα μήκη και πλάτη περισσότερο από κάθε άλλη ψυχαγωγία και ενημέρωση. Τον «βομβαρδίζει» κυριολεκτικά με πληροφορίες και γεγονότα και για τον λόγο αυτό τον υποχρεώνει σε ένα διαφορετικό τρόπο ζωής.(Χαλαζίας, 1997, σελ.19).

Η ερμηνευτική προσέγγιση της λέξεως «τηλεόραση» είναι σχεδόν απλή. Κατά έναν ορισμό: «Τηλεόραση είναι το σύστημα εκπομπής και αναπαραγωγής εικόνων και ταινιών. Η συσκευή λήψης και αναπαραγωγής των εικόνων». (Λεξικό της Δημοτικής, Πεφάνης 1979, σελ.479).

Ή κατά έναν άλλο ορισμό: «Τηλεόραση είναι η διαβίβαση εικόνων και σκηνών σε μεγάλες αποστάσεις». Ή διαφορετικά «η συσκευή που παρέχει την ικανότητα σε κάποιον να βλέπει τις εικόνες από μεγάλες αποστάσεις προερχόμενες, χωρίς την βοήθεια οπτικών μέσων~ [«Νέο ορθογραφικό και ερμηνευτικό λεξικό»,(εκδόσεις Γιοβάνη, 1970, σελ. 1329) .

Όπως φαίνεται από τους παραπάνω ορισμούς η τηλεόραση διαθέτει έναντι των άλλων μέσων μαζικής ενημέρωσης, την υπεροχή να συνδυάζει τον ήχο και την εικόνα και αυτό είναι που την κάνει να διαφέρει. Ωστόσο το φαινόμενο της τηλεόρασης έχει προκαλέσει συζητήσεις σε παιδαγωγούς, ακαδημαϊκούς, δασκάλους οι οποίοι προσπαθούν να δώσουν μια εξήγηση στο φαινόμενο τηλεόραση, έτσι ώστε να

εξυπηρετεί καλύτερα τον άνθρωπο και να μην έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην προσωπικότητά του. Πρέπει να επισημανθεί εδώ, ότι για μια κατηγορία ειδικών η τηλεόραση επηρεάζει αρνητικά τα παιδιά (Χαλαζιάς, 1997, σελ. 19).

Οι απόψεις για την έννοια της τηλεόρασης είναι πολλές και διαφορετικές. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η τηλεόραση είναι επανάσταση αλλά ούτε εκείνοι είναι λίγοι οι οποίοι την θεωρούν ως καταστροφή της ανθρωπότητας. Έτσι λοιπόν η έννοια της τηλεόρασης αποκτά θετική χροιά αφού πέρα από το κύριο καθημερινό ενημερωτικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα που έχουν την ευκαιρία να απολαμβάνουν όλες οι οικογένειες σε όποια γωνιά της γης και αν βρίσκονται η τηλεόραση έχει μια ακόμη πιο σοβαρή και σημαντική αποστολή, αφού σήμερα είναι απαραίτητη για κάθε κράτος, για κάθε οργανισμό, για όλους σχεδόν. Σήμερα, δηλαδή το γεγονός ότι ζούμε μέσα σ' έναν κατακλυσμό εικόνων οφείλεται χωρίς άλλο στην τηλεόραση. Χάρη σ' αυτήν όλος ο κόσμος έχει κατακλυσθεί από εικόνες. Η μετάδοση των πληροφοριών έγινε άμεση. Υπάρχει πλέον η πολυτέλεια, ο μέσος άνθρωπος να κάθεται στην πολυθρόνα του σπιτιού του και να έχει την ικανότητα να μαθαίνει ό,τι συμβαίνει ανά την υφήλιο. Υπέρμαχος αυτής της απόψεως είναι ο Μ. Μ. Λιούαν ένας από τους υποστηρικτές της τηλεόρασης. (Χαλαζιάς, 1997, σελ.20).

Φυσικά, η εξάπλωση και η εξέλιξη της τηλεόρασης θα πάρει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις. Ήδη, η τηλεόραση μπορεί να προσφέρει και πολλές άλλες υπηρεσίες. Π.χ. μπορούν να γίνονται παραγγελίες, για την αγορά κάποιων προϊόντων που τα χαρακτηριστικά τους, η τιμή και η χρησιμότητά τους έχουν περάσει στον καταναλωτή ως πληροφορία μέσω της τηλεόρασης και η απόκτησή τους μπορεί να γίνει μέσω ενός τηλεφώνου. Επίσης ένα άλλο παράδειγμα των υπηρεσιών που μπορεί να προσφέρει η τηλεόραση είναι η εκμάθηση ξένων γλωσσών. Βέβαια, μπορεί να μην

θεωρείται ο πλέον κατάλληλος τρόπος εκμάθησης αλλά δεν παύει και τα δυο παραδείγματα να αποτελούν μια λύση για όσους χρειάζονται εξοικονόμηση χρόνου, χρημάτων κ.τ.λ. (Χαλαζίας, 1997, σελ. 21).

Η τηλεόραση έχει αποδειχθεί χρήσιμη και σε πολλούς άλλους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τα πάντα σχεδόν προβάλλονται μέσω αυτής. Τέχνες, επιστήμες, εφευρέσεις, γίνονται γνωστές και κτήμα όλων, όχι φυσικά με την έννοια της ιδιοκτησίας αλλά με την έννοια της γνώσης και της μάθησης. Επίσης, παίζει σημαντικό ρόλο ακόμη και στην οικονομία μιας ολόκληρης χώρας. Με την προβολή μέσα από την δύναμη της εικόνας είναι σε θέση να επηρεάσει την αγοραστική κίνηση των καταναλωτών. Με λίγα λόγια, όπως και ο Βρετανός Ρόμπερτ Μάρντοχ, ένας από τους μεγιστάνες του τύπου και της τηλεόρασης, αναφέρει ότι «η εξέλιξη της τηλεόρασης τείνει προς της παγκοσμιοποίησή της» (Χαλαζίας, 1997, σελ. 22).

Η δύναμη της τηλεόρασης, λίγο πριν την αλλαγή του αιώνα, είναι ίσως δεδομένη. Ακόμη, και η Πολιτική της κάθε χώρας είναι έρμαιο της δύναμης αυτής. Οι πολιτικοί αρχηγοί την χρησιμοποιούν για να ανέλθουν στην εξουσία διαθέτει ωστόσο και η ίδια εξουσία ώστε να αλλάξει την τροχιά αυτή επηρεάζοντας την κοινή γνώμη έχοντας την ικανότητα να παρουσιάζει όλες τις απόψεις που κυριαρχούν αφήνοντας έτσι περιθώρια ένας λαός να είναι πιο ενημερωμένος και να επιλέγει με μεγαλύτερη ελευθερία. (Χαλαζίας, 1997, σελ. 28, 33).

Η τηλεόραση σήμερα, με την θετική της έννοια, μπορεί να θεωρηθεί σαν την παλιότερη «εστία» που έκανε τους ανθρώπους να κουβεντιάζουν. Σήμερα η τηλεόραση στέκεται στο κέντρο κάθε σπιτιού και προσελκύει την προσοχή όλων. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι στερεί την δυνατότητα του διαλόγου αλλά αντίθετα μπορεί να δημιουργεί και να προβάλλει θέματα. Υπάρχει και κάτι άλλο που

δικαιώνει τους υποστηρικτές της τηλεόρασης. Είναι η επικράτηση του ελεύθερου λόγου. Από τότε που καθιερώθηκε στα αστικά και αγροτικά σπίπα, ο διάλογος μεταξύ των ανθρώπων έγινε πιο ελεύθερος και πιο ποικίλος. Και φυσικά αυτό οφείλεται στα συνεχώς νέα ερεθίσματα που προβάλλονται από την τηλεόραση.(Χαλαζίας, 1997, σελ. 36).

Ο άνθρωπος σήμερα μπορεί μέσω της τηλεόρασης να «ταξιδέψει», να γνωρίσει και να επικοινωνήσει με άλλους λαούς αλλά και να είναι ενήμερος για όλα τα συμβάντα που διαδραματίζονται στην υδρόγειο αλλά ακόμη και έξω από αυτή έχοντας εικόνα ακόμη και από άλλους πλανήτες. Έτσι λοιπόν, δεν μπορεί σίγουρα να αμφισβητηθεί η σπουδαιότητά της αφού έδωσε μια άλλη διάσταση στην ανθρωπότητα.(Χαλαζίας, 1997,σελ.28).

Ακόμη και οι αριθμοί τείνουν προς αυτό το συμπέρασμα. Περίπου γύρω στο 1997 ο αριθμός των τηλεθεατών ξεπέρασε το 1.000.000.000. Από το σύνολο του πληθυσμού της γης υπολογίζεται πως 1 στους 4 ανθρώπους παρακολουθεί τηλεόραση. Μέχρι το 2000 ο αριθμός αυτός θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Ακόμη πρέπει να αναφερθεί πως ο Τρίτος κόσμος μόλις τώρα αρχίζει να αποκτά τηλεόραση σε μαζική κλίμακα. Ήταν αρκετό δηλαδή μια εφεύρεση περίπου 60 χρόνων, να αλλάξει τόσο πολύ την ζωή μας.(Χαλαζίας, 1997, σελ. 24).

Ποιος, όμως μπορεί να αμφισβητήσει αυτό που είπε ο Πιερ - Πάολο Παζολίνι για τον ιταλικό λαό που όμως δεν απέχει να ισχύει για όλους τους λαούς:

«Ο φασισμός, στην ουσία, δεν άφησε ούτε αμυχή στην τύχη του ιταλικού λαού ο καινούριος φασισμός μέσα από τα νέα μέσα ενημέρωσης και ειδικότερα την τηλεόραση(...), την έγδαρε, την εβίασε, την κατέστρεψε μια για πάντα...»

(Δούλκερη, 1997, σελ.76).

Άλλωστε , ποιός μπορεί να αγνοήσει την άποψη των κοινωνιολόγων των παιδαγωγών και των άλλων επιστημόνων που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για τις δυσμενείς επιπτώσεις, στην προσωπικότητα, του ανθρώπου της τηλεόρασης και κυρίως στα παιδιά; Ένας Καναδός καθηγητής έγραψε πως το μόνο πράγμα για το οποίο είναι σίγουρος, είναι ότι η τηλεόραση θα κλονίσει το νευρικό σύστημα του ανθρώπου. Αυτή η συνεχής παρέλαση πληροφοριών και εικόνων που βομβαρδίζουν συνεχώς τον τηλεθεατή, μπορεί να έχει ως επίπτωση να τον αιχμαλωτίσει προκαλώντας την απάθεια του για ότι συμβαίνει γύρω του, φέρνοντας έτσι την κόπωση και στα μάτια αλλά και στο νου. (Χαλαζίας, 1997, σελ. 19-20)

Ο χρόνος που περνάει κανείς μπροστά στην τηλεόραση και οι πιθανοί συσχετισμοί του με διάφορα βιοψυχολογικά και κοινωνικά φαινόμενα, όπως είναι η πνευματική κούραση, η νευρικότητα, ο βαθμός ευφυΐας, η φαντασία, η ικανότητα συγκέντρωσης, η βία, η εγκληματικότητα είναι μερικά από τα αρνητικά στοιχεία που συγκεντρώνονται στην έννοια της τηλεόρασης. (Ναυαρίδης, 1979, σελ.31)

Δεν είναι λίγοι εκείνοι που θεωρούν την τηλεόραση ως ένα νέο είδος ναρκωτικού. Αυτό, σημαίνει ότι επηρεάζει την διανοητική, ικανότητα του κάθε ανθρώπου που παρακολουθεί τηλεόραση, όπως ακριβώς συμβαίνει και σε όσους κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών. Τις στιγμές της εγρήγορσης το μυαλό προσλαμβάνει με τις αισθήσεις ποικίλο υλικό και το μετατρέπει σε σκέψεις. Το μυαλό μας, συγκρίνει, μελετάει, ζυγίζει, ελέγχει το υλικό που δια των αισθήσεων, έρχεται από τον έξω κόσμο. Δηλαδή, το μυαλό ερμηνεύει τα δεδομένα την στιγμή που τα αντιλαμβάνεται. Όταν είμαστε απορροφημένοι με την τηλεόραση, το μυαλό μας δέχεται τα αισθητά δεδομένα τα οποία όμως το απορροφούν πολύ περισσότερο από τις κανονικές εμπειρίες της πραγματικής ζωής. Έτσι πολύ λίγο σκέφτεται, ερμηνεύει ή

θυμάται όσα προσλαμβάνει. Ο τηλεθεατής είναι τόσο πολύ απορροφημένος από την παρακολούθηση, ώστε με πολύ μεγάλη δυσκολία καταφέρνει να ελέγξει τις αισθήσεις του, έτσι όπως συμβαίνει με το υλικό της αληθινής ζωής. Το μυαλό προσλαμβάνει τις τηλεοπτικές εικόνες και τις αποθηκεύει άθικτες, χωρίς επεξεργασία. (Γουϊν, σελ. 99 και Ναυρίδης, 1979, σελ. 32).

Η τηλεόραση, υποστηρίζουν οι επικριτές της αυξάνει την επιθετικότητα και την εγκληματικότητα, παθητικοποιεί και αδρανοποιεί το άτομο αφήνοντας το έρμαιο των εικόνων που δέχεται από την τηλεόραση. (Ναυρίδης, 1979, σελ. 33) .

Σήμερα όλος ο κόσμος βλέπει τηλεόραση και το φαινόμενο αυτό είναι κοινά αποδεκτό. Εκείνο όμως που δεν αντιλαμβάνεται κανείς, είναι η τυποποίηση που θα συντελεστεί στο ανθρώπινο γένος αφού μέσω της τηλεόρασης όλοι θα συζητούν ένα θέμα και θα έχουν πανομοιότυπες αντιλήψεις, καταργώντας έτσι την προσωπική άποψη και ιδιαιτερότητα του κάθε ανθρώπου, (Χαλαζίας, 1997, σελ. 23).

Ακόμη, και όταν μιλάμε για ενημέρωση και πληροφόρηση της τηλεόρασης, η προβολή των αρνητικών γεγονότων και των σκηνών βίας που διαδραματίζονται στα δελτία ειδήσεων και ταξιδεύουν ανά τον κόσμο, κάνουν τον άνθρωπο περισσότερο καχύποπτο στην ανάπτυξη των σχέσεων με τους άλλους ανθρώπους. Με λίγα λόγια τον απομονώνουν και ενισχύουν την μοναξιά του. (Χαλαζίας, 1997, σελ. 31).

Η απομόνωση αυτή του ανθρώπου από την τηλεόραση δεν έχει μόνο επίπτωση στην κοινωνική ζωή του ατόμου αλλά και στην οικογενειακή αφού μπορεί να συγκεντρώνει όλα τα μέλη για να παρακολουθήσουν κάποια τηλεοπτικά προγράμματα αλλά όμως δεν προσφέρει καμιά βοήθεια να πλησιάσουν μεταξύ τους. Μονοπωλώντας το χρόνο που τα μέλη της οικογένειας περνούν μαζί, καταστρέφει τα ειδικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν μια υγιή οικογένεια, τις συζητήσεις, τις

οικογενειακές ψυχαγωγίες, τα παιχνίδια, τα περιστασιακά αστεία, και άλλες κοινές δραστηριότητες που ενισχύουν τους οικογενειακούς δεσμούς.(Γουϊν, σελ.109).

Κι αν η αρνητική χροιά της έννοιας «τηλεόραση» έχει προκαλέσει τόσες επιπτώσεις στους ενήλικες επηρεάζοντας τόσες πτυχές της ζωής τους πόσο μάλλον τα παιδιά που διανύουν τα πρώτα στάδια της ανάπτυξή τους. Η νέα αυτή δραστηριότητα δεν είναι ούτε παιχνίδι, ούτε ύπνος, αλλά κάτι ανάμεσα σ' αυτά τα δύο. Είναι μια δραστηριότητα που χαρακτηρίζεται από μια ασυνήθιστη απορρόφηση, οπτικοακουστικού υλικού και συνοδεύεται από συμπεριφορά αταίριαστη με την παιδική ηλικία δηλαδή σιωπή, έλλειψη δράσης και διανοητική παθητικότητα. (Adorno, 1991, σελ. 90).

Ανεπιφύλακτα, λοιπόν όπως προκύπτει από όλα τα παραπάνω, η έννοια της τηλεόρασης έχει και θετική και αρνητική χροιά όπως ίσως και όλα τα επιτεύγματα της νέας εποχής. Εκείνο όμως που έχει σημασία είναι η τηλεόραση να τεθεί στην υπηρεσία του ανθρώπου και όχι ο άνθρωπος στην υπηρεσία αυτής.

B. ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

1. Θεωρία και ιδεολογία της τηλεόρασης

Η τηλεόραση ως μέσο Μαζικής Επικοινωνίας γνωρίζουμε ότι ξεχωρίζει από άλλες μορφές επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τύπος), χάρη στην μοναδική της ικανότητα να εισχωρεί στο σπίτι κάθε ανθρώπου και να του προσφέρει την οπτική απευθείας λήψη εικόνων και παραστάσεων που συμβαίνουν εκείνη την συγκεκριμένη στιγμή καθώς και πολλών άλλων προγραμμάτων.

Ζούμε στην εποχή του βιομηχανικού πολιτισμού και μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την κοινωνία μας ως μια «μαζική κοινωνία», που τίθεται στην διάθεση του κοινού, μια μαζική μορφή επικοινωνίας και ένα σύνολο πολιτιστικών καταναλωτικών αγαθών. Μιλώντας για την έννοια του κοινού οι κοινωνιολόγοι αναφέρονται στην ευρεία σημασία της δηλαδή σε άτομα πέρα από κάθε είδους διάκριση εργασίας, εισοδήματος και κατ' επέκταση της κοινωνικής τους θέσης. Πέρα όμως από αυτά τα πολιτιστικά αγαθά που παρουσιάζονται περιλαμβάνονται επίσης και αναπαραστάσεις, ιδεολογίες και μύθοι, συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ενώ τα μέσα που χρησιμοποιούνται για αυτή την παρουσίαση ονομάζονται Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας ή σύμφωνα με την αγγλοσαξονική ορολογία «mass-media». (Κορωναίου, σελ. 63, 1995).

Παλιότερα στις αρχές της δεκαετίας του '60 κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί ότι θα έχουμε πληθώρα καναλιών και διαφορετικών ιδεολογιών. Όμως με την ταχύτατη εξέλιξη της τεχνολογίας ο άνθρωπος βάλλεται καθημερινά από χιλιάδες μηνύματα, πολλές φορές υποσυνείδητα. Αυτός ακριβώς είναι και ο στόχος της τηλεόρασης αν σκεφτεί κανείς ότι «χιλιάδες, εκατομμύρια πολίτες σκέπτονται, αισθάνονται, μαθαίνουν και ενεργούν με τον ίδιο τρόπο». Αυτή η ομοιογενοποίηση, η αποπροσωποποίηση και η ισοπέδωση κάθε αξίας μπορούμε να πούμε ότι συνθέτουν αυτό που και πολλοί κοινωνιολόγοι ονομάζουν «μαζική κουλτούρα». Πρόκειται λοιπόν για ένα σύνολο σκοπιμοτήτων, κυρίως ιδιωτικών, να προκαλέσουν ταύτιση ενός αντικειμένου ή μιας εικόνας, με τον απλό άνθρωπο.

Οι Βέμπλεν και Βανς Πάκαρντ, εκπρόσωποι της σύγχρονης κοινωνιολογίας, αναφέρουν ότι η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία χαρακτηρίζεται από διάφορα «σύμβολα - status» που σημαίνει να έχεις ένα συγκεκριμένο αυτοκίνητο, ορισμένο

είδος τηλεοπτικής συσκευής ή καθορισμένο τρόπο κτισίματος σπιτιού, συμπεριφοράς ή και ομιλίας. Αυτή η καθολικότητα χαρακτηρίζει ολόκληρη την κοινωνία ενώ τα σύμβολα - status κατευθύνονται και προωθούνται μέσα από την διαφήμιση. (Έκο, 1994, σελ. 281-282).

Σκοπός της διαφήμισης είναι να δημιουργήσει στους υποψήφιους καταναλωτές υποσυνείδητες ανάγκες και ταυτόχρονα να προωθήσει και να αυξήσει τις συνειδητές ανάγκες. Οι έρευνες που έχουν γίνει κατά καιρούς δείχνουν αυτό ακριβώς, ότι δηλαδή ο μέσος καταναλωτής (ανεξαρτήτου ηλικίας) επιθυμεί αγαθά που στην πραγματικότητα δεν του είναι απαραίτητα όμως συνεχώς θέλει να αποκτήσει περισσότερα.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρουμε ότι οι πιο απροστάτευτοι καταναλωτές είναι τα παιδιά. Αυτή η επιθυμία των παιδιών για όλο και περισσότερα παιχνίδια οφείλεται αφενός μεν στο συνεχή βομβαρδισμό των διαφημίσεων και αφετέρου στην ανωριμότητα και την προσωπικότητα τους, που ακόμα δεν έχει διαπλαστεί. Υποκινούνται έτσι συγκεκριμένοι σκοποί που ο Ουμπέρτο Έκο ονομάζει «σε υπόγειο προσηλυτισμό». (Έκο, 1994, σελ. 282).

Η τηλεόραση εκτός του ότι ψυχαγωγεί, ενημερώνει, διασκεδάζει έχει την ιδιότητα να δημιουργεί ετεροκατευθυνόμενους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει ο Έκο, ετεροκατευθυνόμενος είναι «αυτός που ζει σε μια κοινότητα με υψηλό τεχνολογικό επίπεδο και μια συγκεκριμένη κοινωνική και οικονομική δομή, όπου διαρκώς του υποβάλλεται αυτό που πρέπει να επιθυμεί και ο τρόπος για να το αποκτήσει σύμφωνα με ορισμένα προκατασκευασμένα κανάλια, που τον αποτρέπουν από το να σχεδιάσει, αναλαμβάνοντας τους κινδύνους και την ευθύνη».

Δημιουργείται με αυτό τον τρόπο μια σύγχυση και ένας αποπροσανατολισμός του απλού ανθρώπου που ενώ υποβάλλεται ότι «πρέπει να επιθυμείς αυτό», στην πραγματικότητα δεν είναι σε θέση να το αποκτήσει. Παρατηρείται λοιπόν μια ύπουλη και υπνωτική επίθεση εναντίον της ικανότητας του θεατή να αντιδράσει, να αντισταθεί και να επαναστατήσει στις ιδέες, στάσεις, προτιμήσεις και αξίες που του υποβάλλονται. (Έκο, 1994, σελ. 304).

Παρόλο που η δύναμη της τηλεόρασης είναι μεγάλη και η επίδραση της άμεση για τον άνθρωπο, υπάρχουν δύο βασικοί δείκτες πάνω στους οποίους μπορούμε να κινηθούμε: ο πρώτος περιλαμβάνει την συχνότητα των επιλογών που κάνει κάθε άτομο και ο δεύτερος το περιεχόμενο αυτών των επιλογών. Μπορούμε κατ' επέκταση να επιλέξουμε την απόρριψη ή και την αδιαφορία προς την τηλεόραση και να διοχετεύσουμε όλη μας την ενέργεια σε άλλες δραστηριότητες, αξιοποιώντας δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο μας.

2. Θετική Προσφορά Τηλεόρασης

I. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Ένα από τα προϊόντα προηγμένης τεχνολογίας του σύγχρονου ανθρώπου είναι η τηλεόραση. Πρόκειται για ένα μέσο που προσφέρει μια ιδιαίτερη μορφή επικοινωνίας, μιας και απευθύνεται σε ένα πλατύ κοινό, ετερογενές και ανώνυμο (μαζική επικοινωνία). Είναι λοιπόν ένας σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης του ατόμου και κυρίως των παιδιών που ακόμα δεν έχουν διαμορφώσει τον χαρακτήρα τους και την προσωπικότητά τους.

Μέσα από την τηλεόραση μεταβιβάζονται με ένα μαγικό τρόπο αξίες, είδωλα και στερεότυπα, κανόνες και τρόποι συμπεριφοράς.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '60, τότε που το ενδιαφέρον των ειδικών για τις επιδράσεις της T.V. ήταν σχεδόν ανύπαρκτο, είχε αρχίσει να απασχολεί μια ομάδα ερευνητών ο κοινωνικοποιητικός ρόλος της τηλεόρασης και οι επιδράσεις της πάνω στα παιδιά και τους νέους (θετικές και αρνητικές). Αυτό το ενδιαφέρον άρχισε να μεγαλώνει χρόνο με το χρόνο, μέχρι που τείνει να κορυφωθεί στις μέρες μας. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι πλέον η τηλεόραση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής του σύγχρονου ανθρώπου και οι ώρες παρακολούθησης αυξήθηκαν ραγδαία.

Ο ελεύθερος χρόνος μας, γεμίζει με την παρακολούθηση διαφόρων προγραμμάτων ενώ έχουμε απομονώσει εντελώς από τη ζωή μας άλλες δραστηριότητες. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία υπολογίζεται ότι οι μαθητές του δημοτικού σχολείου, διαθέτουν για παρακολούθηση προγραμμάτων της T.V. περισσότερο χρόνο από κάθε άλλο τμήμα της ζωής τους. (Ο τηλεοπτικός χρόνος τους κυμαίνεται σε 20 με 25 ώρες την εβδομάδα).

Οι Heller και Polsky, ψυχίατροι ερευνητικής ομάδας για τον κοινωνικό ρόλο της τηλεόρασης, σε έρευνα το 1971 υποστήριξαν ότι «είναι αληθινό και ενδιαφέρον το γεγονός ότι η τηλεόραση έχει υποκαταστήσει με αυξανόμενους ρυθμούς το ρόλο των γονέων, λειτουργώντας από τη μια ως μια καθορισμένη φωνή ενήλικα και από την άλλη ως ένας δοσμένος διαμορφωτής απόψεων σε εθνική κλίμακα». (Ναυαρίδης, 1988, σελ. 25).

Όπως αναφέρουμε και παραπάνω, οι συνθήκες ζωής του ανθρώπου έχουν αλλάξει πολύ, ενώ επικρατεί συνεχώς η ανάγκη «να τα προλάβουμε όλα». Η

συχνότητα των επισκέψεων που πραγματοποιούσε η οικογένεια σε συγγενικά ή και φιλικά σπίτια, όπως και ο χρόνος της διασκέδασης μέσα ή έξω από το σπίτι, έχουν περιοριστεί. Τα παιδιά σπαταλούν ώρες μπροστά στην τηλεόραση, η οποία αποτελεί μέσο κοινωνικοποίησης, ενώ οι κλασικοί φορείς κοινωνικοποίησης όπως το στενότερο οικογενειακό περιβάλλον, οι φίλοι, οι παρέες, το παιχνίδι στη γειτονιά κ.ά. τείνουν να εκλείψουν.

Το ερώτημα που δημιουργείται με αφορμή τη συνεχή παρακολούθηση τηλεόρασης από τα παιδιά είναι αν πραγματικά ο ρόλος της είναι κοινωνικοποιητικός, επιμορφωτικός και ψυχαγωγικός ή είναι μια παθητική επίδραση με συνέπειες και σοβαρά επακόλουθα στην ψυχική υγεία των παιδιών και γενικότερα στην διαμόρφωση του χαρακτήρα τους.

Οι απόψεις για την απάντηση του ερωτήματος αυτού διίστανται. Συγκλίνουν όμως στο εξής σημείο που αναφέρεται τόσο στην προσωπικότητα του παιδιού και τις εμπειρίες του όσο και στο μορφωτικό – κοινωνικό επίπεδο των γονίων.

Έρευνες έχουν αποδείξει ότι τα παιδιά από οικογένεις με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο βλέπουν τηλεόραση πιο πολλές ώρες ενώ παρακολουθούν τα πάντα, χωρίς περιορισμούς. Οι ερευνητές δίνουν κυρίως βάση τόσο στο τι πρέπει να βλέπει το παιδί και πόσο, όσο και στο πως πρέπει να βλέπει.

Το παιδί για να μπορέσει να επεξεργαστεί και να αντιληφθεί τα όσα βλέπει χρειάζεται δίπλα του τον γονίο του, έτσι ώστε να του λύσει τυχόν απορίες και συγχρόνως να συζητά μαζί με το παιδί τα τηλεοπτικά δρώμενα. Αυτό βέβαια εξαρτάται από διάφορους πασμέτρους όπως π.χ. «η υφή του χρόνου που διαθέτει το παιδί για την τηλεόραση(σαββατοκύριακά ή καθημερινές), ο τηλεοπτικός χρόνος

των γονιών του, ο έλεγχος για το τι βλέπει το παιδί και τον τηλεοπτικό χρόνο του παιδιού, η κοινωνική τάξη της οικογένειας κ.ά. »(Βόλτης, 1977, σελ. 52)

Μέσα από την παραπάνω διαδικασία, το παιδί μαθαίνει να βλέπει τηλεόραση, επιλέγοντας προγράμματα που το ενδιαφέρουν και απορρίπτοντας άλλα. Το παιδί θέλει να κουβεντιάσει αυτό που είδε και έμαθε, στο διάλειμμα του σχολείου μαζί με τους συμμαθητές του, που είναι πραγματικά επικοινωνιακό.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε τα λόγια του Ρ. Ντράϊκωρς, ο οποίος λέει: «Από πρώτη άποψη πολλοί θεωρούν σημαντικότερα τα πλεονεκτήματα της τηλεόρασης και πολύ ασήμαντα τα μειονεκτήματα. Όχι λιγότεροι θεωρούν σωστό το αντίθετο και οι περισσότεροι πιστεύουν, ότι οι καλές ή κακές της επιδράσεις, εξαρτώνται από τα προγράμματα και το σωστό τρόπο χρησιμοποίησεως και αξιοποίησεως αυτών, δηλαδή τη σωστή και μετρημένη χρήση της.(Βόλτης, 1977, σελ.55).

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η κοινωνικοποιητική λειτουργία της τηλεοράσεως για τα παιδιά, ως φορέα μηνυμάτων, πληροφοριών αξιών και κανόνων έχει μεγάλη σημασία και κατέχει την πιο κεντρική θέση στη ζωή των παιδιών. (Τσαρδάκης, 1983, σελ. 83). Ο Wilfried Schart σε βιβλίο του, υποδεικνύει μια σειρά από βασικές αρχές που πρέπει να ακολουθούν οι τηλεοπτικοί φορείς:

Οι εκπομπές οφείλουν να υπηρετούν τη δημοκρατία, την ελευθερία και την ειρήνη. Οι εκπομπές δεν επιτρέπεται να προωθούν κάποιες προκαταλήψεις και ιδιαίτερα εναντίον ανθρώπων λόγω γένους, χρώματος, εθνικότητας, θρησκείας, κοσμοθεωρίας ή λαϊκής προέλευσης.

Οι εκπομπές οφείλουν να χαρακτηρίζονται μέσα από το περιεχόμενό τους, το στυλ και την αναμετάδοση, από μία προσπάθεια για την αλήθεια, την

αντικειμενικότητα, την υπερκομματικότητα και την πραγματικότητα». (Τσαρδάκης, 1983, σελ.85).

II.Ενημέρωση - Πληροφόρηση

Οι δυνατότητες που προσφέρει η τηλεόραση για ενημέρωση και πληροφόρηση είναι τεράστιες. Παλιότερα η οικογένεια και το σχολείο ήταν οι φορείς που φρόντιζαν για την σωστή ενημέρωση του παιδιού, ενώ σήμερα στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου οι γονείς πιέζονται καθημερινά λόγω έλλειψης χρόνου, η τηλεόραση πρέπει να παραδεχτούμε ότι είναι ένα πολύτιμο στοιχείο στην ζωή του παιδιού.

Μπορεί να προσφέρει στο παιδί γνώσεις και εμπειρίες από άλλους πολιτισμούς, μεταφέρει την ζωή της πόλης στα παιδιά του χωριού και συγχρόνως του δίνεται η δυνατότητα να γνωρίσει ένα κόσμο που ούτε το βιβλίο, ούτε το ραδιόφωνο μπορούν να μεταδώσουν. (Ματσανιώτης, 1995, σελ. 133-134).

Η παγκοσμιότητα που χαρακτηρίζει την τηλεόραση διευρύνει σε μεγάλο βαθμό τους ορίζοντες των παιδιών και τους προκαλεί συγχρόνως το ενδιαφέρον. Συχνά παρατηρείται το φαινόμενο να παρακολουθούν κάποιο πρόγραμμα, να μαθαίνουν καινούρια πράγματα και στην συνέχεια να τα διηγούνται στους γονείς ή στους φίλους τους. Μέσα από τη συζήτηση και το διάλογο έχουν την ευκαιρία να λύσουν κάποιες απορίες τους, ενώ με τη βοήθεια των γονιών μαθαίνουν να κρίνουν και να αξιολογούν καθετί που παρακολουθούν.

Μέσα από την πληροφόρηση που προσφέρει η τηλεόραση το παιδί υιοθετεί αξίες, κανόνες συμπεριφοράς, γνωρίζει τα ήθη και έθιμα άλλων τόπων, τον τρόπο ζωής τους και κατ' επέκταση την κουλτούρα του πολιτισμού της κάθε χώρας. Πρέπει

να αναφέρουμε επίσης την ύπαρξη ειδικών προγραμμάτων όπως π.χ. η εκπαιδευτική τηλεόραση και άλλα παιδικά ενημερωτικά προγράμματα.

Έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά δεν παρακολουθούν ενημερωτικά προγράμματα ενώ ενδιαφέρονται συνήθως για άλλου είδους εκπομπές που τους προσφέρουν ελάχιστα εφόδια ή που δεν τους προσφέρουν τίποτα. Έτσι το παιδί αδιαφορεί και σταδιακά απομονώνεται σε ένα δικό του κόσμο φανταστικό.

Είναι σημαντικό για τη σωστή ενημέρωση και πληροφόρηση των παιδιών, οι γονείς να κάνουν μια επιλογή των προγραμμάτων έτσι ώστε η τηλεόραση να χρησιμοποιείται σαν ερέθισμα για δημιουργική δουλειά, για διάβασμα, για καινούρια παιχνίδια. Τέλος πρέπει να επισημάνουμε ότι τα παιδιά μας αντιγράφουν και μας μιμούνται και χρησιμοποιούν την τηλεόραση όπως κι εμείς.(Ματσανιώτης, 1995, σελ. 137-138).

Το να μάθει το παιδί να βλέπει σωστά τηλεόραση είναι καθαρά θέμα του κάθε γονιού, καθώς επίσης και των επιλογών που κάνει στα τηλεοπτικά και ενημερωτικά προγράμματα.

III. Εκπαιδευτική Τηλεόραση

Η τηλεόραση είναι ένα από τα πολλά μέσα μαζικής επικοινωνίας που έχουν τεθεί σήμερα στην χρήση του ανθρώπου και που καλύπτουν διάφορους τομείς της ζωής του. Θα μπορούσαμε να κάνουμε έναν διαχωρισμό στα τηλεοπτικά προγράμματα σε ενημερωτικά, ψυχαγωγικά, επιμορφωτικά και σχολικά. Τα επιμορφωτικά προγράμματα και τα σχολικά μπορεί να χαρακτηριστεί ότι έχουν μορφωτικό χαρακτήρα γεγονός που τα διαφοροποιεί από τα άλλα.

Η διαπίστωση αυτή έγινε αντιληπτή στις αρχές της τελευταίας εικοσαετίας όταν οι ειδικοί επιστήμονες και οι εκπαιδευτικοί κατάλαβαν ότι η τηλεόραση μπορεί να πετύχει και μορφωτικούς σκοπούς με κατάλληλα βέβαια επιλεγμένο τηλεοπτικό υλικό. (Τσουρέκη, 1981, σελ. 50).

Η εκπαιδευτική τηλεόραση χαρίζει στα παιδιά μοναδικές ευκαιρίες να γνωρίσουν πράγματα που τους είναι εντελώς άγνωστα όπως π.χ. τον κόσμο της θάλασσας, τις κατεψυγμένες ζώνες του πλανήτη μας, τις φυσιολογικές λειτουργίες και την ανατομία του ανθρώπινου σώματος αλλά και επίκαιρα θέματα της χώρας μας ή και πολύ μακρινών περιοχών.

Τα παιδιά βλέποντας εκπαιδευτική τηλεόραση χρησιμοποιούν την βιωματική μάθηση και σε αυτό βοηθάει η απεικόνιση μιας ολόκληρης σειράς πραγμάτων, γεγονότων και φαινομένων. Είναι γνωστό ότι η βιωματική μάθηση λειτουργεί αποτελεσματικότερα στην κατανόηση και την συνειδητοποίηση των πραγμάτων και των φαινομένων από οποιαδήποτε άλλη μέθοδο μάθησης.

Δεν παρουσιάζει μόνο τα προϊόντα του πνεύματος κάποιου μεγάλου φυσικού, αλλά τα συνδέει και με την πορεία της ζωής του, με τις έρευνες που έχει κάνει, με τις δυσκολίες που έχει συναντήσει, αλλά και κατ' επέκταση την εφαρμογή τους στη ζωή. (Τσουρέκη, 1981 σελ. 70).

Αν και τα θετικά στοιχεία που προσφέρει η εκπαιδευτική τηλεόραση είναι πολλά, σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, γνωρίζει τη γενική αδιαφορία των παιδιών, αφού ύστερα από έρευνα το 82% του συνόλου του δείγματος δηλώνει ότι δεν την παρακολουθεί. (Κορωναίου, 1995, σελ.75).

Το πρόβλημα αυτό γίνεται εντονότερο στα παιδιά που οι γονείς τους έχουν χαμηλό σχολικό μορφωτικό επίπεδο καθώς και εκείνα που ζουν σε επαρχιακές

αγροτικές περιοχές. Λόγω τόσο του χαμηλού επιπέδου των παιδιών και των οικογενειών όσο και γενικότερα της μη χρησιμοποίησης από τους δασκάλους των σύγχρονων μεθόδων παιδαγωγικής, δεν χρησιμοποιείται η εκπαιδευτική τηλεόραση στην εξωσχολική ζωή των μαθητών που έχει άμεση σχέση με την επιμόρφωση, την ενημέρωση και γενικότερα την κουλτούρα των νέων.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η τηλεόραση λειτουργεί και ως «συμπλήρωμα» στο έργο του δασκάλου. Ο ικανός δάσκαλος θα αντλήσει επιχειρήματα από την τηλεόραση, θα τα παραθέσει στους μαθητές και θα γίνει με αυτό τον τρόπο ένας διάλογος. Μέσα από το διάλογο τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν τις απορίες τους, τους προβληματισμούς τους και τις σκέψεις τους.

Οι έρευνες που έγιναν τόσο στις Η.Π.Α. όσο και στην Ε.Σ.Σ.Δ. έδειξαν ότι η θέση του δασκάλου με την εμφάνιση της σχολικής εκπαιδευτικής τηλεόρασης, όχι μόνο δεν κλονίζεται αλλά ενισχύεται περισσότερο, γιατί με αυτή ο δάσκαλος γίνεται ωφελιμότερος για τους μαθητές. (Τσουρέκη, 1981, σελ. 162).

Στην Ελλάδα, η εκπαιδευτική τηλεόραση έκανε τα πρώτα της βήματα το 1957, με ειδική υπηρεσία της ραδιοτηλεόρασης η «Εκπαιδευτική Ραδιοτηλεόραση». Το έργο της υπηρεσίας αυτής ήταν αποκλειστικά η επιλογή υλικού, η επεξεργασία του, η μετάδοση καθώς και η αξιολόγηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Τα προγράμματα αυτά, αρχίζουν σιγά-σιγά να πολλαπλασιάζονται μέχρι που το 1977, εντάχθηκαν κανονικά και στα σχολεία.

Για την ανανέωση και εμπλούτιση των προγραμμάτων, η Ευρωπαϊκή Ένωση Ραδιοτηλεοπτικών μεταδόσεων οργάνωσε συναντήσεις των χωρών-μελών, με σκοπό την ανταλλαγή υλικού από τις συγκροτημένες ομάδες κάθε χώρας. Στις συναντήσεις αυτές εκπροσωπήθηκε και η Ελλάδα και από τα αποτελέσματα που παρουσίασε η

διπλή έρευνα, τόσο από το Υπουργείο Παιδείας όσο και από την ΕΡΤ αποδείχθηκε η εφαρμογή της εκπαιδευτικής τηλεόρασης αρκετά ικανοποιητική. (Τσουρέκη, 1981, σελ. 163-164).

Είναι ανάγκη σήμερα να χρησιμοποιείται η εξέλιξη της τεχνολογίας για τους διδακτικούς σκοπούς που όχι μόνο δεν είναι επιζήμια για την αγωγή των μαθητών, αλλά συμπληρώνει μερικές φορές τις αδυναμίες των δασκάλων, προάγει την δημιουργική σκέψη του παιδιού, δίνει απαντήσεις στις απορίες του και βοηθάει την κοινωνικοποίηση του μαθητή, μέσα από τον διάλογο και προωθεί τους δεσμούς της σχολικής κοινότητας που οδηγεί στην ομαλή προσαρμογή και την προαγωγή της ψυχικής υγείας του παιδιού.

IV. Ψυχαγωγία

Η τηλεόραση ανέκαθεν αποτελούσε ένα από τα κυρίαρχα μέσα ψυχαγωγίας των παιδιών και των νέων. Ο παραδοσιακός τρόπος ψυχαγωγίας των παιδιών (παιχνίδι, γειτονιά), έχει πλέον αντικατασταθεί από την τηλεόραση, όπου το παιδί περνάει όλο τον ελεύθερο χρόνο του.

Η τηλεοπτική και κινηματογραφική γκάμα που επιλέγουν τα παιδιά, περιλαμβάνει διάφορες ταινίες ελληνικές, περιπετειώδεις, μελοδραματικές, κωμικές, κινούμενα σχέδια ακόμη και ερωτικές.

Τα παιδιά μέσα από ένα πλούσιο κινηματογραφικό θέαμα, που τους προσφέρεται για ψυχαγωγία, υιοθετούν και ταυτίζονται με τους διάφορους ήρωες των ταινιών που προβάλλονται στην οθονη. (Κορωναίου, 1995, σελ. 12).

Οι ήρωες αυτοί μπορεί να επηρεάζουν θετικά τον χαρακτήρα των παιδιών ή και αρνητικά, ανάλογα πάντα με την ταινία ή την εκπομπή που παρακολουθούν. Η τηλεόραση έχει την ιδιότητα να αμβλύνει την φαντασία των παιδιών και να τους προκαλεί διάφορα συναισθήματα όπως χαρά, λύπη, γέλιο, βία κ.ά. Αυτό βέβαια πάντα σε συνάρτηση με τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα, το φύλο την κοινωνική καταγωγή του κάθε παιδιού.

Ο Eric Erikson σε μια έρευνα του αναφέρει ότι υπάρχουν θεαματικές διαφοροποιήσεις σε φανταστικό επίπεδο ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι τα κορίτσια ενδιαφέρονται κυρίως για τον εσωτερικό κόσμο δηλαδή με μικρά πράγματα καθημερινής ζωής, π.χ. η ομορφιά, το βασιλόπουλο, η μαγεία, η αγάπη δηλαδή η ασφάλεια. Αντιθέτως τα αγόρια προτιμούν τον εξωτερικό κόσμο που σημαίνει περισσότερα αντικείμενα, κίνηση, περιπλάνηση, φυγή σε νέους ορίζοντες γενικότερα περισσότερες δυνατότητες φιλικής δράσης, και κατά συνέπεια την ανασφάλεια. (Κορωναίου, 1995, σελ 121) .

Αναφερόμενοι στις παραπάνω διαφορές πρέπει να πούμε ότι δεν μας υποδεικνύουν απλά τη διαφορά των δύο φύλων αλλά μας σηματοδοτούν και τους κοινωνικά καθορισμένους ρόλους οι οποίοι έχουν υιοθετηθεί χρόνια πριν και που εξακολουθούν να επηρεάζουν την ζωή μας, παρά την εξέλιξη της τεχνολογίας.

Η ψυχαγωγία των παιδιών περιλαμβάνει συνήθως την κωμωδία και αντιπροσωπεύει αυτά που ανήκουν στα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα (20%).

Αντιθέτως τα παιδιά των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων κρατούν μια απόσταση από το είδος αυτό. Εδώ πρέπει να κάνουμε ένα διαχωρισμό και να πούμε ότι δεν αναφερόμαστε στο παλιό κινηματογράφο αλλά σε κωμωδίες με πρόσφατες παραγωγές, όπου η ποιότητα τους δεν είναι ότι καλύτερο έχουν να επιδείξουν. Το

γέλιο που προκαλούν οι ταινίες του είδους αυτού είναι συνήθως το παιχνίδι των λέξεων, λέξεις που περιλαμβάνουν βρισιές και βωμολοχίες και που τα παιδιά μαθαίνουν και συζητούν μεταξύ τους.

Αντιθέτως ο παλιός κινηματογράφος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μπέργκσον σε ένα δοκίμιο του, για την κωμωδία, είναι ένα είδος κατεξοχήν εθνικό. «Τα αστεία, τα καλαμπούρια, τα πειράγματα, δεν μεταφράζονται σε άλλη γλώσσα, επειδή είναι στενά συνδεδεμένα με τα ήθη και τη νοοτροπία μιας κοινωνίας». Είναι με άλλα λόγια «ο καθρέφτης της κοινωνίας», για αυτό άλλωστε τα λαϊκά στρώματα τις προτιμούν. (Κορωναίου, 1995 σελ. 119-120).

Αναφέρουμε παρακάτω τα αποτελέσματα μιας έρευνας που δείχνει την επίδραση της κοινωνικής καταγωγής στον τρόπο ψυχαγωγίας των παιδιών αντίστοιχα. Τα παιδιά των μη προνομιούχων κοινωνικών τάξεων (αγράμματοι απολυτήριο Δημοτικού) αφιερώνουν πάνω από 3 ώρες ημερησίως στην μικρή οθόνη, ποσοστό (56%), ενώ πολύ μικρότερο είναι το ποσοστό (26%) των παιδιών των οποίων οι γονείς έχουν πανεπιστημιακό δίπλωμα.

Βλέπουμε λοιπόν ότι οι μορφωμένες οικογένειες έχουν το πλεονέκτημα να κρίνουν και να επιβάλλουν πολλές φορές την αποστασιοποίηση από την τηλεόραση στα παιδιά τους, θεωρώντας την επικίνδυνη, ενώ προσπαθούν να αξιολογήσουν με θετικό τρόπο άλλες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, όπως π.χ. επιτραπέζια παιχνίδια, χορός, μουσική, διάφορες άλλες τέχνες. (Κορωναίου, σελ. 128-129).

Τα κινούμενα σχέδια και η εκπαιδευτική τηλεόραση αποτελούν ένα άλλο κομμάτι της ψυχαγωγίας των παιδιών. Ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι τα παιδιά αδιαφορούν για το είδος αυτό της ψυχαγωγίας ενώ προτιμούν να βλέπουν εκπομπές για ενήλικους. Και πάλι εδώ θα αναφέρουμε ότι η παρακολούθηση των

προγραμμάτων αυτών είναι συνάρτηση του μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου των γονιών. (Κορωναίου, σελ. 130, 132).

Είναι σημαντικό λοιπόν να ασχολούνται οι γονείς με το τι θα δουν τα παιδιά τους και με το πως θα το δουν. Η συζήτηση παράλληλα με την παρακολούθηση προσφέρει στα παιδιά μοναδικές ευκαιρίες τόσο για μάθηση όσο και για διασκέδαση και ψυχαγωγία. Χρειάζεται να γίνει κατανοητό από τους γονείς ότι η ανεξέλεγκτη παρακολούθηση τηλεόρασης, χωρίς επιλογή των κατάλληλων προγραμμάτων μπορεί να προκαλέσει τραυματικές εμπειρίες για τα παιδιά και να τα κάνει παθητικούς τηλεθεατές, αδύναμα να ξεχωρίσουν το πραγματικό από το φανταστικό.

3. ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

Αρχικά είναι αναγκαίο να τονίσουμε την μεγάλη ευαισθησία που διακρίνει τα παιδιά στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος καθώς και την τεράστια επίδραση που ασκούν στην περαιτέρω εξέλιξη της προσωπικότητας και του χαρακτήρα τους. Η προβολή σκηνών βίας και εγκληματικότητας, ο μιμητισμός και η ξενομανία και γενικότερα, η ομοιογενοποίηση και μαζοποίηση επιδρούν αρνητικά και επηρεάζουν την συμπεριφορά των παιδιών. Παρακάτω γίνεται μια εκτενέστερη αναφορά στα παραπάνω συμπτώματα, αναλύοντας το πως αυτά επιδρούν πάνω στα παιδιά και ποια είναι τα αποτελέσματά τους.

I. Ομοιογενοποίηση

Ο όρος ομοιογενοποίηση χρησιμοποιείται σε αρκετές αναλύσεις που έχουν γίνει, με θέμα την τηλεόραση. Ο καθένας μπορεί να κατανοήσει τον όρο αυτό αν

σκεφτεί ότι χιλιάδες άνθρωποι βλέπουν την ίδια ώρα, την ίδια στιγμή, τις ίδιες εικόνες, ακούνε τα ίδια πράγματα, βλέπουν τις ίδιες εκπομπές, δέχονται δηλαδή τα ίδια ακριβώς ερεθίσματα. (Κασσωτάκης, 1984, σελ. 35).

Τόσο ο παλιός τρόπος ζωής όσο και τα ήθη και έθιμα, των διαφόρων περιοχών τείνουν να εκλείψουν και έχουν αντικατασταθεί από έναν άλλο μαζικό τροπο συμπεριφοράς.

Η ευχάριστη διάθεση για κουβέντα και συζήτηση καθώς και ο απλός παραδοσιακός τρόπος κάλυψης του ελεύθερου χρόνου, δεν υπάρχει πια, λόγω αυτής της ομοιογενοποίησης, που είναι προϊόν όχι μόνο της τηλεόρασης αλλά γενικότερα της εξέλιξης της τεχνολογίας του κόσμου που ζούμε, έχουμε αποκοπεί εντελώς από τις ρίζες μας και έχουμε γίνει μια μάζα ανθρώπων που σκέφτονται με τον ίδιο λίγο ή πολύ τρόπο. (Κασσωτάκης, σελ. 34-35).

Είναι γεγονός ότι τα παιδιά παρασύρονται πολύ εύκολα, τόσο από τις διαφημίσεις που παρακολουθούν καθημερινά όσο και από τους φίλους τους. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι φοράνε το ίδιο μπλουζάκι με τον συγκεκριμένο ήρωα, ή ότι παρακολουθούν τις ίδιες εκπομπές, ότι ταυτίζονται με τους ίδιους ήρωες ή ακόμα και ότι χρησιμοποιούν τα ίδια ακριβώς παιχνίδια. Με άλλα λόγια βλέπουμε παιδιά που πιθηκίζουν τις περισσότερες φορές με άσχημο τρόπο, οτιδήποτε παρουσιάζεται μπροστά τους και τους κινεί το ενδιαφέρον.

Αναμφίβολα η τηλεόραση έχει ένα μοναδικό τρόπο να σαγηνεύει και να υπνωτίζει τα παιδιά και τους έφηβους, αν λάβουμε υπόψη μας και το πόσο ανεπηρέαστοι είναι σε αυτή την ηλικία. (Κορωναίου, σελ. 63-64)

II. Προβολή σκηνών βίας - εγκληματικότητας

Κυρίως στις τελευταίες δεκαετίες, το ενδιαφέρον των ερευνητών των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης επικεντρώνεται εκτός των άλλων και στην επίδραση των σκηνών βίας που προβάλλονται στη μικρή οθόνη, στην συμπεριφορά των παιδιών. Το ερώτημα βέβαια που δημιουργείται είναι αν και κατά πόσο επιδρούν οι σκηνές βίας και εγκληματικότητας στην προσωπικότητα του παιδιού και κατά πόσο ενισχύουν την επιθετικότητά τους.

Οι γνώμες για την απάντηση του παραπάνω ερωτήματος είναι αντιφατικές σύμφωνα με μια έρευνα κοινωνικών ψυχολόγων όπως οι Berkowitz, Bandura, Feshbach κ.ά. Μερικοί κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η τηλεοπτική βία μαθαίνει στα παιδιά πως να συμπεριφέρονται επιθετικά, ότι είναι με άλλα λόγια «το σχολείο του εγκλήματος». Άλλοι κατέληξαν σε εντελώς αντίθετα αποτελέσματα, ότι δηλαδή η τηλεόραση δεν έχει καμία σχέση με την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών. Τέλος κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι τα παιδιά μιμούνται αυτά που βλέπουν χωρίς να επηρεάζονται. Καταλαβαίνουμε βέβαια ότι αυτή η αντιφατικότητα των διαφόρων ερευνητών μας επισημαίνει και την σοβαρότητα και πολυπλοκότητα του θέματος. (Τσαρδάκης, 1990, σελ. 98-10).

Είναι αποδεδειγμένο ότι το παιδί σχολικής ηλικίας είναι πιο ανεπηρέαστο στις σκηνές βίας και πολλές φορές δυσκολεύεται να ξεχωρίσει το πραγματικό από το φανταστικό, το ψέμα από την αλήθεια. Η αντοχή τους σε τέτοιου είδους θεάματα είναι μικρή όμως η επιμονή τους να κοιτάζουν αντλείται απο την αισιοδοξία τους οτι τελευταία στιγμή κάτι θα γίνει και θα υπάρξει μια ευτυχέστερη λύση.

Μελέτες που έγιναν σε παιδιά της τρίτης τάξης του Δημοτικού που είχαν πολλές ταινίες βίας, έδειξαν ότι αργότερα σαν έφηβοι εμφάνισαν αυξημένη επιθετική συμπεριφορά από εκείνα που είχαν δει λιγότερη βία ή καθόλου. Επιπλέον πρέπει να αναφέρουμε ότι το παιδί παρακολουθεί ακίνητο πολλές φορές τηλεοραση με αποτέλεσμα να συσσωρεύεται ενέργεια που αργότερα θα εκτονωθεί. (Δούλκερη, 1997 σελ. 48).

Το παιδί γνωρίζουμε ότι έχει την τάση να ταυτίζεται με τον ήρωα που παρακολουθεί και να αντιγράφει την συμπεριφορά του. Τα έργα βίας προβάλλουν σαν αξίες αυτές του χρήματος, της σωματικής δύναμης, της ανάγκης για εξουσία, της επιτηδειότητας για απάτες ενώ οι ηθικές αξίες έχουν ισοπεδωθεί ή προβάλλονται για λίγα μόνο λεπτά στο τέλος της ταινίας.

Λόγω λοιπόν της ανωριμότητας των παιδιών και της ευμετάβλητης συναισθηματικής τους κατάστασης παρουσιάζονται διάφορα ψυχοπαθολογικά προβλήματα που μπορεί να δημιουργήσουν επικίνδυνες καταστάσεις για τα παιδιά. Σε αυτό σαφώς συμβάλλει ο χαρακτήρας και η οικογένεια του παιδιού ενώ για τους ώριμους έφηβους είναι λιγότερο επικίνδυνο αφού σε αρκετές περιπτώσεις ανάλογων ταινιών, τις περιφρονούν και περιγελούν τις υπερβολές των ηρώων. (Δούλκερη, 1997 σελ. 49-51).

Όπως αναφέρουμε και πιο πάνω τα παιδιά κάποιους επιλέγουν ρόλους ή κάποια πρόσωπα, με τα οποία ταυτίζονται και αντιγράφουν την συμπεριφορά των ηρώων, με αποτελέσματα βλαβερά τόσο για τα ίδια όσο και για το υπόλοιπο οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον. Αυτό είναι ένα θέμα που απασχόλησε τις ψυχαναλυτικές θεωρίες αρκετά. Ύστερα από έρευνες διαχώρισαν την ταύτιση σε περιορισμένη και σε πλήρης ταύτιση. Η περιορισμένη ταύτιση είναι συνήθως και ακίνδυνη για τα παιδιά

ενώ αντιθέτως η πλήρη ταύτιση ότι δηλαδή το παιδί ζει καθημερινά μέσα από κάποιο ρόλο ή αντιγράφει την συμπεριφορά του ήρωα με κάθε λεπτομέρεια, επισημαίνεται ότι μπορεί να προκαλέσει εξαιρετικές βλάβες για την σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών. (Κορωναίου,1995, σελ.144-145).

Αυτού του είδους η ταύτιση έχει προκαλέσει κυρίως στις Η.Π.Α. αλλά και σε άλλες χώρες του εξωτερικού, βίαιες συμπεριφορές των παιδιών, προς τους συνομηλίκους τους, τους γονείς, τους δασκάλους, ή ακόμα και τάσεις αυτοκαταστροφής. Οι έρευνες των Brayn και Schwartz (1971, σελ.50) απέδειξαν ότι τα παιδιά όχι μόνο διδάσκονται την βία, μέσα από την τηλεόραση, αλλά και τον τρόπο χρήσης λεκτικών σχημάτων για να δικαιολογούν την πράξη τους.

Το ερώτημα που δημιουργείται τέλος, είναι πως πρέπει να αντιδρούν οι γονείς σε αυτές τις περιπτώσεις. Το σίγουρο είναι ότι η αυταρχική συμπεριφορά των γονέων όχι μόνο δεν διορθώνει την κατάσταση αλλά στην πραγματικότητα ενισχύει τον τρόπο συμπεριφοράς που θέλουμε να εξαλείψουμε. (Ματσαγγούρας,1980, σελ.205).

Η καθοδήγηση των γονέων με σωστό μέτρο παρακολούθησης σκηνών βίας και εγκληματικότητας είναι η καλύτερη προφύλαξη από τις δυσμενείς επιδράσεις των έργων βίας. Πρέπει να επισημάνουμε ότι το παιδί είναι σωστό να βλέπει μόνο ότι είναι κατανοητό για την ηλικία του αποφεύγοντας καθετί υπερβολικό και αφύσικο που θα το βλάψει ψυχικά. Ταυτόχρονα είναι απαραίτητο να απαιτείται από τους γονείς η συνεχής ποιοτική άνοδος και καλαίσθητη εμφάνιση των προγραμμάτων.(Δούλκερη, 1997, σελ.53).

III. Μιμητισμός - Ξενομανία

Το παιδί από τα πρώτα κιόλας στάδια της νηπιακής ηλικίας έχει την τάση να μιμείται και να ταυτίζεται με διάφορα πρόσωπα. Αρχικά τα πρόσωπα αυτά αποτελούν οι γονείς ή ο παππούς και η γιαγιά ή το πιο μεγάλο παιδί της οικογένειας. Αργότερα όμως που το παιδί αρχίζει σιγά-σιγά να παρακολουθεί τηλεόραση, του δημιουργείται το αίσθημα της ταύτισης και της μίμησης των πράξεων κάποιου ήρωα.

Η έρευνα του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Α.Π.Ο. τα ακαδημαϊκά έτη 1992-93, σε παιδιά σχολικής ηλικίας έδειξε ότι αφενός μεν τα παιδιά περνούν πολλές ώρες βλέποντας τηλεόραση, είναι δηλαδή οι πιο πιστοί τηλεθεατές και αφετέρου οι προτιμήσεις των δύο φύλων είναι διαφορετικές. Τα πρότυπα που μιμούνται συνήθως τα κορίτσια χαρακτηρίζονται από τρυφερότητα, καλοσύνη, ομορφιά και ωραία ρούχα ενώ τα αγόρια προτιμούν ήρωες με χαρακτηριστικά γνωρίσματα όπως η δύναμη, το θάρρος, αυτοί που επιβάλλονται σε όλους, νικούν, και σκοτώνουν και που ποτέ δεν παθαίνουν τίποτα. Παρατηρούμε έτσι μια έλλειψη ευαισθησίας στις επιλογές των αγοριών, που εμφανίζουν ταυτόχρονα και μεγαλύτερα ποσοστά επιθετικής συμπεριφοράς στην παιδική και εφηβική ηλικία. (Δούλκερη, 1997, σελ.79-82).

Η δυσάρεστη πλευρά της ταύτισεως και του μιμητισμού παρουσιάζεται όταν γίνεται με πρόσωπα που έχουν χάσει κάθε στοιχείο ηθικής και ανθρωπιάς, με τύπους αντικοινωνικούς και επικίνδυνους, με εκπροσώπους της βίας και του εγκλήματος. Το παιδί μιμείται ότι βλέπει γύρω του και βλέποντάς το το μαθαίνει. (Ιεροδιακόνου, 1991, σελ. 46-47).

Έχει παρατηρηθεί ότι όταν στις βίαιες ταινίες ο ήρωας διαπράττει άσχημες πράξεις χωρίς να τιμωρείται τότε είναι βέβαιο ότι το παιδί θα μιμηθεί λίγο πολύ την συμπεριφορά αυτή. Ομως τονίζεται ότι αν υπάρχουν οδυνηρές συνέπειες για τον

εγκληματία και τελικά τιμωρηθεί για τις πράξεις του, ανασχαιπίζεται σε μεγάλο βαθμό η πιθανότητα μίμησης. Το παιδί ακολουθεί την προβαλλόμενη πράξη πολύ περισσότερο όταν αυτή θίγει κάποια οικογενειακά προβλήματα όπου τότε το παιδί ταυτίζεται πλήρως γεγονός που κάνει κοινωνικά πολύ επικίνδυνο. (Ιεροδιακόνου, 1991, σελ. 47).

Σε πειραματικές μελέτες που έκαναν ψυχίατροι και κοινωνιολόγοι για την τάση των παιδιών να μιμούνται αυτά που βλέπουν, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το παιδί δεν μπορεί να ξεχωρίσει το φανταστικό και το απαγορευμένο και δυσκολεύεται να επανέλθει γρήγορα στην πραγματικότητα, λόγω του ανίσχυρου Εγώ του. Την ικανότητα αυτή δεν την έχει το παιδί που αναζητά συνεχώς την περιπέτεια μέσα από την τηλεόραση. Έτσι θα ήταν καλύτερα να προσφέρεται η περιπέτεια στα παιδιά κυρίως από θέματα που είναι πιο κοντά στη ζωή τους, με λιγότερη ένταση ώστε να του δίνεται η δυνατότητα να διαχωρίσει τα ψεύτικα από τα αληθινά. (Ιεροδιακόνου, 1991, σελ. 48).

Η Ελληνική τηλεόραση και οι Ελληνικές παραγωγές παρουσιάζουν πιο ήπιες καταστάσεις σε αντίθεση με τις ξένες κυρίως της Αμερικάνικες όπου βλέπουμε τις βίαιες σκηνές να κλιμακώνονται κυριολεκτικά σε διαστάσεις απίθανες. Οι πιθανότητες να συμβούν ανάλογα γεγονότα στον Ελληνικό χώρο είναι μικρότερες ενώ στην Αμερική σε ορισμένες περιοχές όπως το Σικάγο, Ν. Υόρκη, η Φιλαδέλφεια είναι καταστάσεις που καθημερινά ζουν και βιώνουν οι άνθρωποι. Αρκεί μόνο να σημειωθεί ότι στην Αμερική «ένα παιδί στα 18 χρόνια έχει δει στην τηλεόραση 18.000 φόνους». Έτσι λοιπόν εξηγείται η ξενομανία που χαρακτηρίζει τα παιδιά και τους έφηβους επιδιώκοντας να ζήσουν και γνωρίσουν τον τρόπο ζωής εκείνων των χωρών.

Δεν αναφερόμαστε βέβαια μόνο στις σκηνές βίας και την εγκληματική συμπεριφορά των ξένων αλλά σε οτιδήποτε ξενόφερτο και άρα διαφορετικό από τις εδώ αντιλήψεις.

Συμπεριλαμβάνονται με άλλα λόγια οι αστέρες του κινηματογράφου, οι τραγουδιστές καθώς επίσης και διάφοροι αλλά διάσημοι του καλλιτεχνικού στερεώματος. Τα παιδιά βλέπουν την ομορφιά και την άνετη ζωή, τα πλούτη και γενικότερα τον υπερκαταναλωτισμό των ατόμων αυτών που όπως αναφέραμε και πριν δεν μπορούν να οριοθετήσουν και να διαχωρίσουν το φανταστικό από το πραγματικό. Έτσι τα παιδιά ακολουθούν τις «προσταγές» των μεγάλων αστέρων του ξένου κινηματογράφου, που δεν συμβαδίζει με την ελληνική πραγματικότητα και γενικότερα την κουλτούρα του πολιτισμού μας. (Δούλκερη, 1997, σελ.83).

Τέλος είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η Ελληνική οικογένεια δεν έχει χάσει και διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την συνοχή της, προστατεύοντας και διαφυλάσσοντας τα έκπληκτα παιδικά μάτια από ξένα προς τα ελληνικά πρότυπα.

IV. Άμβλυση πνευματικής ικανότητας ατόμου.

Μια άλλη κακή συνέπεια της συνεχούς παρακολούθησης τηλεόρασης από τα παιδιά είναι η παθητικότητα και η πνευματική υποτονία. Η μακρόχρονη παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων επιδρά αρνητικά τόσο στην σκέψη του παιδιού όσο και στην γλωσσική του ανάπτυξη. Το παιδί κάθεται μπροστά στην τηλεοραση και απλώς βλέπει.

Οι συζητήσεις έχουν μειωθεί, ο διάλογος καταργείται σταδιακά με αποτέλεσμα το παιδί να συναντά προβλήματα στο να εκφράσει αυτό που σκέφτεται.

Το λεξιλόγιο είναι φτωχο και περιλαμβάνει γνωστές «κλισέ» εκφράσεις που υιοθετούνται και χρησιμοποιούνται. Παρατηρούμε ότι σιγά - σιγά το παιδί γίνεται ένας παθητικός τηλεθεατής, που αρκείται στο να βλέπει ότι εκτυλίσσεται μπροστά στην τηλεόραση και σπάνια κρίνει, σκέφτεται ή συζητά αυτά που βλέπει. Συνήθως παρατηρείται το φαινόμενο το παιδί να βλέπει μόνο του τηλεόραση, ώρες ατελείωτες αφού οι γονείς λείπουν από το σπίτι ή ασχολούνται με άλλα πράγματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η τηλεόραση είναι η πιο εύκολη λύση, απασχολεί τα παιδιά για αρκετές ώρες, αδιαφορώντας για το αν αυτά που βλέπουν είναι χρήσιμα για αυτά. (Κασσωτάκης, 1978, σελ.30-31)

Όλη η κατάσταση αυτή έχει στερήσει από το παιδί το παιχνίδι που θεωρείται ζωτικής ανάγκης για αυτό. Αυτή η απομάκρυνση των σύγχρονων παιδιών από το παιχνίδι, αμβλύνει σε σημαντικό βαθμό την αντιδραστική ικανότητα τους ενώ οι παιδικές παρέες και συντροφιάς αραιώνουν.

Με όλα αυτά δημιουργείται αργά αλλά σταθερά η κατάργηση της κοινωνικής ζωής του παιδιού, η ανάπτυξη ενδοστρέφειας καθώς επίσης και η καλλιέργεια του αισθήματος της μοναξιάς, που αν υπάρχει προδιάθεση τότε τα πράγματα είναι πολύ πιο σοβαρά για την ψυχική υγεία του παιδιού. (Κασσωτάκης, 1978, σελ. 31)

Η δημιουργία αυτής της παθητικότητας των παιδιών, σωματικής και πνευματικής, τα κυριεύει και τα κάνει ανήμπορα να αντιδράσουν και να σκεφτούν. Πολλοί Ψυχολόγοι που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό (Chateau, I. Piaget), επισημαίνουν στους γονείς τον ύπουλο τρόπο με το οποίο δρα η τηλεόραση στην σκέψη και την κρίση των παιδιών. Η επίδραση της δεν είναι άμεση έτσι ώστε να τραβήξει το ενδιαφέρον των γονιών αλλά αργή με αποτέλεσμα να την συνειδητοποιούν όταν πλέον δεν μπορούν να βοηθήσουν το παιδί.

Άλλωστε δεν είναι τυχαίο που ο λαός με την θυμοσοφία που τον διακρίνει, την έχει ονομάσει «χαζοκούτι». Η Μαίρη Ουίν, ψυχολόγος ερευνήτρια του Πανεπιστημίου του Στάμφορντ λέει χαρακτηριστικά : «Εκείνο που η τηλεόραση διδάσκει στο παιδί είναι η παθητική στάση. Του δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι κάπου βρίσκεται, κάτι βλέπει, κάτι ακούει, ενώ στην πραγματικότητα κάθεται στην πολυθρόνα του σπιτιού του».

Το παιδί που καθημερινά, βλέπει εικόνες εξωπραγματικές γίνεται σιγά σιγά δυσπροσαρμοστο στην καθημερινή ζωή, αναζητά την ποικιλία και την αλλαγή που βλέπει και φυσικά απογοητεύεται όταν δεν βρίσκει. Επίσης ψάχνει να βρει τους εύκολους τρόπους για την πραγματοποίηση των αναγκών του, δεν θέλει να κουράζεται, ψάχνει με άλλα λόγια την ευκολία και την ποικιλία των εικόνων ενώ η καθημερινή ζωή και η αξίες του φαίνονται χωρίς νοημα. (Κασσωτάκης, 1978 σελ.32).

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να εστιάσουμε σε ένα άλλο πρόβλημα που έχει επισημανθεί από τους δασκάλους και που έχει να κάνει με τον άμεσο αντίκτυπο της τηλεόρασης στην σχολική εργασία. Οι επιπτώσεις της στην σχολική πρόοδο του παιδιού είναι τεράστιες με αποτέλεσμα να συναντούν σοβαρές δυσκολίες. Είναι ενδιαφέρον να αναφέρουμε το τι λέει μια αμερικανίδα δασκάλα για το θέμα αυτό : «Τα παιδιά εθίζονται στο να καταβάλλουν όλο και μικρότερη προσπάθεια. Τους μαθαίνεις κάτι καινούργιο, αλλά αναλύονται σε λυγμούς όταν χρειαστεί να προσπαθήσουν μόνο τους για να το πετύχουν. Τα θέλουν όλα εύκολα, όπως τα βλέπουν στην τηλεόραση». (Κασσωτάκης, 1978, σελ.33).

Οι Έλληνες δάσκαλοι έχουν και αυτοί παρατηρήσει σημαντικές αλλαγές στην σχολική συμπεριφορά και επίδοση από την έντονη και συνεχή παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων. Αναφέρουν χαρακτηριστικά την ελάττωση του ζήλου

για εργασία, την αναζήτηση του εύκολου, την έντονη δυσκολία στην σύνταξη εκθέσεων, γενικότερα αυθάδεια και χρησιμοποίηση άσχημων λέξεων.

(Κασσωτάκης, 1978, σελ. 33)

Όλα αυτά βέβαια δεν είναι αποκλειστικά και μόνο συνέπειες της τηλεόρασης αλλά και άλλων παραγόντων. Ανάμεσα τους όμως η τηλεόραση είναι ο πρωταρχικός παράγοντας.

Γ. ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ & ΠΑΙΔΙ - ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ι. Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδικής ηλικίας. Ψυχοκοινωνικά – Νοητικά

Γενικά χαρακτηριστικά της λανθάνουσας σχολικής περιόδου (6-12)

Ψυχοκοινωνικά.

Κατά την λανθάνουσα περίοδο παρατηρείται σημαντική πρόοδος στην ανάπτυξη και διαφορετική οργάνωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς. Ο έλεγχος των κινητικών λειτουργιών τελειοποιείται ενώ των λεπτών κινήσεων βελτιώνεται παρά πολύ. Το παιδί τώρα διακρίνεται από μια ιδιαίτερη χάρη και ευλυγισία στις κινήσεις του, ικανότητα για ισορροπία και επίδοση σε αθλήματα και γυμναστικές ασκήσεις. Οι σχέσεις του παιδιού διευρύνονται από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον προς το εξωοικογενειακό και το παιδί αναπτύσσει ενδιαφέροντα και πρωτοβουλία στις δραστηριότητες του. Στα έξι του χρόνια το παιδί επιλέγει ρόλους μαγικές ταυτίσεις και περνά σταδιακά στο συλλογικό παιχνίδι.

Στα επτά ενδιαφέρεται για την επιβεβαίωση του, μέσα από την αποδοχή των συμπαίκτων του. Στα οκτώ έχει το ομαδικό πνεύμα (συνεργασία προσκόλληση στο

τυπικό των κανόνων του παιχνιδιού) και ενδιαφέρεται για συλλογές και παρόμοιες δραστηριότητες. (Κοσμόπουλος, 1990, σελ 48-49).

Στην περίοδο αυτή τα παιδιά ενδιαφέρονται για γνώσεις, και μάλιστα παιδιά αυτής της ηλικίας συχνά με εκπλήσσουν με την παρατηρητικότητα, την μνήμη, και τις γνώσεις που είναι δυνατόν να έχουν για κάποια θέματα. Η περίοδος αυτή συνδέεται κατεξοχήν με την σχολική μάθηση, την ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών και για πρώτη φορά εμφανίζονται στην σκέψη τους στοιχεία επιστημονικής προσέγγισης.

Το παιδί εισάγεται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο κυρίως με τις ομάδες των συνομήλικων του και προσαρμόζεται στις απαιτήσεις του συνόλου. Η περίοδος αυτή είναι ένα ενδιάμεσο βήμα από την εξάρτηση της σχολικής ηλικίας προς την ωρίμανση και ανεξαρτητοποίηση που ακολουθεί τη διαδικασία της εφηβείας. (Τσιάντης - Μανωλόπουλος, 1987, σελ 39-40).

Εμφανίζεται έτσι το παιδί σε αυτήν την περίοδο να έχει ξεκαθαρίσει την σεξουαλική του ταυτότητα καθώς επίσης να έχει ξεπεράσει με ικανοποιητικό τρόπο τις ασυνείδητες αιμομικτικές ερωτικές επιθυμίες του προς τους γονείς έτσι ώστε να μπορεί να διατηρεί πλέον αποερωτικοποιημένες συναισθηματικές σχέσεις μαζί τους. Οι συναισθηματικές του επενδύσεις επεκτείνονται τώρα σε δεσμούς με πρόσωπα κυρίως έξω από τον οικογενειακό του κύκλο (δάσκαλο, φίλο, συμμαθητές κ.ο.κ). Αν η προηγούμενη (προσχολική οικογενειακή ζωή ήταν ικανοποιητική θα είναι εύκολο να δημιουργήσει τις εξωοικογενειακές αυτές σχέσεις και γενικότερα να προσαρμοστεί με ομαλό τρόπο στην κουλτούρα της κοινωνίας όπου ζει και αναπτύσσεται και όπως αυτή εκφράζεται στο σχολείο και την γειτονιά.

Η λυθάνουσα αυτή περίοδο λοιπόν που διανύει το παιδί μπορούμε να την χωρίσουμε σε μικροπαιδική (6-9 ετών), όπου χαρακτηριστικά της οποίας

προαναφέρθηκαν, και αν εξελιχτούν όλα καλά τότε κατά τον Piaget θα διαμορφωθεί σωστά η κοινωνικοποίηση και η νοητική αντίληψη του παιδιού ξεπερνώντας τις εγωκεντρικές παρορμήσεις του παιδιού. Κάτω λοιπόν από συνθήκες συνεργατικότητας των γονιών με το παιδί πετυχαίνει η εξσορρόπηση των επιθυμιών του με τις γονεϊκές υποδείξεις, όπως η ευχάριστη αποδοχή του καθήκοντος και της υπευθυνότητας και η προοδευτική προσαρμογή στην πραγματικότητα. (Δρακουλίδης, 1983, σελ. 38-39).

Στη συνέχεια λοιπόν ακολουθεί η μεγαλοπαιδική ηλικία (9-12) όπου την διακρίνει η αφομοίωση, ξεπνώντας την αντίληψη, την νόηση, την κρίση, την δραστηριότητα και την ψυχική διάθεση με την πενταμελή αισθητηριακή συμβολή (ακοή, όσφρηση, δράση, αφή, γεύση).

Η περίοδος λοιπόν αυτή αποτελεί ίσως την πιο ήρεμη και αρμονική στον κύκλο της οικογενειακής ζωής. Οι γονείς αφού ξεπέρασαν τις πρώτες δυσκολίες του γάμου και της οικογενειακής ζωής βρίσκονται και αυτοί σε μια σχετικά ήρεμη και δημιουργική φάση, με έντονες δυνάμεις που τις απορροφά η οικογένεια ή προσωπική τους ζωή καθώς και η επαγγελματική τους άνοδος και ανέλιξη.

Τίθεται λοιπόν θέμα υψίστης σημασίας η διαμόρφωση του ψυχισμού του παιδιού να γίνει σταδιακά ανάλογα με τις εκδηλώσεις της κάθε ηλικίας από τις βρεφονηπιακές μέχρι τις παιδοεφηβικές, έτσι ώστε η συγκρότηση της προσωπικότητας και ανάπτυξης του παιδιού να θεμελιώνεται σταδιακά και προσεκτικά τόσο από το οικογενειακό περιβάλλον όσο και από το σχολείο φίλους (κοινωνικό του περιβάλλον) (Δρακουλίδης, 1983, σελ 40-42).

Νοητική Ανάπτυξη : Συγκεκριμένες νοητικές ενέργειες (6-12).

Κατά την περίοδο αυτή το παιδί γίνεται πιο ικανό να διατηρεί, να ταξινομεί και να αριθμεί. Το χαρακτηριστικό όμως γνώρισμα της περιόδου αυτής είναι πως η σκέψη είναι προσανατολισμένη σε πραγματικά αντικείμενα και γεγονότα άμεσα παρατηρήσιμα από τα παιδιά.

Μόνο που οι συλλογισμοί είναι τώρα ασύνδετοι μεταξύ τους και δεν μπορούν να φτάσουν στο επίπεδο της αφαίρεσης. Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη όμως κατά την περίοδο αυτή είναι η ανάπτυξη της αναστρεψιμότητας (reversibility) των νοητικών ενεργειών, ικανότητας δηλαδή επιστροφής της σκέψης από το αποτέλεσμα στα στοιχεία και στη διαδικασία που οδήγησε σ' αυτό.

Η ικανότητα αυτή φανερώνεται με του τρόπους της «αντιστροφής» κατά τον Piaget, έχουμε την εμφάνιση της δυνατότητας για διατήρηση, της συλλογιστικής δηλαδή δυνατότητας, που διαπιστώνει πως μερικές όψεις μιας μεταβαλλόμενης κατάστασης, παραμένουν αμετάβλητες όσο και αν αλλάξουν οι συνθήκες. Εδώ όμως πρέπει να σημειωθεί πως τα διάφορα είδη διατήρησης δεν παρουσιάζονται ταυτόχρονα. Η ενέργεια λοιπόν εκφράζει σειρά πράξεων, που εκτελούνται από τον νου και σχηματίζουν ολοκληρωμένο σύνολο.

Σύμφωνα λοιπόν με το Piaget ο συγκεκριμένες ενέργειες που βασίζονται στο άμεσο αντιληπτό και παρόν περιβάλλον δεν αποτελούν παρά την άμεση οργάνωση από το νου στοιχείων που μόλις δόθηκαν στο παιδί.

Η συγκεκριμένη σκέψη παραμένει ουσιαστικά προσκολλημένη στην εμπειρική πραγματικότητα (Κοσμόπουλος, 1990 σελ 50).

Τέλος, γενικότερα στον νοητικό τομέα της περιόδου αυτής παρατηρούμε, το μεγάλο άλμα του παιδιού από τον εγωκεντρισμό και τη δαισθητική λογική της

νηπιακής ηλικίας, στην αποκέντρωση της αντίληψης και τις αναστρέψιμες νοητικές πράξεις.

Αρχίζει λοιπόν σταθερά η κατάκτηση των γνωστικών σχημάτων όπως για παράδειγμα η ιεραρχική οργάνωση τάξεων, της έννοιας τους αριθμού της έννοιας της διατήρησης των διαφόρων χαρακτηριστικών του φυσικού κόσμου(ποσότητα, όγκος, βάρος κ.α.).

Αδυναμία όμως, εξακολουθεί να παρουσιάζει η σκέψη, όπου δεν μπορεί ακόμη να χειριστεί αφηρημένες έννοιες καθώς και τυπικά λογικά σχήματα.

Επίσης στην περίοδο αυτή παρουσιάζεται επιτακτική η ανάγκη της ατομική διαφοροποίησης στην νοημοσύνη, όπου γίνονται πιο αισθητές αυτήν την περίοδο και αντανακλώνται στην πρόοδο του παιδιού στα σχολικά μαθήματα. (Παρασκευόπουλος, 1988,σελ 11).

Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της παιδικής επιθετικότητας.

Προτού αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά της επιθετικότητας θα προσπαθήσουμε να δώσουμε έναν γενικό ορισμό της επιθετικότητας.

Επιθετικότητα λοιπόν αναφέρεται η τάση ή το σύνολο των τάσεων οι οποίες δραστηριοποιούνται μέσω πραγματικών ή φαντασιωσικών συμπεριφορών, που αποβλέπουν στο να βλάψουν τους άλλους, να τους καταστρέψουν, να τους καταναγκάσουν, να τους ταπεινώσουν, κλπ. Η βιαιοπραγία μπορεί να εκδηλωθεί με τρόπους απλούς έξω από τη βίαιη και καταστρεπτική κινητική δράση, κάθε συμπεριφορά είτε αρνητική (άρνηση παροχής βοήθειας, για παράδειγμα) είτε θετική, είτε συμβολική είτε έμπρακτη μπορεί να λειτουργήσει επιθετικά.

Η ψυχανάλυση αποδίδει συνεχώς αυξανόμενη σπουδαιότητα στην επιθετικότητα, επισημαίνοντας τη λειτουργία της κατά τα πρώιμα στάδια της ανάπτυξης του ατόμου και υπογραμμίζοντας την πολυσύνθετη διαπλοκή της (συνένωση ή διαχωρισμός) με την σεξουαλικότητα. Αυτή η συγκεκριμένη εξέλιξη των ιδεών κορυφώνεται με την προσπάθεια να αποδοθεί στην επιθετικότητα ένα μοναδικό και θεμελιώδες εξορμητικό υπόστρωμα που αντιπροσωπεύεται από την έννοια της ενόρμησης του θανάτου. (Laplanche - Pontolis, 1986, σελ 235).

Η επιθετικότητα λοιπόν, αναδύεται ως ένα φυσιολογικό αν και ενοχλητικό, κομμάτι της ευρύτερης κοινωνικοποίησης.

Από την στιγμή της γέννησης του ανθρώπου παρατηρούνται ατομικές διαφορές ως προς την εκδικητικότητα και την παθητικότητα, όπου σε πολλά παιδιά γίνονται εντονότερες καθώς μεγαλώνουν.

Ο θυμός αποτελεί το κυρίαρχο συναίσθημα από τους πρώτους κιόλας μήνες ζωής του βρέφους, όπου το τελευταίο δεν μπορεί να μην ικανοποιούνται οι επιθυμίες του, για αυτό και αντιδρά επιθετικά.

Στα μικρά παιδιά, οι εκδηλώσεις θυμού είναι περισσότερο αυτοκαταστροφικής μορφής όπως για παράδειγμα, να πηδούν νευριασμένα να κοκαλώνουν το σώμα τους να φωνάζουν κοκ.

Πιο μεταγενέστερη εμφανίζεται η εχθρική εκδικητική συμπεριφορά, η οποία αποβλέπει στο να προκαλέσει βλάβη σε κάποιους άλλους. Στα πλαίσια μιας τέτοιας συμπεριφοράς όπου και τα παιδιά παρακινούνται ή έχουν ένα «καλό οδηγό μίμησης» μπορούν να φωνάζουν να χρησιμοποιούν άσχημη γλώσσα όπως οι αγαπημένοι τους ήρωες της τηλεόρασης, να διαπληκτίζονται, να πετούν πράγματα, να δαγκώνουν κοκ.

Εδώ παρατηρείται, πως όσο πιο μικρό είναι το παιδί τόσο πιο έντονη είναι η απαίτηση του για άμεση ικανοποίηση όλων των επιθυμιών του όσο μεγαλώνει όμως, οι χωρίς αποδέκτες εκδηλώσεις θυμικής διέγερσης ατονούν, ενώ η εκδικητική εχθρική επιθετικότητα γίνεται συχνότερη.

Τα παιδιά θα πρέπει λοιπόν να μάθουν να ανέχονται και να συμμορφώνονται προς τους διάφορους φυσικούς πειθαναγκασμούς, της σχολικής ζωής, και των «ενοχλητικών» γονεϊκών παρεμβάσεων. Ίσως όλα αυτά όμως προκαλούν πικρία στο παιδί και δημιουργούν επιθετικότητα.

Εμφανέστερες μορφές επιθετικότητας είναι οι διαπληκτισμοί, η αγενής συμπεριφορά, η αδιάφορη στάση απέναντι στο σχολείο και η καταστροφικότητα που εκδηλώνουν πολλά παιδιά μετά την παρακολούθηση βίαιων τηλεοπτικών σκηνών η προγραμμάτων.

Όταν υπάρχει παρεμπόδιση της ικανοποίησης των αναγκών όπου είναι μια από τις κυριότερες πηγές άγχους για το παιδί όπου και το οδηγεί στην επιθετικότητα.

Μία άλλη συνήθης αιτία είναι η γνωστή σύγκρουση κινήτρων, στοιχεία που έχουν προαναφερθεί σε άλλο σημείο της εργασίας αυτής.

Τέλος από παρατηρήσεις της συμπεριφοράς των παιδιών σε διάφορες κοινωνικές καταστάσεις έχει διαπιστωθεί ότι μια από τη συνήθεις αιτίες επιθετικής συμπεριφοράς είναι οι διαμάχες μεταξύ παιδιών για την κατοχή επιθυμητών κοινών αντικειμένων.

Επίσης σημαντικό ρόλο κατέχει και ο αυτοέλεγχος όπου παρατηρείται πως τα μεγάλα παιδιά κατά κανόνα αναστέλλουν την ανοικτή εκδήλωση της εχθρότητας και δείχνουν έτσι να αυτοπειθαρχούνται σε σχέση με τα μικρότερα.(Laplanc - Pontolis, 1986, σελ. 236-237).

Μορφές επιθετικής συμπεριφοράς στα παιδιά σε συνάρτηση με την τηλεόραση.

Η επιθετικότητα κατά την παιδική ηλικία μπορεί να πάρει διάφορες μορφές.

Εδώ θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε τις κυριότερες μορφές παιδικής επιθετικότητας. Κατά πόσο είναι δυνατό η τηλεόραση να αποτελεί όντως ένα μέσο «αρκετά διαθέσιμο» για την δημιουργία και ενίσχυση της υπάρχουσας επιθετικότητας στα παιδιά.

Η βία λοιπόν που προβάλλει η τηλεόραση ανήκει στο χώρο του φανταστικού, θα μπορούσε όμως να ενθαρρύνει τα παιδιά να γευτούν και την πραγματική βία.

Έρευνες στο πανεπιστήμιο Stanford στις ΗΠΑ και στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου, έδειξαν κάτι πολύ σημαντικό «Το τι παίρνουν τα παιδιά από την τηλεόραση και πόσο αυτή τα επηρεάζει καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό απο το πως τα έχουν μάθει οι γονείς τους να χρησιμοποιούν την τηλεόραση».

Η έρευνα λοιπόν, όπως έχει ξανααναφερθεί, δεν έχει καταφέρει να βρει αποδείξεις ότι όντως η τηλεόραση προκαλεί επικίνδυνη επιθετικότητα, βία ή φόβο σε ένα ήδη φυσιολογικό παιδί ή ότι προκάλεσε διαταραχές σε ένα ψυχικά ισορροπημένο παιδί, ή ότι έτρεψε προς την εγκληματικότητα ένα κοινωνικοποιημένο παιδί.

Το σημαντικό όμως που προέκυψε είναι οτι η τηλεόραση θα μπορούσε να οξύνει κάποιο πρόβλημα που ήδη υπάρχει στο παιδί, (εκδήλωση μορφής παιδικής επιθετικότητας) και ακόμη να δώσει κάποιες ιδέες για εγκληματικές πράξεις σε ένα παιδί που έχει «μπει» ήδη στον ολισθηρό δρόμο της εγκληματικότητας. (Herbert, 1986, σελ 58)

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω το παιδί μπορεί να εκδηλώσει τις ακόλουθες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς ανεξάρτητα με την επίδραση ή συμβολή της τηλεοπτικής βίας :

1. Ένα πρώτο παράδειγμα επιθετικής συμπεριφοράς είναι οι εκρήξεις οργής, στις εκρήξεις αυτές το παιδί φορτίζεται έντονα σε σημείο που γίνεται έξαλλο, έτσι ώστε ορισμένες φορές να λέει κιόλας πως «μισεί» τους γονείς του. Τις περισσότερες φορές όμως το παιδί φαίνεται σαν να αποστρακίζει την επιθετικότητα του, βλάπτοντας τον ίδιο του τον εαυτό και όχι τον γονιό του.

Μερικά παιδιά θυμώνουν πολύ εύκολα και η παραμικρή πρόκληση για αυτά γίνεται μια καλή ευκαιρία εξαπόλυσης επιθετικών ενεργειών και καταστροφικών πράξεων.

Το ποσό της ενέργειας που το άτομο ξοδεύει σε παράλογη εχθρότητα και ανώφελο μίσος είναι ένας αξιόπιστος δείκτης για να κρίνουμε τον βαθμό δυσπροσαρμοστίας του ατόμου.

2. Ένα δεύτερο παράδειγμα επιθετικής συμπεριφοράς είναι το συναίσθημα του μίσους ένα στοιχείο που εμπεριέχει την εκδίκηση και τον θυμό.

Ορισμένοι ψυχολόγοι, κυρίως αυτοί που ακολουθούν την ψυχαναλυτική κυρίως κατεύθυνση υποστηρίζουν ότι το μίσος και η επιθετικότητα, καθώς και άλλα συναισθήματα, όπως η ζήλια, ο φθόνος είναι παράγωγα των πρωταρχικών εμπειριών εξάρτησης του παιδιού και των συγκρούσεων που συνδέονται με αυτήν.

3. Η παρανοϊκή εχθρότητα, αναγάγεται στο ψυχολογικό φαινόμενο, κατά το οποίο συναισθήματα που δημιουργούνται από ενδοψυχικές συγκρούσεις μέσα στο ίδιο το παιδί - όπως συμβαίνει με το μίσος - αποδίδονται αδικαιολόγητα στους άλλους και ονομάζεται προβολή.

Το παιδί που παρουσιάζει παρανοϊκές τάσεις χρησιμοποιεί την προβολή και πιστεύει ότι οι άλλοι είναι εχθρικοί απέναντί του.

Τέτοιες παρανοϊκές τάσεις υπάρχει περίπτωση να δημιουργήσουν στο παιδί μία ακατανίκητη επιθυμία να προκαλεί πονο στους άλλους και στα ζώα.

4. Τα πειράγματα και οι ψευτοπαλικαρισμοί είναι αρκετά συνηθισμένα προβλήματα της παιδικής ηλικίας, ωστόσο όμως οι ενέργειες αυτές σε ορισμένα παιδιά παίρνουν μια ανησυχητική σαδιστική μορφή. Είναι μια μορφή λεκτικής επιθετικότητας που αποβλέπει στο να ταπεινώσει το άλλο παιδί και να διαπληκτιστεί μαζί του. Αυτό παίρνει την μορφή ψευτοπαλικαρισμού περισσότερο (ψυχολογικό φαινόμενο) προσωπική βιαιοπραγία.

Έχει διαπιστωθεί πως αυτή την συμπεριφορά την παρουσιάζουν περισσότερα παιδιά που ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα για κάποιο εμφανές γνώρισμα τους για παράδειγμα παχύσαρκα παιδιά, ή αγόρια με κάποια θηλυπρέπεια – με αποτέλεσμα να βρίσκονται στο στόχαστρο των πρώτων.

5. Η άσχημη γλώσσα αποτελεί μια μορφή λεκτικής βίας που χρησιμοποιούν συχνά τα περισσότερα παιδιά «αρπάζοντας» κάποιες λέξεις και εκφράσεις από τους ενήλικες, τηλεόραση ή και τα άλλα παιδιά και τη επαναλαμβάνουν συνήθως τις πιο άσχημες στιγμές.

Η άσχημη γλώσσα λοιπόν συνίσταται κυρίως στις αισχρολογίες και σε βλαστήμιες όπως λέξεις που σχετίζονται με το Sex και αποτελούν για τα παιδιά πραγματική απόλαυση να τις λένε για να βλέπουν συνήθως είτε τις υστερικές αντιδράσεις των ενηλίκων γεγονός που τα εξωθεί στο να της

ξαναπούν, ή να τις επικροτούν και να γελούν οι ενήλικες, γεγονός πάλι που τα ωθεί στο να τα ξαναπούν, γιατί βλέπουν πως γίνονται αρεστά με τις αισχρολογίες.

Λέγεται λοιπόν συχνά πως τα παιδιά χρησιμοποιούν άσχημη γλώσσα γιατί θέλουν να σοκάρουν τους μεγάλους ή πως θέλουν επίμονα να τραβήξουν την προσοχή τους.

Τα παιδιά λοιπόν είναι πολύ εξαρτημένα από τους γονείς τους και ποτέ δεν θα ήθελαν να αποξενωθούν από αυτούς, για αυτό και θέλουν να τους προκαλέσουν να τους αποσπάσουν την προσοχή τους, να πουν κάτι που θα αναγκάσει τους μεγάλους να ασχοληθούν μαζί τους. Εδώ πρέπει λοιπόν οι γονείς να κάνουν το παιδί να καταλάβει πως οι βωμολοχίες προσβάλλουν τους άλλους και κατά συνέπεια δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται τόσο από τους ίδιους όσο και τα παιδιά. (Herbert, 1986, σελ. 31-40) .

II. Βία και παιδί - Ψυχοπαθολογία της βίας.

Σκοπός μας εδώ είναι να θίξουμε ορισμένα σημεία και να θέσουμε κάποιους προβληματισμούς.

Υπάρχουν και οι θεωρητικοί που οι προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν την έννοια της «επιθετικότητας» οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα ότι η βία που είναι συνώνυμη της επιθετικότητας, εκδηλώνεται στην παιδική ηλικία του κάθε ανθρώπου.

Ο Adler αρχικά, οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι το παιδί εκδηλώνει βίαιη συμπεριφορά από την αρχή της ανάπτυξης του. Θεωρεί ότι τα γνωρίσματα του χαρακτήρα δεν είναι έμφυτα αλλά αποκτιούνται κατά την παιδική ηλικία και καθορίζουν την εξελικτική πορεία της μετέπειτα ζωής του ανθρώπου. Αυτό ονομάζει ο Adler το ασυνείδητο «σχέδιο ζωής» (στυλ ζωής). Το σχέδιο ζωής διαμορφώνεται από τους γονείς στα πρώτα χρόνια της ζωής και θεμελιώνεται πάνω στη γνώμη του ατόμου για τον εαυτό του και το περιβάλλον του. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ 27).

Κατά τον Adler, τα βίαια παιδιά είναι εκείνα τα οποία δοκίμασαν κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους τέτοιες δραματικές καταστάσεις που τους άφησαν μόνιμες και καταστρεπτικές εντυπώσεις. Και αυτές εξαρτούνται λιγότερο από μεμονωμένα δραματικά βιώματα και περισσότερο από συνεχείς τρόπους συμπεριφοράς οι οποίοι φέρνουν το παιδί αντιμέτωπο με τους γονείς και τους ίδιους τους γονείς μεταξύ τους εξαιτίας του. (Βουϊδάσκη, 1983 σελ 27).

Τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού, που ανατράφηκε αυστηρά και σκληρά είναι συχνά η επιθετικότητα ή η βία, η αυτοαμφιβολία, ο αρνητισμός κ.α: (Βουϊδάσκη, 1983 σελ 28).

Ο S. Freud, θεωρεί ότι η βία ενυπάρχει στην παιδική σεξουαλικότητα ως ένστικτο. Σ' όλα δηλαδή τα στάδια της οργάνωσης της σεξουαλικότητας απέδωσε σαδιστικές και επιθετικές τάσεις. (Βρύζας, 1997,σελ 73).

Υπάρχει, όμως και μια μερίδα θεωρητικών που θεωρεί ότι η βία είναι συνάρτηση της μάθησης τόσο μέσα στο οικογενειακό χώρο όσο και έξω από αυτόν. Είναι γνωστό το πείραμα του Bandura με την κούκλα και τη βίαιη συμπεριφορά των παιδιών που είχαν παρακολουθήσει σκηνές επιθετικότητας. Ωστόσο ο Bandura και οι συνεργάτες του έκαναν λόγο ότι οι βίαιη συμπεριφορά είναι απόρροια μάθησης και από τους γονείς. Όταν δηλ. οι γονείς φέρονται βίαια στα παιδιά και εκείνα υιοθετούν την ίδια συμπεριφορά είτε μέσα στο ίδιο το σπίτι είτε έξω από αυτό . (Βουϊδάσκη, 1983, σελ 53).

Η άποψη αυτή μπορεί να θεωρηθεί σπουδαία γιατί αποδεικνύει πως η μάθηση της βίαιης συμπεριφοράς από όπου και να προέρχεται, στηρίζεται στην μίμηση που υιοθετεί το παιδί παρακολουθώντας επιθετικά πρότυπα. Η μίμηση όμως των ενηλίκων προσώπων έχει μακροχρόνιες επιδράσεις. (Βουϊδάσκη, 1983, σελ 54) .

Πέρα όμως από τις θεωρητικές προσεγγίσεις, βασική προϋπόθεση της επιθετικότητας είναι τα αποτελέσματα και οι επιδράσεις της βίας πάνω στο παιδί. Όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα στην οικογένεια, στο σχολείο, και στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο. Με τον όρο βία δεν εννοούμε μόνο τις ανοιχτές εκδηλώσεις βίας όπως μπορεί να εκδηλωθούν με φυσικό τρόπο, την σωματική δηλαδή βία. Αλλά και την μορφή εκείνης της βίας που μπορεί να εκδηλωθεί με ψυχολογικό τρόπο άμεσο ή έμμεσο. (Τσιάντης, 1993, σελ 89).

Εκείνο, όμως που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η βία που ξεκινάει από το ίδιο το παιδί. Είναι γνωστή η βία αυτή, που πάρα πολύ συχνά βλέπουμε να εκδηλώνεται από παιδιά. Βέβαια ευτυχώς στη χώρα μας, το φαινόμενο δεν είναι και τόσο συχνό αλλά ωστόσο δεν παύει να υφίσταται ιδιαίτερα στις πολεις.

Φαίνεται, λοιπόν, και γενικά γίνεται παραδεκτό ότι η βία, η καταστρεπτικότητα και η επιθετικότητα είναι συνυφασμένες με την ανθρώπινη φύση και φυσικά μόνο μια θεωρητική ερμηνεία δεν είναι δυνατό να δώσει την εξήγηση σε αυτή την βία που παρατηρείται στα παιδιά.

Είναι ακόμη απαραίτητο να διατυπωθεί ότι στην εποχή μας, παράλληλα με την μυθοποίηση και την εμπορευματοποίηση του σεξ, υπάρχει ανάλογη μυθοποίηση της βίας. Η μυθοποίηση της βίας και τα συστατικά της βίας είναι τα μέσα με τα οποία το παιδί στην εποχή μας τροφοδοτείται από πολύ νωρίς από την τηλεόραση, τα κόμικς, τον κινηματογράφο, τους γονείς, το σχολείο, τους συνομήλικους καθώς και τους διάφορους πολέμους. (Τσιάντης, 1993, σελ 30-31).

Έτσι, λοιπόν δεν μπορούμε με σιγουριά να πούμε πως η βία στο παιδί είναι απόρροια της επιρροής της τηλεόρασης και των σκηνών βίας που διαδραματίζονται σ' αυτή, ούτε όμως και ότι δεν υπάρχει σχέση, είτε για το ρόλο που παίζει το

οικογενειακό περιβάλλον ή ο δικός του χαρακτήρας και η ψυχοσύνθεση σ' αυτό που λέγεται φαινόμενο της βίας.(Δούλκερη, 1997,σελ. 92)

Ψυχοπαθολογία της βίας.

Η βία είναι ταυτόσημη με την επιθετικότητα και την έκφρασή της ή προς τα έξω ή προς τον εαυτό της με την μορφή της αυτοκαταστροφικότητας. Είναι φαινόμενο ατομικό ή συλλογικό.

Οι δυνάμεις που επενεργούν για να εκδηλωθεί η όχι μια πράξη βίας προέρχονται απο το ίδιο το άτομο και έξω από το άτομο. Αυτές που προέρχονται από το ίδιο το άτομο είναι οι παρορμητικές δυνάμεις, που χαρακτηρίζονται από τη φύση και την δυναμικότητα τους, και αυτές οι οποίες ελέγχουν τις παραπάνω δυνάμεις και χαρακτηρίζονται από το πόσο αποτελεσματικές είναι στον έλεγχο των παρορμήσεων.

Αναφερόμαστε, δηλαδή στο προεγώ (id), κατά το Freud και στο υπερεγώ που συμπεριλαμβάνει και τις ηθικές αξίες του ατόμου. Η παρόρμηση για να γίνει μια βίαιη πράξη ξεκινά αρχικά σαν μια παρορμηση για επίθεση. (Τσιάντης, 1993, σελ 32).

(α) Οργανικοί - σωματικοί παράγοντες.

Σε μερικές περιπτώσεις μπορεί αυτή η παρόρμηση να είναι σωματικής ή οργανικής προέλευσης, όπως σε περιπτώσεις εγκεφαλικών όγκων, ή και τραυματισμών του εγκεφάλου. Οι γενετικοί επίσης παράγοντες έχουν σημασία, πράγμα που αποδुकνειούν οι έρευνες του Jacobs (1965) σχετικά με την εγκληματικότητα και τη σημασία χρωματοσωματικού τύπου ΧΥΥ. Πρέπει όμως, να διευκρινιστεί ότι το ποσοστό των επιληπτικών ατόμων των οποίων η βία προέρχεται από βιολογικούς παράγοντες είναι μάλλον μικρό, ενώ αντίθετα συχνά βρίσκουμε στο

ιστορικό των ατόμων αυτών πάρα πολλούς ψυχοκοινωνικούς παράγοντες που φαίνονται να συμβάλουν σημαντικά στη βίαιη και επιθετική συμπεριφορά τους. (Τσιάντης, 1993, σελ 33).

(β) Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες.

Στους ψυχοκοινωνικούς παράγοντες, αρχικά, θα ήταν ίσως απαραίτητο να γίνει διάκριση ανάμεσα σ' αυτούς που οδηγούν στην συσσώρευση της επιθετικότητας και σε αυτούς που μειώνουν τη δυναμικότητα των μηχανισμών άμυνας του ατόμου. Ίσως, όμως να είναι συνδυασμός και των δύο παραπάνω. Από τη μία μεριά δηλ. η συσσώρευση επιθετικότητας και από την άλλη μείωση των μηχανισμών άμυνας του ατόμου ενάντια στην επιθετικότητα μπορεί να οδηγήσουν σε βίαιη συμπεριφορά. Για να γίνει περισσότερο κατανοητό αυτό είναι απαραίτητο να ανατρέξουμε στην σχέση γονέα - παιδιού. Γιατί, όπως είναι γνωστό από τη σχέση αυτή εξαρτάται η ομαλή εξέλιξη της προσωπικότητας του ατόμου.

Μπορούμε ακόμη να πούμε πως η βία συνδέεται με τις βασικές ανάγκες βρίσκουν ανταπόκριση από το περιβάλλον. Το τελευταίο είναι απόδειξη της ποιότητας της γονεϊκής φροντίδας που έχει το παιδί. Μερικές βασικές τέτοιες ανάγκες είναι η ανάγκη για αγάπη, ασφάλεια, υπευθυνότητα, αναγνώριση κ.τ.λ. Είναι δε πολύ σημαντικό οι ανάγκες αυτές να ικανοποιούνται όχι μόνο στην αρχή αλλά και κατά τη διάρκεια της υπόλοιπης ζωής του ατόμου. Είναι γενικά παραδεκτό ότι η διαταραγμένη σχέση μεταξύ γονέων και παιδιού που κατ' επέκταση έχει ως αποτέλεσμα την μη κάλυψη των αναγκών, μπορεί να συμβάλει στην διαμόρφωση ενός εσωτερικού κόσμου του παιδιού που χαρακτηρίζεται από άγχος, δίωξη, βία. Ενός δηλαδή κόσμου γεμάτου επιθετικότητα, βία καταστροφή.

Ένα ανεπαρκές και ανώριμο εγώ, έχει ως αποτέλεσμα το άτομο να μην μπορεί να αναβάλει την ικανοποίηση των οποιοδήποτε επιθυμιών του, με αποτέλεσμα την πρόκληση βίας ή θυμού με άμεση έκφραση τους προς τα έξω χωρίς καμιά αναστολή ή προσπάθεια ελέγχου.

Αν γίνει μια προσπάθεια να δούμε τι φταίει σε αυτά τα παιδιά που είναι καταστροφικά βίαια και επιθετικά θα δούμε ότι αυτές οι εκδηλώσεις είναι συνήθως έκφραση συναισθηματικής στέρησης και έλλειψης αγάπης και ασφάλειας. Η βία, λοιπόν, στο παιδί, είναι αποτέλεσμα στέρησης εγκατάλειψης και παραμέλησης ή αποτέλεσμα επιθετικής συμπεριφοράς των γονέων προς το παιδί. (Τσιάντης, 1993, σελ 33-35).

III. Επιθετική Συμπεριφορά και Τηλεόραση

Διερεύνηση σχέσεως βίας - τηλεόρασης.

Η βία όπως παρουσιάζεται μέσω της τηλεόρασης και η δυναμική επίδραση της στα παιδιά είναι θέματα για τα οποία εδώ και πολύ καιρό γίνονται πολλές έρευνες και επίσημες συζητήσεις από αρμόδιους φορείς.

Το 1972 λοιπόν όταν η Γενική Γραμματεία Υγείας δημοσίευσε το «ρεπορτάζ για την σχέση της τηλεόρασης με την κοινωνική συμπεριφορά, οι τέσσερις από τους 5 τόμους ήταν αφιερωμένοι στην μελέτη της επιρροής των τηλεοπτικών προγραμμάτων με σκηνές βίας.

Σύμφωνα λοιπόν με τους αριθμούς που έδωσε το FBI (Αμερική) το 1975, ο αριθμός των νεαρών εγκληματιών αυξήθηκε κατά 1600% στην εικοσαετία 1952 - 1972 (Γουίν, 1991, σελ 69). Το γεγονός αυτό αναφέρθηκε γιατί συνδέεται άμεσα με

την περίοδο που η τηλεόραση μπήκε δυναμικά στην ζωή των παιδιών και οι τηλεοπτικές εκπομπές που παρακολουθούσαν τα παιδιά ήταν γεμάτες από σκηνές βίας και εγκληματικότητας, έτσι φάνηκε εύλογο να αναζητηθεί κάποια σχέση μεταξύ των δύο γεγονότων.

Η βία με όποιες μορφές και να εμφανίζεται στην μικρή οθόνη επηρεάζει βαθύτατα τη συμπεριφορά των παιδιών, σίγουρα όμως δεν είναι η μοναδική αιτία που τα κάνει και συμπεριφέρονται αντικοινωνικά.

Η κοινή λογική επαναστατεί στην ιδέα πως μπορεί η βία στην τηλεόραση να οδηγήσει τα κανονικά παιδικά τόσο στο έγκλημα όσο και στην δημιουργία περιθωριακών ατόμων.

Ακριβώς λοιπόν αυτή η αντίληψη κάνει τους σημερινούς γονείς πολύ πιο ελαστικούς στο να παρακολουθούν τα παιδιά τους προγράμματα με βία και εγκληματικότητα, παρά τις συμβουλές των ψυχολόγων καθώς και των παιδαγωγών.

Παρουσιάζεται έτσι μία έντονη δυσκολία από την πλευρά των γονιών, στο να αποδεχτούν ότι η τηλεόραση αποτελεί ίσως έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες διαφήμισης ή ενθάρρυνσης της βίας και γενικότερα της επιθετικής συμπεριφοράς, αφού λογικά γνωρίζουν πως ο ρόλος της είναι διαφορετικός (ψυχαγωγικός - εκπαιδευτικός) μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας.

Η τηλεόραση για τους ίδιους αποτελεί ένα δραστικό μέτρο στο να κρατάει τα παιδιά προσηλωμένα σε κάτι για μεγάλο χρονικό διάστημα ήσυχα και παθητικά και βάζει τέρμα στα θορυβώδη παιχνίδια τους, να σταματάει τους καυγάδες τους καθώς και να προφυλάσσει από διάφορα οικογενειακά περιστατικά που θα μπορούσαν να εξελιχθούν σε δυσάρεστες εμπειρίες για τα παιδιά.

Σύμφωνα με την Selma Freiberg «δεν είναι δυνατόν μια χυδαία τηλεοπτική ιστορία να μπορεί να μετατρέψει τα παιδιά σε κακοποιούς». Η επιρροή μια τέτοιας ιστορίας στα παιδιά είναι πολύ πιο ανεπαίσθητη και αυτό γιατί ο ρόλος και η στάση των γονιών στην δημιουργία της παιδικής συνείδησης είναι πολύ έντονος και δραστικός.

Ένα παιδί που έχει πολύ στενούς δεσμούς με τους γονείς του δεν θα απορρίψει εύκολα την συμβολή τους, θα του είναι τόσο δύσκολο όσο και να εγκαταλείψει τους ίδιους τους γονείς του βλέποντας τηλεοραση ο ενήλικας, όπως και το παιδί επωφελείται της ευκαιρίας και απομονώνεται από τον κόσμο της δραστηριότητας για να βρει καταφύγιο στην απραξία στην αδράνεια και την προσωπική ανυπαρξία.

Αν και ουσιαστικός σκοπός λοιπόν είναι η χαλάρωση και η διασκέδαση, ουσιαστικά όμως συμβαίνει το αντίθετο, εφόσον τα παιδιά δεν επιλέγουν τα ανάλογα προγράμματα. Αντίθετα αναζητούν βίαιη δράση, βασανισμούς, ατυχήματα, θανάτους κ.ο.κ. και όλα αυτά συνοδευμένα με την ανάλογη μουσική υπόκρουση. (Γουίν, 1991,σελ. 72).

Διαλέγοντας τέτοια προγράμματα ο τηλεθεατής μπορεί να έχει το αίσθημα της έντονης δραστηριότητας και συμμετοχής, ενώ απολαμβάνει την ασφάλεια και την ησυχία της απόλυτης παθητικότητας.

Αποδέχεται λοιπόν το ερέθισμα της δράσης με την ελπίδα να αποζημιωθεί για αυτήν την παθητική και μονόδρομη εμπειρία του. Αποδεχόμενοι το γεγονός αυτό, μπορούμε ίσως να συνειδητοποιήσουμε την ανοδική πορεία της βίας τις τελευταίες δεκαετίες. Όσο λοιπόν οι ώρες παρακολούθησης αυξάνονται σε βάρος των πραγματικών δραστηριοτήτων της ζωής, τόσο μεγαλώνουν και οι ανάγκες για

ψευτοικανοποίηση από τις κατά - απομίμηση δραστηριότητες της τηλεόρασης. Με αποτέλεσμα ένα πρόγραμμα ήσυχο και ήρεμο που να τροφοδοτεί κυρίως το πνεύμα και την εσωτερική σκέψη θα μπορούσε να κάνει πιο έντονο το γεγονός ότι βλέποντας τόσες ώρες τηλεόραση δεν αποκτούν καθόλου βιωματικές εμπειρίες ούτε ενισχύεται η βιωματική εμπειρική μορφή μάθησης. (Γουίν, 1991, σελ 73-75).

Παράγοντες που επηρεάζουν την ταύτιση των παιδιών με πρότυπα επιθετικής συμπεριφοράς.

Η ετοιμότητα που παρουσιάζει κάθε παιδί καθώς και η δυνατότητα ταύτισης του με ένα πρότυπο (μοντέλο) στα τηλεοπτικά προγράμματα επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Οι κυριότεροι από αυτούς είναι :

1. Τα ίδια τα χαρακτηριστικά του παιδιού: πράγμα το οποίο δηλώνει ότι θα πρέπει το παιδί να διαθέτει κίνητρα για την ταύτιση με το πρότυπο. Πρέπει να ενδιαφέρεται να παρατηρήσει, να οικειοποιηθεί και να εκτελέσει το ίδιο την συμπεριφορά του προτύπου του. Η ταύτιση αυτή προϋποθέτει μειωμένη αυτοπεποίθηση του παιδιού μεγάλη όμως συναισθηματική εξάρτηση από το πρότυπο και δυνατή επιθυμία να γίνει όπως αυτό.

Οι προϋποθέσεις αυτές, είναι όμως ήδη δοσμένες στις σχέσεις που αναπτύσσουν τα παιδιά με τους γονείς τους, για αυτό και τα παιδιά οικειοποιούνται με μεγάλη ευκολία τρόπους, διαθέσεις, συμπεριφορές, αξίες αυτών. Οι ειδικοί έχουν ονομάσει την διαδικασία αυτή «κοινωνική κληρονομικότητα» (Williams, 1981,σελ. 92)

2. Χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς: Όπως γνωρίζουμε συνήθως τα παιδιά μιμούνται πρότυπα που οι πράξεις και η συμπεριφορά τους γενικότερα χρίζονται της επιτυχίας και όχι της αποτυχίας.

Με βάση όμως κάποιων πειραμάτων του Bandura όπου παιδιά σχολικής ηλικίας χωρίστηκαν σε δύο ομάδες που είδαν και οι δύο ταινίες με δύο νεαρούς. Στην πρώτη ομάδα στην ταινία έδειχνε ουσιαστικά την υπεροχή του επιθετικού προτύπου έναντι στο άλλο ενώ στην δεύτερη ομάδα η ταινία τόνισε πως η «η επιθετικότητα τιμωρήθηκε».

Στο τέλος τα παιδιά και των δύο ομάδων οδηγήθηκαν σε μία αίθουσα με παιχνίδια όπου εκεί διαπιστώθηκαν τα εξής:

Τα παιδιά της πρώτης ομάδας (όπου η επιθετικότητα τιμωρήθηκε), αυτή μάλιστα η ομάδα δεν διέφερε καθόλου στην συμπεριφορά και από μια Τρίτη ομάδα ελέγχου που δεν είδε καμιά ταινία. Παρατήρησαν λοιπόν οι ερευνητές πως η α' ομάδα οικειοποιήθηκε την επιθετική συμπεριφορά του ήρωα, γιατί αυτή οδήγησε στην επιτυχία του προτύπου. Στο τέλος όμως του πειράματος πρέπει να σημειωθεί και η εξής εκπληκτική διατύπωση: Όλα τα παιδιά που δήλωσαν πως προτιμούν το επιθετικό πρότυπο, χαρακτήρισαν τον τρόπο συμπεριφοράς του ήρωα με έντονες αρνητικές εκφράσεις, και όλα αποδοκίμασαν την βία που άσκησε ως ηθικά απαράδεκτη. Το εκπληκτικό όμως είναι πως με την συμπεριφορά τους έδειξαν ακριβώς το αντίθετο απ' ότι υποστήριζαν, όχι τόσο γιατί ένιωθαν την ανάγκη να μιμηθούν την επιθετική συμπεριφορά του ήρωα όσο γιατί αυτή στέφθηκε από επιτυχία, δείχνοντας πως την σύγκρουση αυτή προσπάθησαν να την επιλύσουν τα παιδιά, όχι ωραιοποιώντας την επιθετικότητα, αλλά προσπαθώντας να δικαιολογήσουν την όλη ιστορία ως αποτέλεσμα διαφόρων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του θύματος.(Βννικότ, 1976, σελ. 57).

3. Χαρακτηριστικά του προτύπου: Ίσως τον σπουδαιότερο ρόλο στην διαδικασία της ταύτισης καταλαμβάνουν τα χαρακτηριστικά του προτύπου.

Αυτά μπορούν να αναφέρονται συνοπτικά : στη κοινωνική θέση, εξουσία όπου οι άνθρωποι ταυτίζονται μαζί τους περισσότερο όταν διαθέτουν αυτά. Επειδή συνήθως είναι μεγάλοι εκείνοι που διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά, γι' αυτό και σε πειράματα κοινωνικής μάθησης με πρότυπα έναν ενήλικο και ένα συνομήλικο τα παιδιά ταυτίστηκαν και έμαθαν περισσότερο από έναν ενήλικο παρά από τον συνομήλικο τους.

Όταν υπάρχει προηγούμενη ενίσχυση προτύπου. Συνήθως διαλέγουμε και προβάλλουμε ως παράδειγμα ένα παιδί που διακρίνεται για την καλή του συμπεριφορά, όπου μάλιστα το έχουμε επαινέσει και ενισχύσει επανειλημμένα. Το επιτυχημένο αυτό πρότυπο προσφέρεται καλύτερα για μίμηση και ταύτιση από κάποιο άλλο τυχαίο που δεν έχει στο ενεργητικό του τόσες ενισχύσεις.

Όταν υπάρχει επίσης έλεγχος αμοιβών όπου από δύο πρότυπα το παιδί προτιμά την ταύτιση με εκείνο που ασκεί τον έλεγχο ή το μεγαλύτερο έλεγχο των αμοιβών (ενισχύσεων).

Τέλος όταν υπάρχει ομοιότητα του προτύπου προς το υποκείμενο (παιδί). Όπου και τα πειράματα. Εδώ έδειξαν πως τα παιδιά μιμήθηκαν πρότυπα, που η συμπεριφορά, στάση τους και τα κριτήρια τους παρουσιάζουν ομοιότητες μαζί τους. (Παιδαγωγική και Εκπαίδευση : Παιδαγωγική Ψυχολογία).

Κοινωνική μάθηση και επιθετική συμπεριφορά.

Όπως προαναφέρθηκε αφού, η αποτελεσματικότητα της ενίσχυσης είναι σχετικά μικρή σε σύγκριση με την μάθηση με βάση την ταύτιση με ένα πρότυπο, αποχτά όμως ιδιαίτερη παιδαγωγική σημασία η μίμηση επιθετικής συμπεριφοράς.

Αρκετοί γονείς πιστεύουν πως με τις αρνητικές ποινές, μπορεί να ρυθμιστεί καλύτερα το πρόβλημα της συμπεριφοράς των παιδιών τους. Ίσως όμως αυτό να μην είναι τόσο αποτελεσματικό όπως υποστηρίζουν, γιατί όπως προαναφέρθηκε η θετική ενίσχυση είναι πιο αποτελεσματικό μέσο για τον έλεγχο και τη μεταβολή της συμπεριφοράς τους παιδιού. Όπως αναφέρει άλλωστε και ο Skinner «πιστεύω σε μια κοινωνία όπου η ποινή θα έχει καταργηθεί και η θετική ενίσχυση θα λειτουργεί σύμφωνα με τον μηχανισμό της επανατροφοδότησης, θα αυτοενισχύεται δηλαδή η ίδια».

Σύμφωνα λοιπόν και με τα πειραματικά δεδομένα παρατηρούμε πως ύστερα από επιθετική συμπεριφορά των ωρίμων (προτύπων), τα παιδιά μαθαίνουν πάντα την επιθετική συμπεριφορά χωρίς μάλιστα να συντρέχουν και άλλοι ευνοϊκοί όροι για την ταύτιση και την μάθηση.

Το πιο πιθανό είναι να μην εκδήλωσαν βέβαια αμέσως αυτό που έμαθαν, αλλά σίγουρα θα το εκδηλώσουν και θα το χρησιμοποιήσουν όταν οι περιστάσεις το επιτρέψουν ή απλά το απαιτήσουν. Σύμφωνα επίσης με τον Lorenz, 1973, «η επιθετικότητα των μεγάλων ενεργοποιεί την επιθετική ορμή του παιδιού η οποία επιζητά ευκαιρίες για να εκδηλωθεί ελεύθερα».

Η μάθηση λοιπόν της επιθετικής συμπεριφοράς συνοψίζοντας δεν απαιτεί ταύτιση, δηλ. δεν χρειάζεται θετική σχέση του υποκειμένου με το πρότυπο, αρκεί η απλή μίμηση. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο που η εξάπλωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών παίρνει επιδημικό χαρακτήρα. Τα παιδιά που βλέπουν στην τηλεόραση και ζουν στην οικογένεια τους την επιθετική συμπεριφορά την μεταφέρουν κατά συνέπεια στην ευρύτερη κοινωνική τους ομάδα (στο σχολείο,

στους φίλους τους κοκ. (Παιδαγωγική και Εκπαίδευση : Παιδαγωγική Ψυχολογία, 1992, σελ. 269- 270) .

Η επιθετική συμπεριφορά που διαμόρφωναν τα παιδιά μέσω της τηλεόρασης.

Πολλοί ερευνητές, παλιότερα, στηριζόμενοι κυρίως στην ψυχαναλυτική θεωρία του Freud, προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν την επιθετική συμπεριφορά ως άμεσο αποτέλεσμα της ματαίωσης (frustration) (J. Dollard et al, 1939). Νεότεροι όμως ερευνητές υποστηρίζουν πως η επιθετική συμπεριφορά των παιδιών ρυθμίζεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική μάθηση και δεν αποτελεί πάντα (φυσική - αμάθητη) αντίδραση στην ματαίωση. Ανηθετα μπορεί να ικανοποιηθεί και με την άρση της ματαίωσης (ικανοποίηση ανάγκης) όταν αυτή ακολουθεί την επιθετική συμπεριφορά και βιώνεται απο το παιδί ως ενίσχυση της.

Αυτό λοιπόν αποτελεί συχνό φαινόμενο των ΜΜΕ (τηλεόραση) και κυρίως με ταινίες και εκπομπές βίας και επιθετικότητας.

Η τηλεόραση έτσι εντάσσεται στους κυριότερους παράγοντες κοινωνικής μάθησης, όπως ενδεικτικά φαίνεται από τα παρακάτω.(Γεωργά, 1990, τόμος Α, σελ.70).

Μαθαίνουμε :

1 % με την γεύση

1,5% με την αφή

3,5% με την όσφρηση

11 % με την ακοή

83% με την δραση

(Fernseuen and Bildung, 1967, σελ. 140).

Όπως είναι γνωστό από την έρευνα, την επιθετικότητα, την αντιλαμβανόμεστε κυρίως με την παρατήρηση των επιθετικών πράξεων και πολύ λιγότερο με την περιγραφή. Κοινή λοιπόν διαπίστωση και ειδικών ερευνητών είναι πως η «επιθετικότητα γεννά επιθετικότητα» (aggression feedbacks aggression). Η έρευνα λοιπόν του Eron με ερωτηματολόγια επιβεβαίωσε αυτο που προκύπτει, πως όσο περισσότερη βία βλέπουν τα παιδιά στην τηλεόραση τόσο πιο επιθετικά γίνονται. (Γεώργα, 1990, τόμος Α, σελ. 70).

Σύμφωνα λοιπόν με την αντιπροσωπευτική ενίσχυση (viceroys reinforcement) με βάση την οποία ερμηνεύεται η μάθηση από την τηλεόραση, η θέση που παίρνει η επιστήμη είναι η εξής : «Η αντιπροσωπευτική ενίσχυση ενεργεί ως θετική ενίσχυση της επιθετικής συμπεριφοράς, όταν το πρότυπο ενισχύεται θετικά (αμείβεται για κάτι ή πετυχαίνει στην επιθετική του συμπεριφορά) όχι όμως ως αρνητική ενίσχυση όταν το πρότυπο ενισχύεται αρνητικά (τιμωρείται για κάτι ή αποτυχαίνει στην επιθετική του συμπεριφορά). Στη δεύτερη περίπτωση επιδρά μόνο ανασταλτικά και μάλιστα προσωρινά στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς από το παιδί και τον θεατή γενικά (Παιδαγωγική και Εκπαίδευση, 1992, σελ 274).

Στις περισσότερες λοιπόν τηλεοπτικές ταινίες βίας ο «κακός» με διάφορες επιθετικές και βίαιες πράξεις αποκτά τον έλεγχο πάνω σε σοβαρές πηγές δύναμης και εξουσίας και προσδίδει στον εαυτό του σημαντικές κοινωνικές και υλικές αμοιβές καθ' όλη τη διάρκεια του έργου, ενώ η τιμωρία του αναβάλλεται συνήθως για την τελευταία στιγμή. Ως επί το πλείστον λοιπόν οι θεατές βλέπουν, σκηνές στις οποίες ενισχύεται σημαντικά η επιθετική και αντικοινωνική συμπεριφορά. Αν υποθέσουμε

όμως πως οι άμεσες αμοιβές είναι πιο αποτελεσματικές από τις καθυστερημένες τιμωρίες στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του παιδιού, είναι αυτονόητο πως η τιμωρία του «κακού» στο τέλος του έργου πολύ μικρή επίδραση έχει στην εξουδετέρωση των ενισχύσεων της επιθετικότητας που παρακολούθησε.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως πολλά παιδιά δεν βλέπουν μια ταινία ως το τέλος και κατ' αυτόν τον τρόπο το μόνο πράγμα που έχουν δει είναι η συνεχής επιβράβευση της επιθετικότητας του πρωταγωνιστή. Αλλά και αν δουν ακόμη μια ταινία ως το τέλος, όσο πιο μικρό είναι το παιδί, τόσο πιο δύσκολα μπορεί να καταλάβει την υπόθεση του έργου, να κατανοήσει τα βαθύτερα ελατήρια των πράξεων των προσώπων και τις συνέπειες τους. Το παιδί δηλαδή σε μια ταινία δεν βλέπει μια απλή διαδοχική ιστορία αλλά μια εναλλαγή βίαιων επιθετικών πράξεων και καταστάσεων (Παιδαγωγική και Εκπαίδευση : Παιδαγωγική ψυχολογία, 1992, σελ 277, 278).

IV. Τηλεόραση και αγωγή

«Δεν θέλω να χτίσω τείχη γύρω από το σπίτι μου,

ούτε τα παράθυρά μου να σφραγίσω!

Θέλω τα πολιτιστικά ρεύματα από όλα τα μέρη της γης

να κυκλοφορούν στο σπίτι μου, όσο πιο ελεύθερα γίνεται.

Σε κανένα όμως από αυτά δεν θα επιτρέψω να με παρασύρει».

Μαχάτμα Γκάντι

Ο ρόλος της τηλεόρασης στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και γενικότερα στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους από άποψη νοητική, συναισθηματική και κοινωνική, είναι αναμφίβολα σημαντικός και οφείλεται κυρίως σε δύο σημαντικούς παράγοντες.

Ο πρώτος παράγοντας, είναι πως τα παιδιά όπως άλλωστε και οι ενήλικες περνούν ένα μεγάλο μέρος του χρόνου τους βλέποντας τηλεόραση και δεύτερον, στο ότι η τηλεόραση εισάγει τα παιδιά σε έναν κόσμο φανταστικό, που αγγίζει ελάχιστα τον ρεαλισμό και την απτή πραγματικότητα.

Ο ρόλος της τηλεόρασης σε αυτόν τον κόσμο είναι τόσο εκπαιδευτικός, όσο και αρνητικός και η αξία της διφορούμενη. Τις περισσότερες φορές αντιμετωπίζεται ως ένα ευάλωτο και ουδέτερο, μέσο που μπορεί να θεωρήσει κανείς υπεύθυνο για τα διάφορα κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα στα παιδιά όπως η επιθετικότητα, η έλλειψη επικοινωνίας, οι συναισθηματικές και φυσιολογικές διαταραχές, οι φυλετικές διακρίσεις και τόσα άλλα.

Τα κίνητρα όμως που ωθούν τα παιδιά στην παρακολούθηση τηλεόρασης, όπως αναφέρεται σε μία έρευνα που έκαγε το 1972 το B.B.C (HOWE, 1977, σελ.331-

335) συγκαταλέγονται η ανία, η μάθηση, η αποφυγή προβλημάτων, σχολικών εργασιών και συγκρούσεων, η αναζήτηση συντροφιάς, η ξεκούραση κ.ο.κ. Η έρευνα του (Abel, 1976, σελ.328-335) άφησε να φανεί κάτι πολύ σημαντικό, ότι οι προτιμήσεις των παιδιών και ο τρόπος που ένα παιδί παρακολουθεί τηλεόραση επηρεάζονται από τα πρότυπα της διαπροσωπικής οικογενειακής επικοινωνίας.

Η σχέση λοιπόν που αναπτύσσεται μεταξύ παιδιού και τηλεόρασης δεν είναι μονόδρομος και δεν πρέπει να θεωρούμε σαν καθοριστικό παράγοντα μόνο τον χρόνο παρακολούθησης, αντίθετα ο παράγοντας αυτός εντάσσεται σε ένα ευρύτερο σύνολο κοινωνικοποιητικών συντελεστών μέσα στο οποίο αποκτά το ιδιαίτερο νόημα του.

Το πιο πρόγραμμα λοιπόν θα δει το παιδί και ο τρόπος που θα το αξιολογήσει-ερμηνεύσει και θα το ενσωματώσει στο δικό του σύστημα εξαρτάται από πολλούς παράγοντες ο βασικότερος από τους οποίους φαίνεται να είναι η οικογένεια σε στενή σχέση και συνάρτηση με το σχολείο και την μάθηση. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί πως η σχέση τηλεόρασης - μάθησης αποτέλεσε για τους ερευνητές ένα ιδιαίτερο κομμάτι έρευνας από θεωρητική και πρακτική σκοπιά.

Η δυναμική της σχέσης αυτής αναπτύσσεται και διαφαίνεται μέσω τριών διαφορετικών όψεων. Η πρώτη είναι η επίδραση της παρακολούθησης της τηλεόρασης στη σχολική απόδοση, την δεύτερη συνιστούν τα τηλεοπτικά εκπαιδευτικά προγράμματα αυτής και η τρίτη είναι η χρήση της τηλεόρασης ως εκπαιδευτικό μέσο στο σχολείο. Οι τρεις αυτοί παράγοντες και ιδιαίτερα στην σχέση τηλεόραση - σχολική απόδοση φαίνεται πως εξαρτώνται από το νοητικό και το κοινωνικό- πολιτιστικό επίπεδο των παιδιών. (HOWE,1977 σελ.320-323).

Τηλεόραση και Ανθρώπινη ανάπτυξη.

Η εξάπλωση της τηλεόρασης σε όλα τα μέρη του κόσμου προκάλεσε μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον σχετικά με την επίδραση της τηλεόρασης στην ανάπτυξη του παιδιού.

Εδώ θα προσπαθήσουμε να εστιάσουμε στο θέμα της επίδρασης αυτής σε σχέση με τα είδη των προγραμμάτων που παρακολουθούν τα παιδιά, τις συνήθειες που αποκτούν σε στενή σχέση με την τηλεόραση και τις μελέτες της επίδρασης σε δύο κυρίως χαρακτηριστικά των παιδιών την γνωστική τους ανάπτυξη και την επιθετικότητα.

A. Είδη προγραμμάτων

Σύμφωνα με συγκεκριμένες μελέτες και έρευνες φαίνεται πως τα παιδιά επηρεάζονται από όλα τα είδη των προγραμμάτων εκπαιδευτικά, εμπορικά και διδακτικά. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί πως η εμπορική τηλεόραση πρωτοστατεί και καταλαμβάνει τον περισσότερο χρόνο των παιδιών.

Απευθύνεται έτσι στο ευρύτερο κοινό με κύριους στόχους την ψυχαγωγία, την ενημέρωση, καθώς και την πληροφόρηση. Ο όρος «εμπορική» δεν έχει αποδοθεί τυχαία εφόσον σε πολλές χώρες τέτοια προγράμματα χρηματοδοτούνται από τις παρεμβαλλόμενες διαφημίσεις, τις οποίες χρηματοδοτούν οι ανάλογες επιχειρήσεις.

Σαν αποτέλεσμα η εμπορική τηλεόραση επηρεάζει εξίσου τα παιδιά όπως και η εκπαιδευτική και η διδακτική, ίσως και ακόμη περισσότερο, εφόσον έχει προγράμματα ειδικά σχεδιασμένα για παιδιά (κινούμενα σχέδια, περιπέτειες, παιδικές σειρές κ.ά.) καθώς και προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικους όπου αποτελούν όμως μαγνήτη για την παιδική φαντασία.

Η εκπαιδευτική τηλεόραση σε αντιδιαστολή με την εμπορική έχει διαφορετικούς στόχους και κατευθύνσεις. Στοχεύει να επηρεάσει την ανθρώπινη συμπεριφορά και όλες τις δραστηριότητες που αυτή περικλείει, την γνώση, τις αξίες του θεατή καθώς και τις στάσεις που ο ίδιος υιοθετεί, και όλα αυτά μεθοδεύονται με διάφορους τρόπους και χειρισμούς. Το φαινόμενο λοιπόν που παρουσιάζεται είναι τα κατεξοχήν εκπαιδευτικά προγράμματα να μεταδίδονται από σταθμούς βασικά εμπορικούς.

Υπάρχουν όμως και χώρες που διαθέτουν ειδικά εκπαιδευτικά και κοινωφελή κανάλια για την μετάδοση τέτοιων προγραμμάτων. Μπορούμε να αναφέρουμε κάποια γνωστά εκπαιδευτικά προγράμματα που αποτέλεσαν σταθμό της ποιότητας ηλικίας, όπως το «sesame street» στις Η.Π.Α, το αντίστοιχο «Ronkiki» στην Ιαπωνία και το «Tele Docteur» στην Αϊτή όπου αναφέρεται στην αγωγή υγείας.

Ορισμένα λοιπόν από τα προγράμματα αυτά που έχουν σημειώσει μεγάλη επιτυχία στον κόσμο των «μικρών» προσαρμόζονται και χρησιμοποιούνται και από άλλα κράτη. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το «sesame street», το οποίο και σχεδιάστηκε για παιδιά ηλικίας 2-7 ετών. Το πρόγραμμα αυτό, στην αγγλική γλώσσα μεταδόθηκε από 40 χώρες και μεταφράστηκε σε 8 γλώσσες μεταδόθηκε σε 20 ακόμη χώρες εκ των οποίων και η Ελλάδα.

Η διδακτική τηλεόραση αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της εκπαιδευτικής εδώ όμως εμφανίζεται έντονα η διαχωριστική τους γραμμή, εφόσον τα διδακτικά προγράμματα δεν στοχεύουν μόνο στο να επηρεάσουν γνώσεις και στάσεις, αλλά παρουσιάζουν μία ομοιογένεια και οργάνωση σαν σχολική τάξη, αφού συνήθως αποτελούν σειρά σχετικών μαθημάτων, τα οποία οι θεατές παρακολουθούν και

γράφουν εργασίες. (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος 8° 1992, σελ 4086).

B. Τηλεόραση και γνωστική ανάπτυξη.

Το παιδί, όπως και ο ενήλικας, δεν αποτελεί ένα παθητικό υποκείμενο, αλλά ένα άτομο που αντιδρά με τον δικό του τρόπο στα τηλεοπτικά μηνύματα, έντονα, δραστήρια και ορισμένες φορές παράτολμα.

Η τηλεόραση, έτσι, για το παιδί είναι μια γλώσσα με τους δικούς της κανόνες που δημιουργεί ένα νέο χωροχρόνο, μια νέα πραγματικότητα, χωρίς όμως να αποτελεί φυσικό αντίγραφο της. Η φανταστική ιστορία συνδυάζει το συνηθισμένο με το ασυνήθιστο, μέσα στο κόσμο της καθημερινότητας εισάγεται ένα παράξενο στοιχείο, έτσι το κάθε παιδί μπορεί να αναγνωρίζει κάτι από τον εαυτό του μέσα στους τρόπους και την συμπεριφορά ακόμη και του πιο παράδοξου ήρωα. Όσο φανταστική και αν είναι η ιστορία εμπεριέχει ένα μίνιμουμ αναφορών στην κοινή εμπειρία του παιδιού, ειδάλλως δεν θα μπορούσαν οι μηχανισμοί και οι τρόποι λειτουργίας της να γίνουν στο παιδί κατανοητή. (Βρύζας, 1994, σελ 12).

Από τον τεράστιο έτσι όγκο των ερευνών που έχουν γίνει για την μάθηση μέσω της τηλεόρασης, αξίζει να σημειωθούν κάποια βασικά σημεία που συγκλίνουν στα ακόλουθα.

Πρώτον ότι έχει διαπιστωθεί πως τα τηλεοπτικά προγράμματα αναλύονται σε σχέση με τα στάδια της νοητικής ανάπτυξης του Piaget, που φαίνεται πως υπάρχει υλικό στην τηλεόραση όπου και μπορεί να κατανοηθεί από τα παιδιά σε κάθε στάδιο της νοητικής τους εξέλιξης.

Σύμφωνα λοιπόν με τα εμπειρικά δεδομένα οι έννοιες του συμβολισμού σχετίζονται άμεσα με την τηλεόραση, εφόσον συνδέονται με την ανάπτυξη των γλωσσικών δεξιοτήτων.

Εξαιτίας επίσης και του ανιμιστικού χαρακτήρα των μικρών παιδιών ενισχύονται οι πεποιθήσεις τους πως άψυχα αντικείμενα μπορούν να πάρουν μορφή και ζωή, μέσω της τηλεοπτικής τους παρουσίασης.

Στο επόμενο στάδιο του Piaget, των συγκεκριμένων συλλογισμών το παιδί που ξεκινά την φοίτηση του στο δημοτικό σχολείο αποκτά την ικανότητα ταξινόμησης των αντικειμένων, και κυρίως αυτών που βλέπει στην τηλεόραση. Τα παιδιά σε αυτό το στάδιο αρέσκονται στην διήγηση γεγονότων και στην πρόγνωση των αποτελεσμάτων (Noble, 1975, σελ 97) τα τηλεοπτικά έργα και προγράμματα προσφέρουν πολλές ευκαιρίες για εξάσκηση αυτών των δεξιοτήτων. Συμπερασματικά έτσι τόσο η εκπαιδευτική όσο και η εμπορική τηλεόραση προσφέρουν υλικό, πάνω στο οποίο τα παιδιά σε όλα τα στάδια της ανάπτυξης μπορούν να εξασκήσουν τις εμφανιζόμενες νοητικές τους ικανότητες.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα, είναι πως η τηλεόραση αποτελεί συστηματικό μέσο διδασκαλίας εννοιών και γενικεύσεων, ακόμη και όταν δεν παρακολουθεί με στόχο την μάθηση αλλά απλά την ψυχαγωγία του.

Έρευνες από πολλά μέρη του κόσμου έχουν δείξει πως τα παιδιά σχολικής ηλικίας που παρακολουθούσαν συστηματικά το «sesame street» παρουσίασαν μεγαλύτερο έλεγχο των γνωστικών δεξιοτήτων με τις όποιες ασχολούνταν, το πρόγραμμα αυτό απ' ότι οι ίδιες ομάδες παιδιών που δεν το παρακολουθούσαν. Οι διαφορές αξιολόγησης που αφορούσαν την διδακτική τηλεόραση έδειξαν ότι η ποιότητα της εκπαίδευσης και ο αριθμός των παιδιών που την παρακολουθούσαν

αυξήθηκαν σημαντικά μέσω της διδακτικής τηλεόρασης σε διαφορετικά μέρη όπως το EI Salvador , η Νότια Κορέα, η Ακτή του Ελεφαντοστού και η Αμερικάνικη Sernol.

Ένα τρίτο αλλά πολύ σημαντικό συμπέρασμα που εξάγεται σε σχέση με όσα προαναφέρθηκαν είναι ότι ο ερεθισμός των αισθήσεων και της όρασης και της ακοής από την τηλεόραση καθώς και η δυνατότητα δραματοποίησης την κάνουν ιδιαίτερα αποτελεσματική στην προσέλκυση της προσοχής των θεατών και στην άσκηση ισχυρής επίδρασης στην αντίληψη. (Παιδαγωγική Ψυχολογία, Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 8^ο, σελ 4807) .

Λειτουργικά χαρακτηριστικά της τηλεόρασης και η χρήση της για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Αναφερόμενοι στο θέμα της αγωγής της τηλεόρασης δεν θα έπρεπε να παραλείψουμε να αναφέρουμε συνοπτικά τα λειτουργικά χαρακτηριστικά αυτής, καθώς και την ευρύτερη χρήση της για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Η επιλογή και χρησιμοποίηση της τηλεόρασης ως εκπαιδευτικού μέσου λοιπόν οφείλεται στα ιδιαίτερα λειτουργικά χαρακτηριστικά της, που την τοποθετούν σε πλεονεκτική θέση σε σύγκριση με τα υπόλοιπα οπτικό – ακουστικά μέσα.

Συγκεκριμένα η τηλεόραση:

- έχει την δυνατότητα για απεριόριστο πολλαπλασιασμό και μαζική μετάδοση των μηνυμάτων - πληροφοριών.
- επικοινωνεί με ακροατήριο κάθε μεγέθους και δίνει έμφαση στην αμεσότητα τόσο στο χώρο, όσο και στον χρόνο.
- προσφέρει την δυνατότητα για εγγραφή και διατήρηση των μηνυμάτων είτε αυτά αναφέρονται στην ζωντανή πραγματικότητα, είτε είναι φανταστικά.

- χρησιμοποιεί μια νέα οπτικοακουστική γλώσσα της οποίας ο ρόλος είναι πολύ σημαντικός στην μετάδοση των μηνυμάτων.
- επιβάλλει μια νέου τύπου επικοινωνία, η οποία αυξάνει το ρεαλιστικό, το δυναμικό και το συναισθηματικό στοιχείο της πληροφόρησης και επιτρέπει μια έμμεση αλλά ζωντανή επαφή με την πραγματικότητα.
- τέλος, το σημαντικότερο, αποτελεί μια ιδανική σύνθεση όλων των οπτικοακουστικών τεχνικών από τις οποίες δανείζονται τα πλεονεκτήματα της καθεμίας.

Χρήση της για εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Όπως έχει προαναφερθεί η τηλεόραση χρησιμοποιήθηκε κυρίως για να καλύψει ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, μέχρι σήμερα έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί τουλάχιστον 6 είδη διαφορετικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Αναφορικά:

- ειδικά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης
- προγράμματα μετεκπαίδευσης εκπαιδευτικών
- προγράμματα επιμόρφωσης γονέων
- εξωσχολικά εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά και νέους
- τέλος, τα σχολικά εκπαιδευτικά προγράμματα

Παρατηρούμε λοιπόν μέσω του ευρύτερου φάσματος αυτών των προγραμμάτων, την καιρία συνεισφορά τόσο της σχολικής τηλεόρασης όσο και της εκπαιδευτικής μορφωτικής τηλεόρασης, όπου περιλαμβάνουν προγράμματα με καθορισμένες διδακτικές - μαθησιακές εφαρμογές, με στοχο να καλύψουν τις ανάγκες

των αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων κάθε βαθμίδα και κατηγορίας. (Ελευθεριάδης - Μαντουβάλου, 1985, σελ. 23-24).

Γ. Τηλεόραση ή Βία : ως ανασταλτικός παράγοντας αγωγής - ανάπτυξης.

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε την σημασία και απήχηση της βίας έτσι όπως προβάλλεται από τον τηλεοπτικό χώρο, σε σχέση με την αγωγή και την ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών.

Ελάχιστα λοιπόν είναι σήμερα τα σπίτια στην Ελλάδα, στα οποία δεν υπάρχει μια τουλάχιστον συσκευή τηλεόρασης, όπως προκύπτει από τα στοιχεία διαφόρων ιδιωτικών οργανισμών, που ασχολούνται με δημοσκοπήσεις και μελέτες για την θεαματικότητα (ICAP, METRIX, NIELSEN), σύμφωνα με τα οποία το σύνολο σχεδόν των σπιτιών έχουν τουλάχιστον μια τηλεόραση που μένει ανοιχτή συνήθως πάνω από 3 ώρες την ημέρα. (Ναυρίδης – Δημητράκος - Πασχαλίδης, 1998, σελ 307).

Ξένοι μελετητές τώρα, οι Netto και Angelini (Hiltzman και Reyes - Lagunes, 1981 σελ 45) αναφέρουν ότι στο Sao Paulo της Βραζιλίας σε διάστημα 3 ωρών το ίδιο βράδυ το 1977, τα προγράμματα 7 καναλιών έδειξαν 64 φόνους, 38 πυροβολισμούς, 7 είδη σεξουαλικής βίας, 22 ξυλοδαρμούς, 7 ληντείες, 16 περιπτώσεις εξευτελισμού και 7 εκβιασμούς. [C. M. Clermont (M.M.T.)]. Το 90% αυτών των προγραμμάτων προέρχονται από τις ΗΠΑ όπου υπολογίζεται ότι το μέσο παιδί ως την ηλικία των 14 χρόνων θα έχει παρακολουθήσει, τη βίαιη μεταχείριση 13.000 ανθρώπων σε ώρες κατά τις οποίες παρακολουθούν τα παιδιά τηλεόραση, κυρίως 4 και 9 το απόγευμα.

Ακόμη και τα κινούμενα σχέδια που κύριο δέκτη αποτελούν τα παιδιά, είναι τα πιο βίαια από όλα τα είδη των προγραμμάτων με 34 βίαια προγράμματα ανά ώρα κάτι

που αντανακλά την πεποίθηση των παραγωγών ότι οι συχνές – βίαιες λιμακώσεις είναι απαραίτητες για την διατήρηση της προσοχής των παιδιών.

Παρόλο λοιπόν που δεν αμφισβητείται το ποσοστό της προβολής βίας στην τηλεόραση υπάρχει όμως ασυμφωνία ως προς την επίδραση της στα παιδιά. Στην μία πλευρά βρίσκονται οι υποστηρικτές της άποψης, ότι τα παιδιά όχι μόνο μαθαίνουν τεχνικές καταστροφικής συμπεριφοράς από την τηλεόραση αλλά και ότι αυτή η συμπεριφορά συχνά αμείβεται.

Στην άλλη πλευρά βρίσκονται οι υποστηρικτές της τηλεοπτικής βίας, οι οποίοι υποστηρίζουν πως τέτοια προγράμματα προσφέρουν στα παιδιά την ευκαιρία να εκφορτίσουν τις επιθετικές τους τάσεις μέσω της ταύτισης με τους ήρωες των ταινιών, με αποτέλεσμα να μην νιώθουν την ανάγκη να ασκήσουν βία στην πραγματική τους ζωή. (Hotzonen και Lagunes 1981,σελ 22).

Τα αποτελέσματα αυτά συμφωνούν με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, η οποία υποστηρίζει ότι το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής συμπεριφοράς αποκτάται μέσω της παρατήρησης από τα παιδιά προτύπων του περιβάλλοντος και ότι η τηλεόραση αποτελεί την κυριότερη πηγή προτύπων.

Τα παιδιά λοιπόν μιμούνται τις πράξεις των ανθρώπων των οποίων η συμπεριφορά οδηγεί σε ευχάριστες συνέπειες. Όταν λοιπόν η επιθετικότητα στην τηλεόραση έχει ως αποτέλεσμα την αμοιβή των επιτιθέμενων, το λογικό ερώτημα που προκύπτει είναι αυτό του Schraman (1973, σελ. 166) : «Πώς μπορεί να έχει κανείς την απαίτηση από του γονείς να πείσουν τα παιδιά τους ότι η βία δεν είναι αποδεκτή ως τρόπος ζωής;».

Μολονότι έτσι οι συμπεριφορές που παρουσιάζονται στην τηλεόραση, μπορούν να επηρεάσουν την κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των παιδιών πρέπει όμως να

αναγνωρίσουμε πως η τηλεόραση είναι μονο μία απο τις περιβαλλοντικές δυνάμεις που επηρεάζουν τα παιδιά σήμερα.

Εδώ πρέπει όμως να πούμε πως τα ερευνητικά στοιχεία επαληθεύουν τους επικριτές περισσότερο παρά τους υπερασπιστές της τηλεοπτικής βίας. Μία έρευνα ενός εκατομμυρίου δολαρίων, χρηματοδοτούμενη από το Surgeon General' s office της ΗΠΑ, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι τα βίαια προγράμματα , «έχουν ανεπιθύμητες επιδράσεις σε ορισμένα μέλη της κοινωνίας» (Schramm, 1973, σελ.165). Ο Berkowitz υποστήριξε ότι τέτοια προγράμματα διδάσκουν τεχνικές επιθετικότητας ενθαρρύνουν μαθημένες συνήθειες βίας και προσφέρουν ηθική δικαιολόγηση επιθετικών επιθυμιών. (Schramm και Roberts, 1971, σελ 607).

Μία δεκάχρονη διερεύνηση του ινστιτούτου Lefkowitz, όπου και ολοκληρώθηκε το 1972, έδειξε ότι τα παιδιά που προτιμούσαν τα βίαια προγράμματα σε ηλικία 8 χρόνων παρουσίασαν περισσότερο παραβατική συμπεριφορά στην ηλικία των 18 χρόνων από τα παιδιά που δεν προτιμούσαν τέτοια προγράμματα.

Οι Stein και Friedrich βρήκαν πως τα παιδιά σχολικής ηλικίας ήταν πιο επιθετικά μετά από παρακολούθηση προγραμμάτων που περιείχαν αντικοινωνική συμπεριφορά από ότι ήταν πριν την παρακολούθηση τέτοιων προγραμμάτων.

Έλεγχος της Τηλεόρασης.

Επιστημονικά είναι πολύ δύσκολο να αποδειχτεί ότι το σύνδρομο «κουρασμένο παιδί» είναι αποκλειστική ευθύνη της υπερβολικής χρήσης της τηλεόρασης. Σημαντικό λοιπόν παρουσιάζεται το γεγονός πως οι γονείς πρέπει να ασκούν έλεγχο τόσο στο τι βλέπουν τα παιδιά αλλά και πόσες ώρες την ημέρα παρακολουθούν

τηλεοραση. Μερικοί λοιπόν από τους γονείς εμπλέκονται σε ένα διαρκή και συνήθως, ανεπιτυχή αγώνα ελέγχου της τηλεόρασης. (Γουίν, σελ. 169).

Μια από τις μεθόδους που χρησιμοποιούν λοιπόν είναι και οι αυστηροί κανόνες που επιβάλλουν στα παιδιά προκειμένου να τα απομακρύνουν από την τηλεοπτική συσκευή. Η έντονη έλξη που ασκεί ο μύθος της τηλεόρασης, καθώς και η αποδυναμωμένη εξουσία της οικογένειας η έλλειψη ισχυρής υποστήριξης από το σχολείο και από άλλους θεσμούς η καθημερινή σύγκριση με τις δραστηριότητες και τις συνήθειες των υπολοίπων συμμαθητών είναι δυσμενείς παράγοντες που αυξάνουν τη δυσκολία ελέγχου της τηλεόρασης και αποδυναμώνουν την αντίσταση των γονιών. Οι γονείς έτσι παρουσιάζονται ανίσχυροι μπροστά στην επιθυμία των παιδιών για παρακολούθηση και αδυνατούν να τηρήσουν τους αυστηρούς κανόνες που οι ίδιοι έχουν θέσει.

Ένας άλλος τρόπος χειρισμού, είναι η αρνητική επιρροή, όπου μερικοί γονείς στον αγώνα τους για τον έλεγχο της τηλεόρασης των χρησιμοποιούν ώστε να επηρεάσουν τα παιδιά τους και κυρίως την στάση τους απέναντι στην τηλεόραση ώστε σταδιακά να μειωθεί το ενδιαφέρον τους για τα εκάστοτε τηλεοπτικά προγράμματα.

Τέλος, ένας άλλος τρόπος χειρισμού είναι ο φυσικός έλεγχος, πού χρησιμοποιείται κυρίως από τους γονείς που δεν διαθέτουν αρκετή δύναμη να θέτουν αυστηρούς κανόνες και να επιμένουν στην τήρησή τους χωρίς να υποχωρούν στις θερμές παρακλήσεις και κυρίως στις θυμωμένες απειλές, για αυτό και καταφεύγουν στους φυσικούς τρόπους ελέγχου της τηλεόρασης όπως είναι ο ήχος και το επιλεγμένο σημείο τοποθέτησης της συσκευής.

Γονείς λοιπόν που παραπονιούνται ότι ενοχλούνται αφόρητα από τον δυνατό ήχο όπου και την κλείνουν ή γονείς που τοποθετούν τις συσκευές σε σημεία που δεν αποτελούν πόλο έλξης για τα παιδιά και κυρίως έξω από τα υπνοδωμάτια των παιδιών. (Γουίν, σελ. 173-176).

Τηλεόραση στα παιδιά : ΝΑΙ ή ΟΧΙ.

Πολλοί έγκριτοι στοχαστές της εποχής μας είχαν καθίσει την τηλεόραση στο ειδώλιο του κατηγορούμενου, με την έννοια ότι είναι μέσο εξ' ορισμού κακό, το οποίο καθορίζεται από συμφέροντα αδιάφορα για την μετεξέλιξη της σε έναν ευεργετικό φορέα πολιτισμού.

Είναι όμως επίσης παραδεχτό από όλους ότι αποτελεί ένα τεχνολογικό επίτευγμα, μια θαυμαστή εξέλιξη της σύγχρονης εποχής που ο ρόλος της δεν σταματά μόνο στην ψυχαγωγία αλλά προχωρά στην εκπαίδευση και αναβάθμιση, του μορφωτικού επιπέδου των ανθρώπων. (Χαλαζίας, 1997, σελ 65). Η διπλή έτσι και αντικρουόμενη προσφορά της τηλεορασης είναι που δημιουργεί τα πολλά ερωτηματικά και προβλήματα στην σύγχρονη διαπαιδαγώγηση των σημερινών παιδιών. Ενώ είναι πολλά τα θετικά της γνωρίσματα τόσο στο θέμα της εκπαίδευσης, ενημέρωσης, ψυχαγωγίας, δημιουργικής ενασχόλησης. Πάραυτα, είναι επίσης πολλά και τα αρνητικά της, γνωρίσματα στο κόσμο των «μικρών».

Είναι ενδεικτικά δύο παραδείγματα παιδιών 10 ετών στην Αγγλία που έπαθαν κρίση άγχους αφού είχαν παρακολουθήσει μια τηλεοπτική εκπομπή τρόμου με θέμα τα φαντάσματα.

Τα συμπτώματα ήταν φόβος και έντονη ανησυχία για το σκοτάδι αληθινές κρίσεις πανικού αδυναμία να κοιμηθούν χωρίς την παρουσία του ενός ή και των δύο

γονιών, νυχτερινοί εφιάλτες, εμμονή στις πιο τρομακτικές σκηνές του προγράμματος και το κυριότερο άρνηση να πάνε στο σχολείο.

Στα παιδιά 9 -11 ετών αρέσει να τρομάζουν, αλλά μέσα σε ένα προστατευτικό πλαίσιο, υποστηρίζουν πολλοί σύγχρονοι ειδικοί αντιλαμβανόμενοι όμως ότι δεν είναι εφικτό πρακτικώς να μπουν «απαγορευτικά σύνορα» μεταξύ παιδιού και τηλεόρασης προτείνουν όμως κάποια «τηλεοπτική εγκράτεια» που μπορεί να επιτευχθεί μέσω του ελέγχου της τηλεόρασης όπως έχει ήδη προαναφερθεί, με κύριο παράγοντα τους γονείς και την στάση που θα κρατήσουν απέναντι στην τηλεοραση και τις συνέπειες της είτε αυτές είναι αρνητικές είτε θετικές (Χαλαζίας, 1997, σελ. 70-72).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της μελέτης μας, ήταν να διαπιστωθεί μέσω της βιβλιογραφίας, η επιθετικότητα που προβάλλεται μέσα από την τηλεόραση και η επίδραση της στην συμπεριφορά των παιδιών σχολικής ηλικίας. Αναφερθήκαμε τόσο στην θετική όσο και στην αρνητική προσφορά της τηλεόρασης προσπαθώντας να προσεγγίσουμε τον διττό χαρακτήρα αυτής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με την βιβλιογραφική μελέτη που πραγματοποιήθηκε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας καταλήξανε στα παρακάτω συμπεράσματα:

Οι σύγχρονοι ερευνητές του φαινομένου «τηλεόραση» διχάζονται όσον αφορά τον ρόλο και την επίδραση της στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και ειδικότερα του παιδιού.

Όσον αφορά λοιπόν την θετική προσφορά της τηλεόρασης ο ρόλος της στοχεύει στην κοινωνικοποίηση, ενημέρωση, πληροφόρηση, εκπαίδευση και ψυχαγωγία των παιδιών μέσω των λειτουργικών οπτικοακουστικών μέσων που διαθέτει.

Όσον αφορά την αρνητική επίδραση της τηλεόρασης, συμπεραίνουμε ότι έχει την τάση να συμβάλλει στο φαινόμενο της ομοιογενοποίησης, στην άμβλυση της πνευματικής ικανότητας του ατόμου, στον μιμητισμό και την ξενομανία καθώς και στην αύξηση της επιθετικότητας μέσα από την προβολή σκηνών βίας και εγκληματικότητας. Τέλος, διαπιστώθηκε η ύπαρξη δύο διαφορετικών απόψεων σχετικά με αν η προβολή σκηνών βίας από την τηλεόραση, μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη επιθετικότητας των παιδιών σχολικής ηλικίας.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Λαμβάνοντας υπόψη τα προηγούμενα συμπεράσματα του εξήχθησαν βάση της βιβλιογραφίας που μελετήθηκε για την συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία, οι προτάσεις για την αποτελεσματικότερη χρήση της τηλεόρασης και την μείωση της αρνητικής της επίδρασης είναι οι ακόλουθες:

1. Όσον αφορά τον έλεγχο της τηλεόρασης στον χώρο της οικογένειας (γονείς). Ο ρόλος των ειδικών των ανθρωπιστικών επιστημών (ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών, κοινωνιολόγων κ.ο.κ.) στον τομέα αυτό είναι πολύ σημαντικός. Μέθοδοι μέσω των οποίων θα μπορούσε να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός είναι οι εξής:

Οργανωμένες και συντονισμένες ομιλίες από τους σχολικούς φορείς και τους αρμόδιους, ειδικούς της ικανότητας σχετικά με τους τρόπους για την αποτελεσματικότερη χρήση της τηλεόρασης (βλέπε κεφ.2, ενότητα τηλεόραση και αγωγή).

Δημιουργία ομάδας γονέων με στόχο την ευαισθητοποίηση τους ως προς την αποτελεσματικότερη χρήση του ελεύθερου χρόνου του παιδιού (αθλητισμός, τέχνες, μουσική, ελεύθερο παιχνίδι και σε συνεργασία με παιδαγωγούς – αρμόδιους ειδικούς (κοινωνικούς λειτουργούς κ.ο.κ).

Προβολή της εκπαιδευτικής τηλεόρασης μέσα στο πρόγραμμα διδασκαλίας του σχολείου. Παρακολούθηση ενημερωτικών και ψυχαγωγικών προγραμμάτων με απώτερο στόχο την κατανόηση του μορφωτικού χαρακτήρα της εκπαιδευτικής τηλεόρασης από τα παιδιά.

Όσον αφορά τον έλεγχο της τηλεόρασης από την πολιτεία και τους αρμόδιους φορείς:

- Θέσπιση αυστηρότερης νομοθεσίας για την προστασία του τηλεθεατή και ιδιαίτερα των ανήλικων παιδιών.
- Επιβολή αυστηρότερων ποινικών και οικονομικών κυρώσεων στους τηλεοπτικούς φορείς, όταν γίνεται παραβίαση των προαναφερθέντων νομοθεσιών.
- Κατάρτιση επιστημονικής επιτροπής για την επεξεργασία – αξιολόγηση της ποιότητας των προγραμμάτων της τηλεόρασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Adorno K., *Η κουλτούρα των μέσων*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια Αθήνα, Νοέμβριος 1991.
2. Βιννικότ β' Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1976.
3. Βιννικότ β' Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1978.
4. Βουϊδάσκη Β.Κ., *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και το σχολείο* εκδόσεις Γρηγόρης, Αθήνα 1983.
5. Βουϊδάσκη Β.Κ., *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και το σχολείο*(η συμβολή στην κοινωνιολογία της παιδείας), εκδόσεις Γρηγόρης, Αθήνα 1987.
6. Βολίτης Αναστάσιος, *Τηλεόραση ένας κυρίαρχος παράγοντας στην ψυχική υγεία του παιδιού και στην διαμόρφωση της συμπεριφοράς του*, Αθήνα 1977.
7. Βρύζας Ιωάννης, *Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία*, εκδόσεις Βούσας, Θεσσαλονίκη 1997.
8. Γαλανού Γεωργία, *Δοκίμια Κοινωνικής Ψυχολογίας*, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1980.
9. Γεώργα Δήμητρα, *Κοινωνική Ψυχολογία*, Τόμος Α' Αθήνα 1990.
10. Γουίν Μαρί, *Τηλεόραση ένας ξένος στο σπίτι*, εκδόσεις Ακρίτας.
11. Δούλκερη Τέσσα, *Η εικόνα του παιδιού στην ελληνική τηλεόραση και τον ελληνικό τύπο*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1997.

12. Δρασκουλίδης Νικόλαος, *Τα σωστά και τα λάθη για γονείς και παιδιά*, εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1983.
13. Έκο Ουμπέρτο, *Κήνσορες και θεράποντες*, εκδόσεις Γνώσεις, Αθήνα 1994.
14. Ελευθεριάδης Π. – Μαντούβαλος Σ., *Σύγχρονη εκπαίδευση και τηλεόραση*, εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1985.
15. Ιεροδιάκονος Χ.Σ., *Ψυχικά προβλήματα στα παιδιά*, εκδόσεις Μαστορίδη, Θεσσαλονίκη 1991
16. Κασσωτάκης Μιχάλης, *Τηλεόραση και αγωγή*, εκδόσεις συλλόγου Γονέων και κηδεμόνων των μαθητών Π.Σ.Π.Α. Αθήνα 1978.
17. Καψάλης Αχιλλέας, *Παιδαγωγική ψυχολογία*, εκδοτικός οίκος Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1984.
18. Κορωναίου Α., *Νέος και Μ.Μ.Ε.*, εκδόσεις Οδυσσέας, Δεκέμβριος 1995.
19. Laplanche J. – Pontolis J.B., *Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης*, εκδόσεις Κέρδος, Αθήνα 1986.
20. Leaute Jacques, *Η ανθρώπινη βία*, μετάφραση Ηρώ Σαγκανίδου – Δασκαλάκη, Αθήνα 1994.
21. Lorenz K., *Η επιθετικότητα*, μετάφραση Χατζηνικολή Ι. εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 1978.
22. Ματσάγγουρος Ηλίας, *Ψυχοπαιδαγωγικά θέματα προδημοτικής και πρωταδημοτικής αγωγής*, εκδόσεις Φελέκη.
23. Μουστάκας Κωνσταντίνος, *Παιδαγωγικά ανέλεκτα*, εκδόσεις Δήμου Χαλανδρίου, Αθήνα 1979.
24. Ναυρίδης Κλήμης, *Εισήγηση: Νεολαία και γλώσσα*, Υφυπουργείο Νέας Γενιάς Ζάππειο 16-20 Μαΐου 1984.

25. Ναυρίδης Κ. – Σόλμαν Μ. – Τσάουλα Ν., *Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων*, εκδόσεις Υποδομή, Αθήνα 1986.
26. Ναυρίδης Κ. – Δημητρακόπουλος Γ. – Πασχαλίδης Γ., *Τηλεόραση και επικοινωνία*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1988.
27. Daco P., *Ψυχανάλυση και ψυχική ισορροπία*, μετάφραση Καίσαρα Ε., Αθήνα 1970.
28. *Παιδαγωγική ψυχολογική εγκυκλοπαίδεια*, Λεξικό εκδόσεις Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 1992, τόμος 8^{ος} και 6^{ος} (Μ.Μ.Ε. και αγωγή).
29. Παρασκευόπουλος Νικόλαος, *Κλινική ψυχολογία*, Αθήνα 1988.
30. Στορ Άντον, *Ανθρώπινη επιθετικότητα*, εκδόσεις Γλάρως, Αθήνα 1979.
31. Τσαρδάκης Δημήτριος, *Ο άνθρωπος στα δίκτυα της Manipulation*, εκδόσεις Σκαρβαίος, Αθήνα 1983.
32. Τσαρδάκης Δημήτριος, *Μαζική Επικοινωνία και πραγματικότητα*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1992
33. Τσιάντης Ι. – Μανωλόπουλος Σ., *Σύγχρονα θέματα Παιδοψυχιατρικής*, 1^{ος} τόμος, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1992.
34. Τσιαντής Ιωάννης, *Ψυχική Υγεία του παιδιού και της οικογένειας*, τεύχος Β' εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1993.
35. Τσουρέκης Δημήτριος, *Σύγχρονη παιδαγωγική. Παιδαγωγικές τάσεις από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα*, Αθήνα 1981.
36. Χαλαζίας Χρήστος, *Τ.Ν.: Έγκλημα και επανάσταση*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997
37. Χασάπη Ιωάννα, *Ψυχολογία της προσωπικότητας*, Αθήνα 1970.
38. Wolfgang E. Marvin, *Η υποκουλτούρα της βίας: προς μια ολοκληρωμένη θεωρία στην εγκληματολογία*, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1994.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adel J.D. *The family and child television viewing*, I of Marriage and the family, vol 38, No 2, 331-335, 1976.
2. Hotzman W. H-Reyes Logunes I., (eds): *Import of educational television on young children educational studies and documents series*, No 40 Unesco Paris 1981.
3. Howe M. *Television and children*, New university educational, London 1977.
4. Noble G. *Children in front of the small screen*, sage, Beverly Hills, California 1975.
5. Schramm W.L. *Mass Messages and Media: A cook of human communication*.
6. Ellen Wartella, *Children communicating: Media and development of thought, speech, understanding*, Sage Publications, Beverly Hills, London 1979
7. Williams T.M., *How and what do children learn from television?*, Hum Commoners 1981, 7:180-92

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ

Πάτρα, Κουκούλι, τηλ 316139.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΤΡΩΝ

Πάτρα Μαιζώνος 110, τηλ

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Β. Κων/νου 48 Αθήνα, Παγκράτι, τηλ 747903.

ΠΑΝΤΕΙΟΣ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Αθήνα, Λεωφ. Συγγρού 28, τηλ 9225249

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ (Τμήμα Παιδαγωγικό)

Πάτρα – Ρίο, τηλ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Αθήνα, Σόλωνος 104, τηλ 3609295

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αθήνα, Ελευθερίου Βενιζέλου, τηλ 3230467.

